

Fot. akad. slikar M. Kambič.

Št. 1. Adamova (p. d. pri Ivankóvih) hiša z Obrha.

Fot. akad. slikar M. Kambič.

Št. 2. Lilkova (p. d. Dolenjčanova) hiša s Sel pri Dragatušu.

Belokranjska hiša.

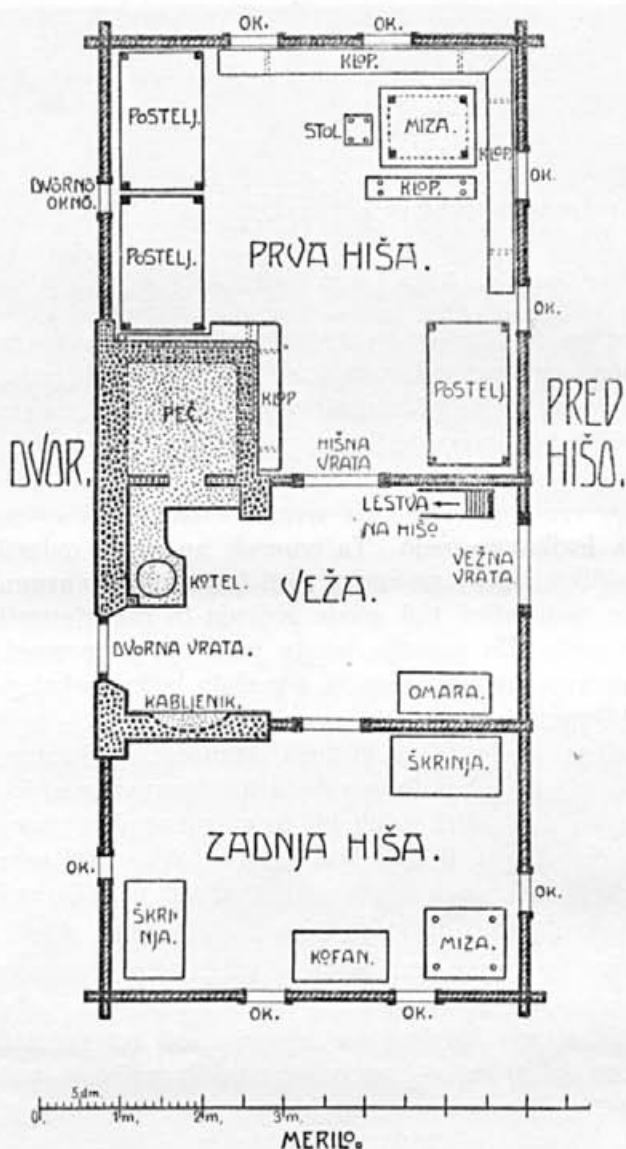
Opisal dr. Janko Lokar.

Naslov tega mojega dela ne sme nikogar motiti, zakaj nikakor ne mislim trditi ž njim, da tvori belokranjska hiša kak poseben tip. Dobro vem namreč, da ni hiša nič narodnega, vsaj v tem zmislu ne, da bi imeli narodi poleg jezika tudi svojo hišo in bi odgovarjale narečjem različne vrste hiš.

Vsak hišni tip je vezan na večje ali manjše ozemlje, ki se ne krije skoro nikdar z jezikovno mejo. Ta namreč ne more ovirati širjenja kake hišne oblike, kakor ne zapira poti kulturnim pojavom. Kakor ti, tako zavise tudi hišni tipi glede širjenja in razširjenosti od občevanja, od prometa. Na ozemlju istega jezika je pa promet, je medsebojno spoznavanje najlažje, zato se ponajbolj lahko nekateri rodovi z značilnimi hišnimi tipi.

Pri Slovencih vlada glede hišne kulture dualizem. V južnem delu Goriške, na Krasu in na ostalem Primorskem opazujemo romanski, oziroma italijanski vpliv, pri večini naših hiš pa gornjenemški. Tako tudi pri belokranjski hiši. Ker je Belokrajina kolikor toliko kraj sam zase, podajam tu opis belokranjske hiše kot donesek k velikemu delu o slovenski hiši, ki ga čaka naše slovstvo . . .

Belokranjska hiša je lesena, pritlična in nizka. Srednjevisok možak doseže strop z iztegnjenimi rokami. Zidanih hiš skoro ni v belokranjskih vaseh, dasi ima Belokrajina kamenja več kot zadosti. Po večjih krajih, skoro bi rekel — po belokranjskih trgih, je pač precej zidanih hiš, tako v Semiču, na Suhorju, v Podzemlju, Gradcu, na Vinici, v Starem Trgu in v Predgradu, a to so deloma kraji, kjer je les dražji in ne primanjkuje peska. Celo belokranjski mesti, Črnomelj in Metlika, nista brez lesenih stavb. Pritlične so navadno tudi zidane hiše, enonadstropnih ni veliko, dvonadstropne pa sešteješ lahko na prstih ene roke. V Črnomlju je dvonadstropna edino Lilkova hiša, če izvzamem šolo.

Slika 1. Tloris belokranjske hiše¹.

Kar je lesene stene, je na tlorisu črtkano. Kar je zidanega, je punktirano. Debelo punktiranje pomenja zid, ki sega do stropa (razen stene peči v hiši), drobno pa zid, ki sega le do višine ognjišča v peči ali pred pečjo (približno kakih 80 cm). Podnožišča pokončnih podbojev (bangerjev) so zaznamovana pri vseh vratih masivno. Ravnotako so okviri pri oknih označeni debeleje.

¹ Tloris in sliki 2 in 3 je napravil g. akad. slikar M. Kambič.

Novodobni duh² se pa opazja na Belokranjskem tudi pri stavbah.

Mladi rod čisla zid više kakor les; mrtvo, enolično zidovje mu ugaja bolj kakor poezija lepo sestavljenega lesenega stanja. Vendar ni še izumrla ljubezen do lesenih hiš, nekaj zato, ker so cenejše, saj je lesa v Beli Krajini še precej, nekaj pa zato, ker so lesene hiše toplejše in manj vlažne kakor zidane.

Hiše si stavijo Belokranjci najrajši na boku kakega hriba, da ne porabijo ravnega polja za stavbišče. Tako nimajo daleč do polja, gozda in vode, ki izvira navadno na vznožju hriba. Od Metlike do Semiča in dalje do Vinice leže vasi potisnjene v vznožje hribovja. A tudi tam, kjer se razprostira večja ravnina, stoje hiše na boku kakega hribčka, n. pr. Podzemelj.

Vasi leže večinoma iztegnjene ob kaki cesti ali ob potih, h katerim so obrnjene hiše s širino, redkeje z dolžino. Celo stanje Belokranjca obstoji navadno iz hiše, hleva, svinjaka in skednja, ponekod še iz kašče in kozelca. Ti so pa zelo redki.

A. Hiša in njena notranjščina.

Hiša ima večinoma tri oddelke: vežo, prvo in zadnjo hišo, kakor nam kaže priloženi tloris, ki nam naj razjasni to poglavje.

Skozi vežna vrata pridemo čez kakih 20 cm visok prag na precej prostorno vežo, ki je obenem kuhinja, a tega izraza Belokranjci pravzaprav ne poznajo, ker kurijo in kuhajo na veži ali z veže. Šele v najnovejšem času imajo v zidanih, pa tudi lesenih hišah posebno kuhinjo s štedilnikom.

Prostor ob steni nasproti vežnih vrat se zove „pred pečjo“. Belokranjska gospodinja kuha za družino večinoma v peči, ki se kuri z veže. Le kaj takega, kar se hitro skuha, kakor kavo, mleko, kuhajo na majhnem prizidku pred pečjo. Ponekod kuhajo poleti vedno pred pečjo, zlasti če je družina majhna. V tem slučaju pravijo, da kuhajo pred „istijem“ („skuhala bom kar pred istijem“). Istije zovejo odprtino peči. Nekateri, posebno bogatejše hiše imajo na strani ob peči iz kamenja sezidano posebno ognjišče, ki je različne velikosti, včasih toliko, da bi lahko plesali na njem. Na koncu ognjišča je vzdian železen kotel, v katerem kuhajo prašičem in „žehtajo“ perilo in „štrene“. Za svojo kuho ga ne rabijo. Kdor nima ognjišča in kotla — včasih manjka samo kotel, — kuha za svinje v peči v velikih loncih, „žehta“ pa navadno pri sosedu, ki ima kotel, ali pa tudi v loncih. Pred kakimi petintridesetimi leti še niso imeli vzdianih kotlov, ampak je visel bakren kotel na „velbi“ nad ognjiščem na lancu ali verégi,

² Prim. moj spis „Iz Bele Krajine“, Carniola 1. 1911.

kakor pravijo Poljanci. Kotel je imel namreč okroglo ročo, na katero so podpeli verigo. To so zapeli s kvako. Kotel je visel više ali niže, kakor so pač pripeli kvako.

Veža nima stropa, temveč vidimo z nje slamnato streho in pozimi svinjsko meso, klobase in boh, ki se suši na dimu pod streho. Dim ne uhaja naravnost pod streho, ampak se lovi in hladi — iskre ugasnejo — pod „velbom“, sezidanim nad prostorom pred pečjo, oziroma nad ognjiščem. Starejše hiše nimajo zidanega „velba“, ampak samo v podobi „velba“ zakrivljeno, iz protja spleteno leso, ki je po navadi zaradi ognja „ofloskana“ (ometana) z blatom.

Hiš z lesami je že malo. Pred kakimi petnajstimi leti je izdalo namreč črnomaljsko okrajno glavarstvo zaradi varnosti pred ognjem strog ukaz zoper imenovane lese. Zaradi njih sta hodila po hišah po dva občinska moža in jih pregledovala. Posebno slabe in nevarne sta podrla kar sama. Zdaj jih ljudje sami več ne vidijo radi pri sosedih.

Omenjeni „velb“ je edina ovira iz peči ali z ognjišča dvigajočemu se dimu. Sicer si išče izhoda, kjer hoče, n. pr. pri vežnih in pri dvornih vratih, najrajši pa na zadelu na vsaki strani podstrešja, kjer uhaja skozi linice ali skozi zloge zadela. Belokranjska hiša nima namreč dimnika. Nekateri, a redki, imajo pač na vrhu strehe odprtino za dim, da se hitreje izgubi izpod podstrešja. Ta odprtina je pokrita z malo strešico iz deščic. Druge zopet imajo kako luknjo za dim na boku strehe. Krovce upogne namreč v obliki locna preklo, da je strešna slama nekoliko privzdignjena.

Belokranjice kuhajo v lončenih loncih, ki jih devljejo v peč z burklami. Težje lonce postavljajo v peč na burklah s pomočjo lesenega valjarja. Ogenj zanetijo tako, da nalože polena na štirinogat, železen zglávník, ki jim ga skuje po navadi cigan. Na zglávník naslonijo najprej gorečo luč. To obkladajo z drobnimi drvci, da se ogenj hitreje razgori, potem nalagajo vedno debelejša polena. Lonce postavljajo na obeh straneh podolgovatega ognja, in sicer po vrsti: najprej večje, kjer kuhajo svinjam, potem manjše. Tudi polena pridevajo k ognju z burklami. Namesto železnega zglávníka jim služi često hrgast panjiček, kamen ali opeka. Poleg zglávníka poznajo kot ime za podlogo drv tudi „konjička“.

Kadar pečejo kruh, zgrebejo žerjavico iz peči pod istije s „krebldjo“. Hlebce polagajo v peč na lopati, prav velike na loparju, t. j. na veliki lopati. Preden pride kruh v peč, jo izmetejo z izmetačo, t. j. s šopom omela (mela) ali lisičjega repa, ki ga nataknejo na nekoliko preklan kolec. Mesijo kruh v pečetnih nečkah (náčkah), ki se razlikujejo od navadnih po svoji velikosti. Nečke so iz lipovega

lesa in precej drage. Ena stane 10—16 K. Prodajajo jih Ponikvarji (iz Ponikev na Hrvaškem), ki tvorijo ž njimi po Belokranjskem. Na vsak večji belokranjski semenj pridejo s svojimi z nečkami obloženimi konji. Kjer ne pečejo veliko kruha, imajo za peko manjše nečke, ki veljajo 2—3 K. V teh nečkah kopljejo tudi svojo deco, dokler je še majhna. Zdaj imajo premožnejši Belokranjci, zlasti krčmarji, za pripravljanje testa namesto nečak mize z globokim trebuhom in z odmakljivim pokrovom, ki jim pravijo „mentrge“.

Ostale stvari pečejo v ponvah, brnenih kozah, kozicah in latvicah. Koze in kozice imajo po tri noge, latvice so brez njih.

Lonce in podobno posodo spravljajo pred pečjo ali na kaki polici na veži.

Blizu peči, oziroma ognjišča imajo v zidu oknu podobno izdolino za solnico, žveplenke, čebulo in podobne reči, poleg ognjišča pa zalog, kamor devajo drva sušit. Ne daleč proč vidiš v boljših hišah na trinožnem stojalu škač za „žehto“, ki ga pa ne uporabljajo izključno za to rabo, ampak jim pride povsod prav.

Vodo imajo na veži, in sicer v banjah, ki jim pravijo Poljanci kabel. Poznajo tudi kablíce, ki so zgoraj ožje kakor pri dnu in jih rabijo v trtju in pri vodnjakih, da vlečejo ž njimi vodo iz „štern“. Kjer imajo daleč do vode, kakor n. pr. v Poljanah, jo nosijo v žbanjkah, t. j. nizkih, škaču podobnih sodičkih. Nosijo jo na hrbtu, in sicer moški. Vendar jim zdaj ni več treba tako zelo nositi vode kakor prej, ker skrbe za vodnjake pri svojih hišah.

Banje stojijo na veži na kabljeniku. Ta je v lesenih hišah lesena, na steno pritrjena polica, v zidanih pa vdolbina v zid, v katero postavljajo banje. Pri lesenih hišah devajo torej banje na kabljenik, pri zidanih v kabljenik. Včasih je pri sicer leseni hiši zaradi ognja del ob kabljeniku zidan, kakor nam kaže tloris. Namesto kabljenika imajo tuintam samo klop (protivno), da postavljajo nanjo banje.

Na veži se nahaja tudi sklednik, ki je pritrjen na steni. Nekatere hiše ga imajo v „prvi hiši“, po navadi blizu vrat. V sklednik spravljajo sklede. Žličnik, ki ga nimajo povsod, visi tudi na veži, da ima gospodinja žlice pri roki. Vendar ga imajo mnoge hiše enako skledniku v „hiši“.

Za vežnimi vrati so prislonjene na steno „lujtre“, da zlezejo po njih na podstreho ali na „hišo“, kakor pravijo Belokranjci. Ponekod vodijo na hišo lesene stopnice.

Ako imajo pri hiši žrvne, stoje te tudi na veži blizu vrat. Žrvni so majhen ročen mlin, na katerem melje gospodinja ajdo ali debelačo, kadar ni pri hiši moke za žgance in ni časa peljati več

žita v kako malenico na tekoči vodi. Žrvni so taki-le: na štirih krepkih nogah leži močen ploh ali „miza“, na tem pa drugi na drugem okrogla kamena. Gorenji je na sredi prevrtan, dolnji pa na spodnji strani navrtan, da gre lahko vanj železen kavelj, s katerim je pritrjen na ploh. Gorenji ima lesene ali železne obroče (včasih tudi dolnji), da se vsled vrtenja ne zdrobi, in na obodu na tristranem stojalu pritrjeno palico, s katero se vrti. Zrnje siplje mlinarica v luknjo gorenjega kamena, ki ga suče, dokler se ne zdrobi zrnje med obema ploščama. Moka pada na ploh ali mizo, s katere se omete v „pehar“. Nekateri žrvni imajo tudi miznik za shranitev kake stvari, n. pr. ometalca (gl. tab. V, št. 10). Kdor nima svojih žrven, se zateče v sili k sosedu.

Včasih stoji na veži tudi omara s predali in „ladelci“. Na predale spravljajo manjše posodje (n. pr. „šalice“), potem kruh, meso, mleko, maslo . . ., v „ladelce“ pa moko, mehe in drugo.

Razen tega je veža, večinoma prostor za vežnimi vrati, shramba za razno orodje, kakor za lopate, motike, sekire itd.

Sploh je bila veža poprej najpriljubljenejše zbirališče v mrzlih jesenskih in zimskih večerih. Kurili so na tleh v enem kotu in tam tudi kuhali. Vsa družina se je zbrala okrog ognja in sedela ali na tleh, ali na nizkih stoličkih in panjičkih. Vsak je imel svoj od običaja določen prostor. Tu so se razgovarjali o dnevnem delu, prepevali pesmi in si pripovedovali pravljice.

Zdaj je središče družinskega življenja „prva hiša“. V njej stanuje, je in spi cela rodbina ter opravlja pozimi svoje delo.

Ako stopimo z veže skozi „hišna vrata“ v hišo, zagledamo v kotu pri vratih veliko glinasto peč. Zložena je iz slepic in „kahel“. V spodnjem delu, kjer se kuri, morajo biti same slepice. Peč je torej zgrajena na ta način, da pridejo na približno dve vrsti slepic 2—4 vrste zboklih „kahel“. Število teh vrst je zavisno od visokosti peči. Včasih se menja vrsta slepic z vrsto kahel, pa tudi ista vrsta ima lahko pomešane „kahle“ in slepice. „Kahle“ niso čisto oglate, ampak večinoma vsaj malo zaokrožene in preproste kot slepice. V „kahlah“ si pečejo otroci jabolka, krompir, majhne hlebčke itd. Zidarjeva stvar je, da naredi peč tako trdno, da skačejo lahko otroci po njej. Pa tudi odrasli, najrajši stari ljudje, se spravijo nanjo, kadar pritisne mraz. Zidar zлага previdno „kahle“ in slepice ter jih „ofrajhuje z mortom“, dokler ne pride do vrha peči, do temena. To napravi tako, da položi povprek čez peč železne „šine“ ali stare kóse, nanje pa strešno opeko ali tanke skrile, ki jih omeče z debelo plastjo „morta“.

Oblika peči je štirioglata, proti temenu se zožuje za spoznanje. Nahajajo se pa na Belokranjskem tudi peči z majhnim temenom, torej precej zaokrožene. Okroglo, kakor nam jo kaže R. Meringer v svojem delu „Das deutsche Haus und sein Hausrat“ (Aus Natur und Geisteswelt, 116. Bändchen) na 102. sliki pod naslovom „Steirischer Kachelofen“, sem videl samo eno na Griču. Splošno se dobe peči bolj okrogle oblike po zidanicah.

Vsaka belokranjska peč ima v svojem podstavku odprtino, imenovano podpeček. Vanj spravljajo opanke, črape, lesenega hlapca za sezuvanje škornj in slično. Mnogokrat imajo pozimi v podpečku piščance, pa tudi mlade ovčice, kozličke in prašičke, če pridejo na svet ob tako mrzlem času, da bi jim škodil mraz. Podnevi hodijo te živalice prosto po hiši, ponoči so zaprte v podpečku³. Marsikdo je iznenaden, ko vidi na peči v složni družini prašičke in otroke ali pa kozlička, ki skače pred nagajivo deco s peči na postelj, odtod na tla in zopet nazaj. Na vsaki strani, kjer se dotika peč hišne stene, je „kumen“, t. j. neke vrste zapeček — tudi ti se nahajajo pri belokranjskih pečeh, — ki pa ne sega do stenskega kota. Na „kumen“ se usedajo ljudje, da se ogrejejo. Nekatera peč ima samo en „kumen“. Nad pečjo visijo vodoravno drogi (dva ali več), imenovani „glistnice“. Na njih suše obleko in perilo. Okoli peči so postavljene klopi, na vsaki strani ena.

V kotu nasproti peči stoji štirioglata, bela, nepobarvana, večidel javorjeva miza, ki sestoji večkrat iz dveh delov, tako da se lahko podaljša. Miza ima prostoren miznik in ob tleh na nogah prečnice, da položimo lahko nanje utrujene noge. Ob obeh stenah, v katerih kotu stoji miza, so pribite težke klopi. Ako ni na teh zadosti prostora, postavijo okrog mize še eno ali dve klopi, ki se pa lahko prenašajo in jim pravijo „protivne“. Tako zovejo tudi dvonožne klopi (nogi sta na enem koncu, drugi konec leži na tleh), na katerih perejo ob tekoči vodi. Po njih se imenuje potem dotični kraj „na protivnah“, n. pr. ob Dobljičici pri Jerneji vasi. Stolov imajo jako malo ali pa nobenega. Navadno je en sam pri hiši. Narejen je iz jako težkega lesa. Ima štiri noge (pa tudi samo tri), ploč, da se na njem sedi, in naslonjalo, ki je izrezano v podobi podolgastega srca. V sredi naslonjala je izrezljana srčasta luknja, kjer primemo stol, če ga hočemo prenesti. Ako pride gost, mu ponudijo stol.

Pri tej mizi jedo. Vsak ima svoj določen prostor. Na glavnem oglu mize sedi ob steni gospodar, na njegovi levi gospodinja, okoli njihju otroci. Najmanjše dete drži mati na kolenih. Na nasprotnem

³ Belokranjci pravijo še vedno „podpečkom“.

oglu imajo prostor stari oče in stara mati ali mladi par, ki še nima gospodarstva v roki. Okrog tega sedi njegova deca, potem drugi člani družine: strici, tete . . . in naposled posli. Sede pa tudi tako: na enem oglu mize ob steni gospodinja, poleg nje gospodar, potem ostale k rodbini spadajoče odrasle osebe (stari oče, stara mati, stric, teta . . .), za temi otroci. Dekle in hlapci sede na protivnah pred mizo, ne na klopeh ob steni. Jedo vsi iz ene sklede. Te so bile prej lesene, zdaj imajo lončene (ribniške). Iz lesenih skled jedo samo še otroci. Tudi žlice in vilice so bile lesene, zdaj so kovinske. Vsak ima svojo žlico, ki jo pozna dobro ali po kaki zarezi, ali po kakem okrasku. Tudi vilice ima vsak svoje. Te imajo dva ali tri roglje za nabadanje mesa. Če ga jedo, ga zreže gospodar na „pladnu“, t. j. na velikem, lesenem krožniku. Nož ima torej samo gospodar. Vino pijejo redko iz poliča, navadno iz barileca ali iz čutare, ki kroži okrog mize tako, kakor kroži solnce, t. j. od vzhoda proti zahodu. Tega reda se drže strogo in vsakega takoj opomnijo, če ne dene barileca na pravo stran. Tako pitje imenujejo pitje „na čmrk“, t. j. skozi prevrtani pil. Človek ga srka počasi in zato tem bolj uživa. Baje je to srkanje najboljše sredstvo zoper zobobol. Pila ne obrišejo, četudi je prišel ravnokar iz tujih ust. Kvečjemu potegnejo z dlanjo črezenj.

Preden se usedejo k jedi, pogrnejo mizo z robom iz domačega platna. Robe perejo po potrebi; navadno so precej umazani. Obešajo jih na „glistnice“. Žlice spravljajo navadno v miznik, potem ko si jo obriše vsak ob rob. Skupno jih navadno ne pomivajo. Isto velja za vilice.

Zjutraj jedo največ kisló zelje z debelačnimi žganci ali s krompirjem, debelačni sukanec z mlekom ali tudi same žgance, začinjene in polite s polivko, t. j. z vodo, ki jo odcede od žgancev. Med zelje mešajo tudi bob, ki ga skuhajo že prejšnji večer. Dandanašnji pijejo že precej kavo.

Opoldne jedo koromado, korenje, ječmenovo kašo. Večkrat pride tudi svinjsko meso na mizo. Vendar hranijo boljše kose za mlatce in kosce, ki jih zelo dobro pogoste. Poleg navedenih jedi jedo opoldne tudi kisló zelje, kisló repo in krompir, v koži ali olupljen. Tega stresejo kar na mizo poleg sklede. Kadar imajo tuje (težake), naredo proste povitice, največ ajdove. Koscem in mlatcem kuhajo govedino, svinjino, bravino in jim pečejo mlince. Včasih si postreže Belokranjec opoldne s štruklji, ki veljajo za boljšo jed.

Zvečer jedo zelje, repo, krompir, solato, z debelačno moko podmetene buče, žitno kašo itd., kakor pač nanese letni čas.

Kadar jedo meso, pride to vedno zadnje na vrsto.

Za pokosilnik (dojužinek) jedo kruh. Družina navadno ne dobiva pokosilnika, ampak le tuji. Za malo južino jedo kruh, kislo mleko, suho sadje (kuhano), kolače itd. V vinogradih obstoji mala južina iz vina, kruha in čebule.

V kotu nad mizo visi križ, ki mu pravijo bogec. Na levo in desno od njega vise po stenah podobe raznih svetnikov ali prizori iz njihovega življenja, same slikarije na steklo. Te preproste podobe prodajajo po Beli Krajini večidel Poljanci, ki dobivajo svoje „pilde“ s Koroškega in s Štajerskega. Zdaj izginjajo imenovane podobe iz belokranjskih hiš; na njihovo mesto stopajo papirnate slike, predstavljajoče svetnike ali njihovo življenje, štiri dobe našega življenja, smrtno uro pravičnika in grešnika itd. Vmes zaide kak neznan junak ali kak član cesarske rodbine. Med te podobe so razvrščene fotografije v Ameriki živečih udov hiše.

Tudi zrcalo, pa ne veliko, ima po navadi belokranjska hiša. Visi na steni na takem prostoru, da se vstopi lahko vsak prosto predenj. Če ni stenskega ogledala pri hiši, je vsaj žepno, in sicer take vrste, da se da čisto zapreti. Ogledalo visi enako vsem podobam naprej, t. j. na gorenjem koncu je nagnjeno od stene. Zanj spravljajo glavnike, pratiko, pisma in sploh listine. Ponekod ima gospodar na kak tram stropa pribito polico, kjer čuva svoje knjige in važnejše spise, ako jih ne zaupa rajši kofanu ali kakemu „ladelcu“. Na trame stropa obešajo tudi na vanje zabite klince obleko, klobuke in ključce. Ponekod je pribita na tram stropa škatlica za žveplenke, da ne more deca do njih. Skoro povsod pa je potaknjena za tram leskovka ali bekovka, ki pa ne poje prevečkrat, ker ljubi Belokranjec svoje otroke zelo in jim marsikaj odpusti, česar jim ne bi smel. Pri nekaterih hišah sta pritrjena na trame, ki nosijo strop, dva dolga, ravna kola, tudi „glistnici“ imenovana, ki držita kolce, na katerih se suše jeseni debelačni rogi kakor na „glistnicah“ ob peči.

Če ima Belokranjec stensko uro, jo obesi v bližini vrat. Ker so pa pri njem ure redke, je navezan glede določitve časa večinoma na sonce in na zvonove svoje cerkve.

Kot poseben okras hiše smatrajo Belokranjci oltarček ali jaslice, ki jih postavijo v kotu pod križem. Na stikajočih se stenah pritrdijo desko, od katere visi navzdol papirnat prt. Na tega prilepijo podobo sv. Družine v betlehemskega hlevu, namreč sv. Jožefa in sv. Marijo z detetom, zraven oslička, volička in nekaj rdečih rož. Na desko samo postavijo eno večjo podobo, navadno Marijino, na vsako stran te pa po eno manjšo ter par papirnatih cvetic in svečice. O Božiču narede na stropu nad mizo še „paradiž“. Na sredi plava sv.

Duh v podobi papirnatega goloba z razprostrtimi perutmi. Okrog njega vise na nitih jabolka in pozlačeni orehi. Vse pa prepletajo iz barvanega papirja napravljene verižice.

Razen imenovanih stvari se nahaja v prvi hiši postelji, včasih celo dve, tri, če je družina obilna, potem tuintam tudi kofan, kamor spravljajo ženske svojo obleko. Ponekod imajo za to že omare, a so še redke. Postelje stoje predvsem ob tisti steni kakor peč, le če ni tu prostora, na nasprotni. Zelo preproste so. Posteljnjak je narejen iz navadnih, ostruženih desek in ga imenujejo oder. Ponekod, zlasti v Poljanah, pravijo celi postelji (ne samo lesenemu delu) oder („hodi leč na oder!“). Nanj razgrnejo par škopnikov slame in jo pogrnejo s plahto iz domačega, debelega platna. Druga čez prvo razgrnjena plahta je odeja. Pozimi se pokrivajo še z „belcem“ ali s „kutrom“. Oče in mati spita na eni postelji. Poleg njiju navadno še kak dojenček. Ostali otroci počivajo na drugih posteljah ali na peči. Za srečo si štejejo, če vzamejo starši katerega k sebi. Poleti spe vsi odrasli — fanti in dekleta — razen gospodarja in gospodinje, včasih pa tudi ta dva, na senu nad hlevom ali skednjem, kjer jih puste bolhe kolikor toliko pri miru.

Zadnja hiša ni namenjena za stanovanje. V njej hranijo kruh in praznično obleko. Kruh leži ali na goli mizi, ali v procanji, obleka pa visi na klinih kakor v prvi hiši, če ni spravljena v skrinjo ali kofan. Sploh navlečejo v zadnjo hišo vse mogoče reči, tako da je takorekoč shramba. Če ni v prvi hiši dovolj prostora, postavijo tudi v zadnjo hišo posteljo. Na njej spita gospodar in gospodinja, ki smatrata zadnjo hišo za čisto svoj prostor. Ostala družina se ne sme v njej prosto gibati. Večkrat prebivajo v zadnji hiši različni užitkarji: stari oče, stara mati ali neoženjeni, ostareli družinski udje moškega in ženskega spola. Peči nima po navadi zadnja hiša. V slučaju velikega mraza prineso vanjo v črepinji žerjavice, da jo ogrejejo.

Omenjene skrinje in kofani so večinoma delo Belokranjcev. Razen nekoliko rezbarije nimajo okraskov. Često so čisto pusti izdelki.

Nekatere, a jako redke hiše imajo tudi „štibelc“, t. j. majhno sobico poleg prve hiše. Navadno ga najdeš v velikih, zidanih hišah ali pa v takih lesenih, ki stoje na boku in so torej spodaj podzidane, da napravljajo vtisk enonadstropnih hiš. Dobljiče n. pr. štejejo brez „gore“ 43 hiš, a „štibelc“ imajo samo Bolfi, Petrihi in Žagarji. V „štibelcu“ spi kak član družine.

Poleg prve in zadnje hiše ter „štibelca“ imajo nekatere hiše — prav malo jih je — še „kamro“, ki je zgolj shramba. V njej stoje

ogromne skrinje za zrnje. „Kamra“ nadomešča torej kaščo in leži pri zadnji hiši.

Veliko belokranjskih hiš sestoji samo iz veže in „hiše“. To so hiše ali bajte revnejših ljudi, navadno osebenikov. Večinoma je v tem slučaju veža prostornejša.

Ako je stavbišče pripravno, t. j. suho, je pri nekaterih hišah pod eno „hišo“ zidana klet, zidanica, pod drugo zidan hlev. Vendar stavijo hleve večinoma posebe. Tuintam imajo zidanico pod skednjem (n. pr. hiša na tab. II, št. 3), ako je tu pripravnejši svet, nekateri je pa sploh nimajo. V zidanico spravljajo krompir, korenje in „smuk“, t. j. kislo zelje in repo. Reveži, ki si ne morejo privoščiti posebnega hleva, imajo privezано svojo kravico kar v zidanici pod hišo: na eni strani je žival, na drugi pridelek, ki ga itak ni veliko. Kdor nima zidanice, spravi smuk kar na veži, krompir in korenje pa v hiši pod posteljo.

Podstrešje belokranjske hiše ne stoji prazno. Ker nima veža stropa, kakor smo že omenili, prehajajo ljudje s podstrešja nad prvo hišo na ono nad zadnjo hišo po kakem tramu ali po par počrez položenih deskah. Pod streho ali na hiši zagledaš pogosto velike, preproste skrinje, v katerih hranijo zrnje ali „teg“. Nekatero teh skrinj so tako velike, da drže po trideset in še več kupljenikov žita. Narejene so tako, da se razderejo lahko v posamezne deske, če jih je treba prenesti, in zopet zložje. Na celi taki skrinji ni niti koščka železa, niti enega železnega žreblja. Izdelujejo jih največ v Dragovanji vasi. Pod streho spravljajo žito samo taki kmeti, ki nimajo kašče. V jeseni razobesijo na hiši na kolih debelačne roge, da se posuše. Suše jih pa tudi ob hiši na pri- ali podstrešku (gl. tab. I, št. 2, in sicer stran širine).

Povedal sem že, da suše na hiši tudi svinjsko meso, včasih celo goveje, če ubijejo kakšno bušo. Posebnih priprav nimajo za to. Meso obesijo na brkljače, t. j. droge z mnogimi rogovilami. Brkljače vise na strešnih tramih. Ponekod privezujejo meso kar za letve, nekateri ga pa suše v „derah“. Te so podobne narobe obrnjenim, velikim, a ne posebno globokim zabojem. Na njihovo dno je privezано meso, ki se suši v „derah“ lepše, ker love te takorekoč dim in ga ne puste na prosto. Dalje je v njih meso varnejše pred podganami in mački. Kadar je meso suho, ga denejo v skrinje med žito, da ne postane črvido.

Razen tega imajo na podstrehi čez leto kolovrate in shranjujejo na njej raznovrstno ropotijo, ki bi jim delala spodaj napotje.

Če stoji hiša na boki, stopimo skozi dvorna vrata najprej na „gan'k“, sicer naravnost na dvor. Nanj vodijo z „gan'ka“ lesene ali

kamenite (redkeje) stopnjice. „Gan'k“ sega okoli ene ali dveh strani hiše in je čisto preprost. Večinoma je obit z navadnimi deskami, ki so le pri nekaterih hišah nekoliko izrezljane.

Na koncu „gan'ka“ je preprosto stranišče, čigar oboj ne sega vedno do dvornih tal, kamor pada blato. Sicer stoji stranišče na dvoru na enem oglu hiše, to se pravi: par desek je za silo zbitih v obliki pokončnega zaboja. Prav pogosto je stranišče ves dvor.

B. K hiši spadajoča poslopja.

Nasproti hiše, z licem proti njeni zadnji strani, stoji „štala“, ki je tudi lesena. Šele v zadnjem času jih zidajo. Med hišo in hlevom je kakih 5—8 m širok prostor, dvor imenovan. Ako je hlev pod hišo, stoje nasproti hiše skedenj, svinjak ali kaka „šupa“. Tipična belokranjska hiša je torej ona, kjer stoji hiši nasproti hlev ali kako gošpodarsko poslopje (gl. priložene slike).

Hlevi so skoro povsod nizki in majhni. Za krmljenje živine imajo dvojne jasli: „lujtre“ in koritu podobne jasli. Zadnje ime velja za oboje. Imenujejo jih namreč „gorenje jasli“, včasih tudi „lujtre“, in „dolenje jasli“. Seno polagajo skoro izključno samo v „gorenje“; „dolenje“ so samo zato tu, da ne pada krma na tla, ali pa mečejo vanje tako hrano, ki ne bi ostala na „lujtrah“, n. pr. zrezano debelačevino, slamo in podobno.

Živino privezujejo z lanci za dolenje jasli. V hlevih jo hranijo le pozno v jeseni in čez zimo. Kakor hitro skopni sneg in dokler ne zapade, jo gonijo na pašo, od katere se potem živi. Malokdo ji da še doma kaj žreti. Za začetek paše smatrajo Jurjevo, za konec Martinje. Če morejo, potegnejo rok paše še pred in čez ta dneva. Za pašo imajo skupne pašince, to se pravi: kar ima vas za pašo pripravne zemlje, je na razpolago živini vse vasi. Tam, kjer kose, pase vsaka hiša sama. Na jesen, ko pospravijo vse s polja, je odprto vse živini, ki jo zdaj samo izganjajo, t. j. iz hlevov napode. Sicer se pase večinoma brez nadzorstva, koder se hoče. Na večer pogleda vsaka hiša za svojo živino in jo prižene domov, če ne pride sama. Črez leto imajo po navadi skupnega pastirja, črednika, ki ga „postavijo“ kako nedeljo pred Jurjevim, kakor „postavijo“ mežnarja na vezamski ponedeljek. Tega volijo namreč od leta do leta gospodarji onih hiš, ki spadajo pod eno podružnico. Na dan volitve se zbero okrog dveh popoldne pri cerkvi ali pri cerkveni zidnici, kjer jim dajo cerkvenaši piti cerkvenega vina, t. j. onega, ki ga nabere po gori za vzdrževanje cerkve, ki so večinoma revne. Vsak pove svoje želje in pritožbe, oni, ki se potegujejo za „mežnarijo“, pa svoje pogoje.

Kdor jim bolj ugaja in je cenejši, tistega „potrdijo“. Mežnarjeva plača obstoji v denarju, žitu in vinu (po krajih, kjer raste), črednikova v denarju, hrani in prenočišču. Črednika postavi vsaka vas zase in mu določi čas paše za dan in dobo. Ta sega od Jurjeva do „Mihola“. Za pomoč ima dva poganjača (če je malo živine v vasi, samo enega), ki pa nista vedno moška, in sicer mu jih dajeta po vrsti vsak dan po dve hiši. Eden se imenuje „prvi“, drugi „drugi“ poganjač. Ta mora največ tekati za živino, potem pride pri njenem vračanju „prvi“ na vrsto, črednik je takorekoč nadzornik. Z velikim volovskim rogom tuli „na pašo“, hodeč po poti, ki vodi skozi vas. Vsaka hiša mora izgnati sama živino iz hlevov na pot. Kdor zamudi, temu ostane živina doma, zakaj črednik ne čaka nikogar. Kadar ni prevroče, ostane živina ves dan na paši, sicer pride dopoldne okrog desetih domov in gre ob dveh ali treh popoldne zopet vun. Domov se vrne ob „Zdravi Mariji“. Zjutraj jo ženejo na pašo ob treh ali štirih.

Če ostane živina ves dan zunaj, prineso za črednikom na določen kraj jed, ako mu je ne dajo že prej s seboj, česar pa ne vidi rad. V tem slučaju je namreč prikrajšan pri jedi, ker mu dajo lahko samo kaj mrzlega s sabo. Sicer pripravi vsaka hiša čredniku takorekoč malo pojedino. Meso in štruklji ali prosta povitica ne manjka na mizi. Jé in spi črednik vedno v tisti hiši, ki mu da „prvega“ poganjača. Pri tem se vrste tako: Kje naj začne črednik, to določijo takrat, ko ga postavijo. Navadno je vedno ena in ista hiša, in sicer prva na dolnjem ali gorenjem koncu vasi, kakor se že zmenijo. Ta hiša da „prvega“ poganjača, sosednja „drugega“, a naslednji dan „prvega“ ter sosednja „drugega“ in tako dalje. Če bi dali kje čredniku iz skoparije preslabo hrano, se lahko upre in zahteva, da mu nakaže vas v drugi hiši jed, ki jo mora plačati preskopa hiša. To se pa zgodi redkokdaj.

Črednik pase po navadi samo vole. Krave in teleta pase zaradi varnosti vsaka hiša sama. Vendar izganjajo ponekod, zlasti v manjših vaseh, tudi krave. Škodo, ki jo napravi čredniku izročena živina, mora povrniti sam. Zato imajo večkrat prepire zaradi poganjačev, ki se zde čredniku preleni ali preslabi in prepočasni. Ako ima zadostne vzroke, lahko odkloni črednik tega ali onega poganjača in vas mu mora poiskati namestnika, ki ga plača hiša, kateri ga je izvrgel.

Da ne dela živina škode po polju, postavijo pri županu vsako pomlad za letno dobo „poljaka“, ki čuva polje cele občine. Kot znak svojega dostojanstva nosi pločevinasto tablico z napisom „Javna straža“ in puško. Vse slučaje škode naznani županu, ki je sodnik in pokliče

prihodnjo nedeljo ali praznik prizadete stranke k sebi, kjer razsodijo stvar med velikim vpitjem. Del globe dobi poljak, ostanek pripade občini. Odškodnina za posestnika, ki so mu popasli, ni vračunjena pri globi, ki se ravna po številu glav, ki so delale škodo, in jo določijo že od začetka. Ker pa najde vsak pravi Belokranjec vedno sto in sto izgovorov, pridejo po dolgem prerekanju večinoma do zaključka, da ni bil kriv škode pastir, ampak edino hudobna živina. Poljak se pa mora obrisati za svoje krajarje.

Zadnji čas pojema običaj stavljenja črednikov in deloma tudi poljakov. Ljudje pasejo rajši sami, ker jim umira čut za skupnost, za poljake pa niso več navdušeni deloma iz gmotnih ozirov, deloma si mislijo, da naj vsak sam pazi na svoje. Poljanski čredniki — ako pasejo drobnico, se imenujejo čobani — imajo v steljnikih lesene hleve, ki jim pravijo staje („pri stajah sva se sestala“).

Vasi, ki leže n. pr. globoko ob Kolpi in imajo više gori njive in pašince (Dečina, Radenci itd.), si stavijo ob njivah in na pašnikih staje, kjer puščajo živino tiste dni, ko obdelujejo polje. Včasih jo imajo v stajah vse poletje, da se pase in jim dela gnoj, ki jim ga ni treba potem voziti težko navkreber na njive.

Na lepo živino je Belokranjec ponosen, zato skrbi zanjo včasih bolj kot za otroke. Hraniti je seveda ne more tako, kakor bi sam rad, ker pridela malo krme. A na zimo objati redno hlev in svinjak okrog in okrog s steljo, da je blagu topleje. Poleti pušča „štalna vrata“ odprta, da dobiva živina več svežega zraka. Da mu ne uide iz hleva, zapre vhod z leso, t. j. pregrajo, zbito iz „remeljnov“. Lepo tako leso nam kaže prva izmed „Ograj“ (gl. tab. IV, šte. 8, zgornja vrsta). Ponoči pušča v hudi poletni vročini živino čez noč na dvoru. Tega zapirajo namreč na vsaki strani lesena, močna, iz desek zbita vrata na „dva pera“⁴, t. j. dve krili, ki ju deli na sredi bolj ali manj lepo obtesan stop. Vrata, ki navadno precej škripljejo, se sučejo na lesenih tečajih; zapirajo se z lesenim „riglom“ ali zapahom. Skoro povsod imajo strešico, iz deščic ali slame. Ta vrata se imenujejo „dvorna vrata“ ali „vrata na dvori“. Prvo ime je torej enako kakor od vrat, ki vodijo z veže na dvor. Če ni ta posebno širok, so vrata tudi na „eno pero“. Pri zidanih hišah je dvor deloma obzidan, a vhod se zapira vedno z lesenimi vrati. Na sliki „Ograje“ vidimo na desni strani od spodaj (dve vrsti) štiri vrste takih vrat, ki jih nadomešča pri nekaterih kmetih lesa, spletena iz protja ali zbita iz „remeljnov“ (gl. tudi priložene slike

⁴ Pero pomenja tukaj perut.

hiš). Vsak dvor ni zaprt ali pa samo na kraju, ki je obrnjen na pot, torej na tuje.

Živinskih hlevov se drže navadno svinjaki, če ne stojе kje drugje na dvoru, n. pr. naslonjeni na hišo. Večidel so majhni. Korito jim zapira in odpira močen ploh, ki se suče v lesenih tečajih zgoraj ali spodaj. Če se vrtili zgoraj, se porine ploh pri odpiranju v svinjak in zatakne z zapahom za korito, da ne morejo svinje med polaganjem do jedi. Ako so tečaji spodaj, se odpira ploh na zunanjo stran in pade na navpično v zemljo pred koritom zabit kol, ki sega do višine korita. Vrata korita tvorijo potem takorekoč klop, na katero postavlja svinje krmeča gospodinja banjo s svinjsko pičo.

Gnoj izkidavajo iz hlevov in svinjakov kar na dvor, tako da mora iti čez gnoj vsakdo, ki hoče iz hiše v hlev. Ob deževnem vremenu ni to posebno prijetno.

Svinjaki imajo ali isto streho s hlevi, ali pa ne. V prvem slučaju stojе vštric z njimi, v drugem pravokotno k njihovi dolžini, tako da zapirajo deloma eno stran dvora. Če je v prvem slučaju med svinjakom in hlevom kaj prostora, spravljajo tja nastelj, t. j. steljo in listje, ter kak voz ali koš. Ta prostor imenujejo pojato. To dobe tudi na ta način, da podaljšajo za nekaj metrov ostrešje hleva.

Skedenj stavijo malo proč od hiše in hleva. Pri redkih hišah je s hlevom pod eno streho. V njem mlatijo pšenico, rž, ječmen in ajdo, vršijo žito in režejo ali sekajo pozimi debelačevino in slamo. To mečejo pri mlatvi naravnost v senico, t. j. prostor ob eni ali dveh straneh skednja, s tem pod isto streho in obit z okrajki, pri revnejših pa ograjen z lesom, spleteno iz protja. Razen senice imajo ponekod na ostalih straneh skednja ali samo na eni (na eni so vrata) še senici podobno jaro, suhoto, sušo ali pridel. Če jo imajo, potem spravljajo v senico seno, v jaro slamo (gl. tab. III, št. 6). Skednjevo ostrešje (strešni stol) je podaljšano na strani, kjer ima skedenj vrata, za nekaj metrov in sloni na dveh lesenih stopih (gl. tab. I, št. 1, ali tab. II, št. 3). Tako tvori neke vrste „šupo“, ki jo zovejo „pred skednjem“. Tu stojе vozovi.

Pod tem skednjevim podstreškom imajo nekateri „dero“ ali sušo, kjer suše še ne dosti suho žito, debelačo, fižol ali kaj podobnega. Na ta način je sušilo varno pred kokošmi in mladimi prasci, ki hodijo prosto po vasi. Suša je podobna velikemu, plitvemu predalu s čisto nizkimi stranicami. Leži „pred skednjem“ pod stropom na dveh tramih, ki molita za nekoliko več izpod strehe, kakor je dolga dera. Blizu konca sta podprta z dvema navpičnima stopoma in s čez njiju položenim tramom. „Dera“ ima štiri lesena, včasih

skoro malim valjarjem podobna kolesca, da se lahko potegne na njih „izpod skednja“. Na dolnji strani ima na sredi ozko, na dno pritrjeno lestvico. Za te kline zatikajo drog in porivajo tako počasi „dero“ „izpod skednja“. Nanjo hodijo po lestvi (gl. tab. III, št. 6).

Nad skednjem so pod streho svisli, kamor spravljajo krmo, večinoma deteljo.

Nekatere hiše imajo tudi kaščo, ki služi za shrambo. V njej stoji več onih velikih skrinj, o katerih sem že govoril in v katere spravljajo razna žita in suho sadje ali meso. Razen tega shranjujejo v kaščah obleko. Pod njimi je večinoma zidanica za krompir, korenje, repo in zelje (gl. tab. III, št. 5).

Kozelcev je v Beli Krajini, kakor sem že povedal, zelo malo. Nanje spravljajo krmo (belokranjski kozelci so namreč dvojni), podnje pa vozove; za sušenje jih rabijo zelo malo. Stoje namreč pri hišah, ne na njivah.

Žito suše kar na prostem. Pšenico in rž stavijo v kope, ajdo devljejo v ostrvi (enako deteljo). V zemljo zabodejo namreč debele, visoke kole, okoli katerih zložijo ajdo, oziroma deteljo tako, da se ne dotika mokrih tal. Pravijo, da jo „zdevajo v ostrve“. Ostrvi za deteljo imajo rogovile, so torej brkljače, za ajdo jih nimajo. Visoke so tako, da morajo imeti pri zdevanju lestve. Eden stoji na njih, drugi mu pa podaja snope s „podajačem“ ali z „baštunom“, t. j. z rogovilastim kolcem. Za ostrvi uporabljajo mlada, razrasla drevesca, n. pr. bore, smreke, hrastičke.

Tudi krmo zvozijo že suho domov. Iz košenic ali trav je nekateri ne spravijo takoj domov, ampak najprej v nalašč zato napravljene senike. Če nimajo teh, jo zdenejo v stoge, t. j. zložijo jo okoli močnega droga tako, da se stog proti vrhu zožuje. Stoge ograde, da ne more živina do sena, ali pa se začinja stog šele v primerni višini, t. j. seno se ne dotika tal, ampak leži precej visoko na stopičkih in čeznje položenih močnih palicah. Na vrh stožnih drogov nataknejo lonec ali obesijo šop stelje, da ne poceja preveč voda ob drogu.

Pozimi, ko imajo bolj čas in je sanina, zvozijo to seno domov.

Tudi steljo zdevajo v steljnikih v stoge, a ne samo v steljnikih, ampak tudi doma. Ako ni prostora za krmo, stavijo doma pri hiši i stoge sena in slame (gl. stog stelje na tab. I, št. 2).

V primerni oddaljenosti od hiš si stavijo Belokranjci radi pečnice. Na njih suše slive, hruške, jabolka in breskve, pa tudi predivo, da spravijo laže iz njega pezdirje. Zato terejo vedno pri pečnicah, ki so trojne vrste.

Ako stoje v boku, so tako narejene: Gospodar izpodkoplje obrov za kak meter globoko. Spredaj in ob straneh, kjer ni obrova, zloži za zidanje primernega kamenja v višini nizkega zidu. Tako zgradi na zgoraj odprto peč, ki se kuri pri odprtini na prednji strani. Nato zabije na dno izpodkopanega obrova in med omenjeno kamenje kole, katere preplete s protjem. Oplet stoji torej deloma na zidani podlagi, deloma na zemlji. Da se drži zloženo kamenje bolj trdno, ga omeče z blatom kakor tudi oplet. Tega „ofloska“ zaradi ognja. Na oplet položi iz tanjših šib spleteno in z lesenim okvirom obdano leso. Na to pride sadje, ki ga hoče posušiti. Sušje pokrije z deskami, ki jih položi čez okvir, da ne uhaja prenašlo vročina iz pečnice. Navadno ima ta tudi iz desek zbito, poševno visečo streho, da suše lahko i ob dežju. Najpreprostejšim manjka okvir na lesi.

Druge pečnice zopet nimajo zidane podlage, ampak stoji ves oplet na zemlji (gl. tab. V, št. 9). Nekatere so pa čisto zidane. Lesa, okvir in streha so seveda leseni. Pečnice teh dveh vrst stoje večinoma na ravnici, n. pr. na vrtu ali na njivi blizu hiše.

Naenkrat denejo na pečnico 3—4 kupljenike sadja, n. pr. sliv. Sušje je treba namreč naložiti debelo. Suhih sliv je n. pr. pol manj kakor svežih, neposušanih. Tako zelo se izsuše. Slive so približno v dveh dneh suhe. Seveda se ne suše vse enako hitro, zato jih prebirajo, t. j. suhe poberejo in jih nadomestijo s svežimi. Na ogenj morajo precej paziti: goreti ne sme preveč, a tudi ugasniti ne.

Ker je suho sadje dobro — zlasti malo okajene slive so sladke —, so pečnice zelo priljubljene otrokom. Če le morejo, se prikradejo k njim, da si potolažijo želodčke. V prejšnjih časih so izvozili Belokranjci zelo veliko suhih sliv v Karlovec. Zdaj ne suše več mnogo, ker jim nagaja okrajno glavarstvo pri napravi pečnic — zahteva namreč, da morajo biti precej oddaljene od drugega stanja, kar jemlje pri sušenju več časa — in imajo rajši rakijo.

S tem sem naštel vse, kar spada k belokranjski hiši. Tam, kjer raste trta, pozna Belokranjec še eno zgradbo, namreč vinsko klet ali zidanico, kakor ji pravi. Zidanice so zidane (a ne ometane) ali lesene. Zadnjim pravijo hiši, ki so često tako majhni, da si misliš, da bi jih lahko prevrnili količkaj močan mož. Večje zidanice so pravzaprav hiše. Obstoje namreč iz „hiše“, veže in iz kleti pod tema. Ker leže skoro vse na boku, so videti deloma enonadstropne.

Na veži stoji preša na „enega“ ali „dva kusiča“, t. j. prostora, kjer prešajo zmrženo grozdje. Največ preš napravijo Finkovčani. Cena jim je različna in se ravna po kosičih. Srednja stane okrog 40 K. V prejšnjih časih niso poznali preš, ampak so imeli namesto njih

široka, na vsako stran odprta korita, kamor so metali z grozdem napolnjene vreče. Po teh so skakali, mošt pa je tekel v posodje, nastavljeno pod koriti. Če izvzamemo prešo in različno posodje (brente, kable, kadi itd.), sta veža in hiša izvečine enako opremljeni kakor na vasi, samo, da je pohištvo starejše in revnejše. V zidanice znašajo namreč vse stare stvari, ki bi jih doma zavrgli. „Stari“ se včasih trajno preselijo z vasi v zidanico, ko dajo posestvo sinu ali hčeri „črez“. Prostor za velike kadi je na veži, če niso v kleti, kjer so potem ločene od prostora za vino z leseno ali zidano steno. Na ta dva dela so razdeljene vse zidanice (lesene in zidane), ki so čisto prtilične, t. j. ne na boku postavljene. Kupic imajo kakor pri hiši, tako tudi pri zidanici malo, navadno samo eno. Pijejo namreč izvečine iz vrčev, majolik in čutar. Iz Jernejčanov se n. pr. norčujejo, da imajo vsi samo en kozarec, pa še ta je pri zidanici. V zidanicah ostajajo črez noč le, kadar prešajo mošt. Takrat mora eden ostati, da pazi nanj. Vino ostane vedno v zidanicah in ga hodijo vanje pit. Domov ga nosijo v barilcih. Večje posode so: baril (pol vedra), vedro (28 $\frac{1}{2}$ l) in lodrica (dve vedri). Pri pridelovanju vina postopajo tako: grozdje, ki ga ne odbirajo, zmržijo z lesenim bêtikom v banjah ali brentah. Potem ga denejo v kadi, kjer ostane tri do osem dni, in iz teh pride v prešo.

Vino hranijo v sodih. Dokler ga je kaj, ga ne točijo na pipo, ampak na čep. V vratcih soda in više je namreč majhna, z lesenim klinec zamašena luknja. Kadar hočejo natočiti vina, izderejo klinec, t. j. čep, in strežejo vino v nastavljeni vrč. Šele, ko je malo vina v sodu, nastavijo pipo.

Nekateri imajo v hišnih tleh zidanic vrata, „valter“ ali „valtež“ imenovana, skozi katera pridejo po lestvi v klet ali hlev. Kdor ima namreč trtje daleč od hiše, si napravi kaj rad v zidanici poleg kleti hlev, da ima živino v njem, kadar dela v vinogradu. „Valtar“ imenujejo pravzaprav pokrov, ki pokriva štirioglato luknjo v hišnih tleh in je vzdigljiv. Omenjena vrata imajo, da hodijo skozi nje po vino. Navadno se namreč v zidanicah zapro („ne rabi vsaki znat, da smo notri“). Tudi jim je nerodno hoditi okrog po vino. Kdor nima te naprave, se zapre v klet samo, kjer si privezuje dušo z vinom in kruhom, sedeč ob nizki mizici na nizkem stolčku. „Valtar“ sem videl razen v zidanicah samo v eni belokranjski hiši.

Največja napaka belokranjskih zidanic je, da so premalo gorke. Zanimive so cerkvene zidanice, ki sem jih že omenil. Te so last kake cerkve, navadno podružnice, in so shrambe za cerkvi darovano vino. Oskrbujejo ga cerkvenaši. Vsaka cerkva ima dva. Godi se

jima pri tem poslu navadno zelo dobro, ker ne dajejo večinoma nobenih računov in pijejo cerkveno vino, kakor bi bilo njihovo. Cerkevna zidanica ni skoro nikdar brez vina. Komur ga zmanjka — na spomlad ga zmanjka večini belokranjskih vinogradnikov, — si ga gre izposojevati v cerkveno zidanico. Posojajo na „rovaš“, to se pravi: Cerkvenaši imajo v zidnici pripravljenih vedno nekoliko palic. Ako pride kdo prvič po vino na posodo, razkolje cerkvenaš paličico na dva dela. Polovico obdrži sam v zidnici, polovico da dolžniku na dom. Na obe polovici naredi toliko zarez, kolikor „ferkljev“ si izposodi kdo. Na svojo polovico zapiše ime dolžnikovo ali si ga zapomni s kakim znamenjem. V zidnici ostale polovice zveže in jih obesi na steno. Če ima kdo že izposojeno vino in si hoče posoditi iznova, mora prinesiti s seboj svojo polovico palice, da napravi cerkvenaš nove zareze. Kadar je dolg poravnán, uničijo obe polovici palice, oziroma dasta cerkvenaša svojo dolžniku. Pri tem zelo odirajo. Posojajo na 50%. Ako si izposodiš en „ferkelj“ ali en baril, moraš vrniti poldrug „ferkelj“, poldrug baril. Seveda gledajo tudi dolžniki, da vračajo s primerno „robo“. V denarju plačujejo dolg redkokdaj, dasi vino tudi prodajajo v cerkvenih zidnicah, n. pr. za praznike.

Zdaj so cerkvene zidanice v tem zmislu že skoro izginile.

C. Svetila.

Dokler niso poznali Belokranjci petroleja, so si svetili večinoma z „lučjo“, ki so si je „naribali“ na neke vrste „ribežnih“ ali so si je natesali z bradvami.

„Luč“ dajejo bukovi ali hrastovi panjički. Dolga je okrog 1 m in približno 5 cm široka. Suše jo ali v peči pri ognju, ali na peči. Kadar gori, jo drži na mizi stoječ, kleščam podoben, železen svečnik ali čelešnik, čigar podstavek je večinoma lesen. Zdaj so čelešniki že redki. Najdeš le še tuintam kakega na „hiši“. To je tem bolj škoda, ker so bili najrazličnejših oblik in včasih zelo lepi. Rabijo jih sploh več ne, ker si svetijo v hišah s petrolejem, ki ga poznajo v Beli Krajini kakih štirideset let. Na stropu vsake hiše visi danes mala, slabo brleča, zamazana petrolejska „lampa“, ki ima večkrat proti koncu cilindrove višine skoro vodoravno stoječ, pločevinast zaslon. Z „lučjo“ si svetijo samo še v zidnicah in tuintam na veži ali na svojih nočnih potih, kjer jih lahko slediš po utrinkih. Ko so preganjali temo z „lučjo“, niso imeli nobene nalašč za njeno utrinjanje določene osebe. Utrinjal jo je tisti, ki ji je bil najbližji, in sicer ob tla. Včasih so določili za ta posel kakega dečka, ki je gledal delo odraslih.

Razen z lučjo so si svetili tudi z lojenimi svečami, ki so si jih napravljali za silo sami. Pri ognjiščih si svetijo še vedno z „repicami“, t. j. z malimi, okroglimi, čez polovico prerezani repi podobnimi svetilkami, v katerih gori jedilno olje — seveda zelo slabe vrste. Starejše repice so lončene, mlajše iz pločevine. Repicam pravijo tudi „leščerbe“.

Splošno ostaja Belokranjec v temi, dokler ni neobhodno potrebno prižgati luči, češ da se govori v temi lepše.

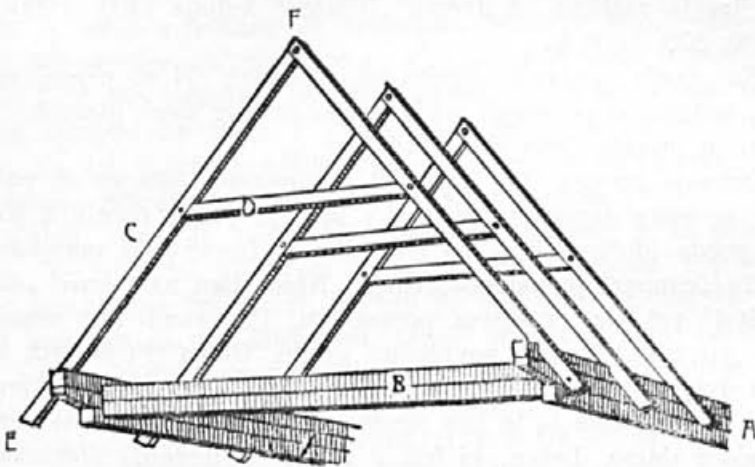
D. Tehnika belokranjske hiše.

Hiše si zlagajo Belokranjci iz približno 12—15 cm debelih žaganih plohov ali žaganic. Te so iz jelovega, smrekovega, kostanjevega, redko iz hrastovega lesa. Posekano in izsušeno drevo najprej lepo obtešejo, da so vse stranice ravne, potem ga pa sežagajo na rokah, ker je na Belokranjskem zelo malo žag, ki bi jih gonila voda. Hlod, krlj ali rkelj postavijo na zelo močno tesarsko kobilu tako, da leži z enim koncem na zemlji, sicer pa visi v zraku. Veliko žago vlečejo trije ali štirje. Eden stoji na krlju, dva ali trije pod njim. Gorenji skrbi v prvi vrsti za to, da gre žaga prav, dolnji pa žagajo. Seveda mora tudi gorenji vleči žago kolikor toliko. Da jim lepše in gladkeje teče, zabijajo v njeno stezo zagozde, da je ne stiska les.

Vse hiše niso postavljene iz žaganic. Pri nekaterih, navadno pri starejših, je zunanja stran hišnih sten neobtesana. Smrekov krlj n. pr. prežagajo na dvoje, pa imajo dva stenska trama (gl. tab. I, št. 1).

Hiša ima nizek in plitev zidan temelj, da ne stoji les na zemlji. Iz tal moli temelj različno visoko. Višine pol metra ne presega. Nekatere hiše so brez podzidka, v prvi vrsti one, ki stoje na suhih tleh. Zdolnja in zgornja križajoča se trama ali tudi prvi štirje so nekoliko daljši od ostalih⁵ (gl. priložene slike hiš in tloris). Ker so stenski trami lepo obžagani, oziroma obtesani, leže tesno drugi na drugem. Da ni med njimi nobene špranje, polože mednje večkrat maha, a da se ne zvijejo, so zvezani z možniki, t. j. s 30—40 cm dolgimi, na obeh krajih priostrenimi klini iz hrastovega, jesenovega ali sploh trdega lesa. Število možnikov med dvema tramoma se ravna po dolgoti stene. Širokost tramov je različna in zavisi od lesa, ki ga poderejo za hišo. Zadnja (včasih tudi prva) podolžna stran je pri nekaterih hišah „štukana“, t. j. prekratki les je vezan s pokončnim stopom. Ker so belokranjski tesarji zelo spretni, zlože stenske trame tako lepo, da izgledajo hiše kakor lično zbite „škatlice“.

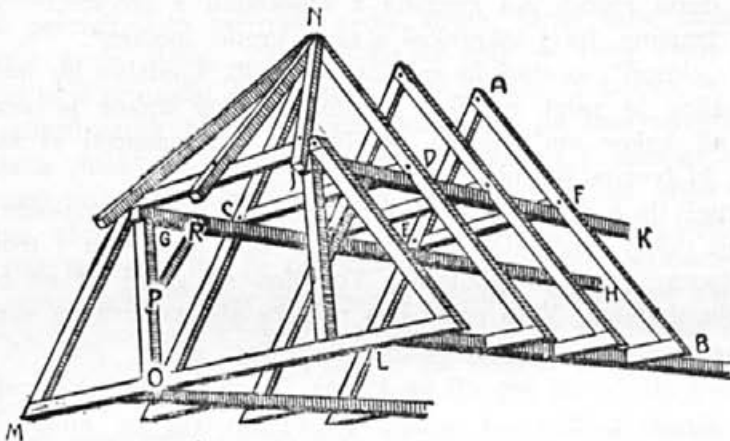
⁵ Pri nekaterih stavbah mole vsi trami vun, t. j. čez križišče. Lepo se vidi to n. pr. na priloženi sliki kašče.

Slika 2. „Cimper na peštel“.

A trojna greda povzduž; *B* dvojna greda počrez; *C* rožnik (tudi rožnica); *D* pant; *E* peta (del rožnika, ki moli čez gredo); *F* glava.

Ta „cimper“ delajo zdaj večinoma na skednjih in hlevih.

Slika 3. Nemški ali kranjski „cimper“⁶.

AB rožnik; *BL* greda; *LM* tram; *EF* ali *CD* pant; *IN* šopni rožnik; *GH* in vzporedni tram pod *K* podporna ali glajtna greda; *GO* podporni ali glajtni stop; *PR* roka.

⁶ Za te izraze se zahvaljujem deloma g. nadučitelju Lovšinu na Vinici. — Ker se pečajo Belokranjci veliko s tesarstvom in govore lep jezik, bi se našlo pri njih lepo število krasnih besed za tehnični slovar.

Cena jim je različna. Z dvema „hišama“ veljajo 1400—1600 K, z eno 600, 800, 1000 K.

Na stenje postavijo streho ali „cimper“. Ti so precej raznovrstni, vendar so po mojih mislih samo inačice dveh glavnih tipov, ki nam ju predstavljata sliki 2 in 3.

Ostrešje prvega tipa (slika 2) se imenuje „cimper na peštel“. Peštel se zove zarez v gredo. V njej je pribit rožnik z dvema skozi gredo idočima klinoma (vsi klini so leseni), ki manjkata na sliki. Ta „cimper“ je najenostavnejši. Naša slika nam kaže „cimper na peštel“ pri premožnejšem posestniku. Pri revnih ima samo eno gredo „povzdruž“ in eno povprečno gredo. Glava (F) je križ, ki ga tvorita dva in dva rožnika, moleča nekoliko čez mesto, kjer sta zbita s klinom. Ima jo le ona streha, katero poletvajo z letvami in pokrijejo s slamo. Letva, ki leži v glavi, se imenuje slemenka. Z opeko krita streha nima glave in je poletvana z „remeljni“.

Pri nekaterih „cimprih“ sta podprta rožnik in greda „počrez“ s pravokotno drugi na drugem ležečima stopičkoma, izmed katerih leži eden na gredi, drugi pa sega v pravem kotu do rožnika. Stopička imenujejo škornjico in tako ostrešje, ki ima sicer vse tiste dele kakor „cimper na peštel“, „cimper na škornjico“.

Druga inačica je „cimper na podsek“. Podoben je prvemu, a levi in desni rožnik sta zvezana z vzporedno s povprečno gredo ležečim tramom, torej takorekoč z novo gredo „počrez“.

Ti „cimpri“ so stari in splošno v navadi. Ljudstvo jih imenuje tako, kakor je zabit rožnik v gredo, oziroma kakor je vezan z gredo, ali kakor sta zvezana po dva in dva nasproti si stoječa rožnika, ki tvorita škarnice.

Drugi tip kaže slika 3. Ta „cimper“ je prišel v navado šele v novejši dobi. Razlikuje se od prvega tipa predvsem v tem, da ima podporne grede ali glajtnice. Vdolbino na gredi ali na tramu imenujejo skalvico. V to pride čep rožnika ali podpornega stopa.

Vsaka streha ima podolžno in čelno stran. Slika 3 nam predstavlja streho na šop ali na krnjak, ki ga tvorijo šopni rožniki, slika 2 streho z lastavico, imeni, ki se ravnata po obliki čelne strani. Krnjak se imenuje tudi paholjek ali stražje. Če ima streha eno podolžno stran daljšo kakor drugo ali je sploh nima, se imenuje streha na eno pero, sicer na dve.

Strehe so pokrite s slamo, le po krajih s hudim vetrom (Poljane!) s šinkeljni. Kriti zna skoro vsak Belokranjec, vendar si najame po navadi za hišo pokrivača. Sam večinoma le pokrpa kaj ali pokrije kaj malega, na pr. svinjak. Krijejo s pšenično in z rženo

slamo, ki ji pravijo „škupa“ (snopom „škupniki“). Vežejo jo ob prekle in letve s trticami in srobotom, redko z žico. Ako imajo veliko škope, obrnejo klas noter; ako je imajo malo, obrnejo klas vun, t. j. streho pokrijejo na klas. Kadar hočejo imeti lepo pokrito streho, spletejo na šopu, t. j. na vrhu okrog in okrog kitico iz slame. Na šop polože pezdirja, kamenja in opeke, da se brani streha laže vetru. Stare strehe so čisto porasle z mahom.

Čelna stran je zadelana z deskami, kolikor je ni pokrite s slamo. To je zadel, ki je pri nekaterih hišah dvojen, t. j. spodnji del je pomaknjen bolj noter, gorenji pa bolj vun (gl. tab. II, št. 4). Zadel ima eno ali dve štirioglati, včasih od zgoraj malo zaokroženi ali v podobi zvezde napravljeni linici. Sicer imajo na njem golóbi vhode v golobnjake. Namesto z deskami zadelajo tuintam čelno stran z debelačevino in s sirkovino (gl. tab. III, št. 5).

Strop obeh „hiš“ sestoji iz desek, pribitih na podolžne trame. Hišna tla kakor tudi ona na veži so iz dobro steptane zemlje ali iz „išterleha“, t. j. iz približno štiri prste debele plasti „morta“ (z vodo zmešanega apna in peska). Le boljše hiše imajo v „hišah“ „pod“ iz desek, na veži pa tla iz opeke.

Okna so pri belokranjskih hišah različne velikosti. Zdaj delajo primeroma velika. A prej ni bilo okno širje kakor stenski tram. Izrezali so namreč v dva stenska trama četverokotnik. Vsak tram je bil prerezan do polovice svoje širine. Skozi taka okna komaj pomoliš svojo glavo. Za svetlobo in zrak so torej slabo skrbeli. Največ ju je prihajalo skozi vrata. A če so bila ta zaprta, je objemal hišo zoprn mrak kljub peterim oknom, ki jih ima navadno belokranjska „hiša“ (gl. tloris). Zapirajo se okna, t. j. stenske odprtine, ali samo na notranji, ali samo na zunanji ali pa na obeh straneh. Dvojna okna so iz novejšega časa. Njihov okvir („lajšta“) moli nekoliko iz stene, kar je zaznamovano na tlorisu. Namesto razbite šipe vidiš večkrat papir ali svinjski mehur. Mala okna zapirajo na notranji strani tudi z lesenim zapahom, ki se ali odpira in zapira kakor navadna okna, ali pa odriva po svojem tečaju ob steni. To je okno na smuk. Namesto zunanjih oken imajo ponekod na oknih, kjer kaj spravljajo, na pr. olje, žičasto mrežico ali lesico iz šibic, da jim ne more prevrniti spravljениh stvari nihče, na pr. kokoš.

Vežna in dvorna vrata so na eno pero. Zbita so iz močnih desek in se sučejo na železnih ali lesenih tečajih. Zadnje nahajamo pri starejših hišah. Imenujejo se kotače. Sučejo se v luknjah, izdolbenih v dolnjem in gornjem pragu. Zapirajo se ali z lesenim „riglom“, ali z železno ključavnico. Lesene ključavnice so že redke

kakor tudi zapahi, ki bi segali čez vso širino vrat. „Rigl“ odrivajo z lesenim klinec ali z zakrivljeno žico, a tudi z roko, če imajo v vratih v ta namen kako luknjo. Včasih zadostuje, da vrata nekoliko navzdignejo, pa popusti „rigl“. Dvorna vrata so vedno slabejša in manjša kakor vežna. Velikokrat imajo v enem spodnjih kotov izrezano odprtino, da pride lahko na vežo kokoš ali mačka.

Hišna vrata so zbita iz tanjših desek kakor vežna in se zapirajo z železno ključavnico, v kateri pa iščeš po navadi zaman ključa. Tudi ta vrata so na eno pero. Včasih imajo malo, s steklom zadelano okence, da lahko pogledaš z veže v hišo.

Hlevi, skednji, svinjaki in kašče so v vsem enako stavljeni kakor hiše. Vrata hlevov in svinjakov so na eno pero, a se zapirajo navadno z lančkom, ki je vtaknjen skozi vrata in se zatika zunaj za klin, ki ima svojo luknjo v podboju. Lanček nadomestuje često iz vrvi ali iz trtic zvit obroč. Nekateri zapirajo vrata z železnim pasom, ki je pritrjen na vratih in se priklepa na podboj z žabico.

V hlev dohaja svetloba skozi dve ozki, pokončnemu pravokotniku podobni linici, kateri zamaše pozimi s steljo. Tla hleva so iz zemlje, svinjakova tudi iz nje, navadno pa iz desek, da ne morejo svinje riti. Svinjaki nimajo linic, pač pa iz desek napravljen strop. Prašiči so torej vedno bolj ali manj v temi. Strop hleva je tudi iz desek, ki se pa ne držijo vedno skupaj. Kadar je nad hlevom polno sena, zapira to presledke med njimi. Sicer se vidi iz hleva streha. Včasih tvorijo namesto desek strop hleva veje, položene čez povprečne trame. Hlevi so torej pozimi večinoma občutno mrzli.

Skedenj leži na „legnarjih“, t. j. močnih tramih, ki držijo „podnice“ skednja. Če se skušajo te skriviti, zabijejo mednje in med „legnarje“ močne zagozde. „Legnarje“ podlože s kamenjem, da ne leže na zemlji. Skednjeva vrata, zbita iz desek, se odpirajo tako, da se porivajo na lesenih kolescih ali valjarčkih za steno. Ključavnice nimajo, kvečemu se zapirajo z žabico. Večinoma pa jih odpre lahko vsakdo.

Ker leži skedenj na „legnarjih“, ti pa na kamnih, je pod skednjem precej prostora, kamor spravljajo ob krajih kako kolo ali kaj podobnega. Tak prazen prostor vidiš često tudi pri hišah, ki slone ob boku. Tisti konec hiše, ki ne sloni na obrovu, je podprt z dvema ali tudi več močnimi stopi. Ta prostor pod hišo je namenjen navadno za klet. Včasih pa te ne izkopljejo in torej tudi ne podzidajo hiše, da se valjajo v prahu praznega prostora pod hišo otroci in kokoši. Tudi sem videl hišo, ki je stala na ravnem, pa vendar na stopih

(Sotljičeva, p. d. Evičeva v Dobljičih). Gospodar si je namenil napraviti pod njo kleti, a mu je zmanjkalo denarja, da bi izvršil svoj namen. Tako je stala hiša dolgo časa nepodzidana. Na vežo si prišel po lesenih, nikakor ne nizkih stopnicah. Ko bi bil prišel takrat v vas kak tuj učenjak, ki bi ne bil umel našega jezika, bi si bil mel roke od veselja, da je našel na Belokranjskem na popolnoma suhih tleh novo stavbo na koleh.

H koncu še nekaj: Kadar postane hiša stara in les črviv, jo „ofrajhajo“ nekateri Belokranjci od zunaj in od znotraj, da je hiša na pogled kakor zidana (gl. tab. IV, št. 7). Mnoge hiše so ometane samo od zunaj, od znotraj pa ne. Strop ostane navadno neometan. Ometana hiša je toplejša. Omet prebelijo vsako leto, če ni drugače, vsaj z metlo. Z modrimi ali z rdečimi pasi ob vrhu stene, s kakimi rožami ali slikami (sv. Florijan, sv. Juri) ozaljšajo stene. Nekaterim hišam zadelayo samo zloge z „mortom“ ali z blatom (gl. priložene slike hiš).

Pri zidanih hišah so stene znotraj vedno ometane, zunaj večinoma. Zidajo z apnom in s peskom. Na Griču pa sem videl hišo, kjer so rabili blato za „mort“. Brez tega stavijo iz kamenja samo podzidke pri trtju (podzidani so obrovi) in ograje ob njivah, vrtih ali vinogradih. Tudi „škarpe“ pri potih in cestah stavijo brez „morta“.

Kot posebnost omenjam Ostermanovo (p. d. Kimetovo) zidanico na „Jelševnički gori.“ Zgradili so jo pred 22—25 leti. Takrat so imeli veliko sadnega mošta in tudi vinstvo je izborno kazalo. Ker se jim ni ljubilo nositi, oziroma voziti vode od daleč, so mešali pesek in apno s sadnim moštom, češ da morajo izprazniti zaradi bogate vinske letine vse posodje.

Konec.

Pogled na stanje belokranjskega kmeta je lep: na koncu vrta, nasajenega s slivami — teh je največ —, s hruškami in z jablanmi ter poraslega z zeleno travo, po kateri se pase pod petelinovim vodstvom lepa jata čib in piščancev, stoji hiša, za njo hlev in svinjaki, nekoliko na strani skedenj in kašča ali še kako poslopje. Pred hišo so navoženi panji, ki jih žagajo in cepajo pozimi. Trske in kalanice zlože ob hiši ali kašči, da zadelayo včasih s skladovnicami celo steno razen oken. Blizu vežnih vrat stoji ob hišni steni klop, t. j. močna deska, položena na dva panjička. Na tej klopi počivajo po delu in se razgovarjajo ob nedeljah in praznikih; na njej sedi gospodar, kadar popravlja ali dela orodje. Pravi belokranjski kmet

si naredi namreč sam skoro vse orodje, ker je izvečine leseno. Kar je na njem železnega, si ali kupi, ali pa da napraviti kovaču ali ciganom. Veliko itak nima orodja. Razen motik, lopate, kos, srpov, sekire in sekiric, bradve, rezilnikov, velikih in malih svedrov, kosirjev in krošlja ima še plug, brano, kola in koše. Večinoma imajo tudi lesen val, da drobe ž njim kepe in grude na njivi.

Plug je čisto lesen, le lemež, črtalo in otka so železni. Brana ima samo zobe železne.

Poleg navadnega voza imajo nekateri še „gorska kula“, t. j. dve leseni, neokovani kolesi z ojem. Na njih vozijo z gore debela drevesna debela za drva ali stavbni les. Deblo navrtajo na enem koncu in zabijejo v luknjo močan klin, kateri drži deblo za oplenski „kul“. Zadnji konec debela se vleče po tleh. Včasih nataknejo na ta „kula“ dva precej močna, kakor navadni voz dolga droga, in sicer vsakega na enem koncu oplena. Zadnja konca se jima vlečeta po tleh. Zadaaj — bolj proti koncu — je vdelan v ta droga jako preprost oplenski z nizkima ročicama. Prvi oplenski ima za spoznanje višje ročice. Taka kola imenujeje smuke. Na njih vozijo iz trav in lazov seno ali „kule“ za vinograde itd., to se pravi: smuke imajo za slaba, kamenita, strma pota, po katerih ne morejo voziti s štirikolesnim vozom.

Kadar je sanina, vozijo drva na saneh z gore. Če so sani dolge, niso pripravne za vsa pota. Zato imajo tudi prav kratke sani, „štuce“ imenovane. Pri „štucah“ sta oplena tik drugi za drugim.

Vozovi, sani in koši so navadno „pred skednjem“. Razlikujejo gnojne⁷ in nahrbtnne (oprtnne) koše. V prvih vozijo gnoj, v drugih nosijo seno. Za to uporabljajo navadno one koše, ki sestojajo iz dveh locnov, v katera so vtaknjene obdelane palice. Pravega dna nimajo ti koši, ampak je spodnji locen samo prepleten s trtami. Druga vrsta nahrbtnnih košev je spletena iz viter. V teh nosijo vse: sadje, korenje, svežo deteljo itd.

Na steni hleva blizu vrat vise na klinu jarmi. Živino vklepajo namreč v jarme: dva vola v enega. Okoli vratu denejo volu kambo, ki jo pripno s tičnico v prevrtani jarem. Ta leži na oju, s katerim je zvezan z iz trtic zvitim obročem (jarmica) in s klinom, ki ga potaknejo v oje. To ima več lukenj, da denejo jarem lahko bolj spredaj ali zadaj, kakor že zataknejo jarmico.

Ob steni hleva slone gnojne vile; vile za seno in grablje so „pred skednjem“, kose in srpi pa vise pod pristreškom hiše, zataknjene

⁷ Gnojni koš vidiš na vozu pred skednjem na sliki tab. I, št. 1. Mimogrede omenjam, da je Adamova hiša ena najstarejših na vsem Belokranjskem. Dognal sem, da je stara najmanj 150 let.

Fot. akad. slikar M. Kambič.

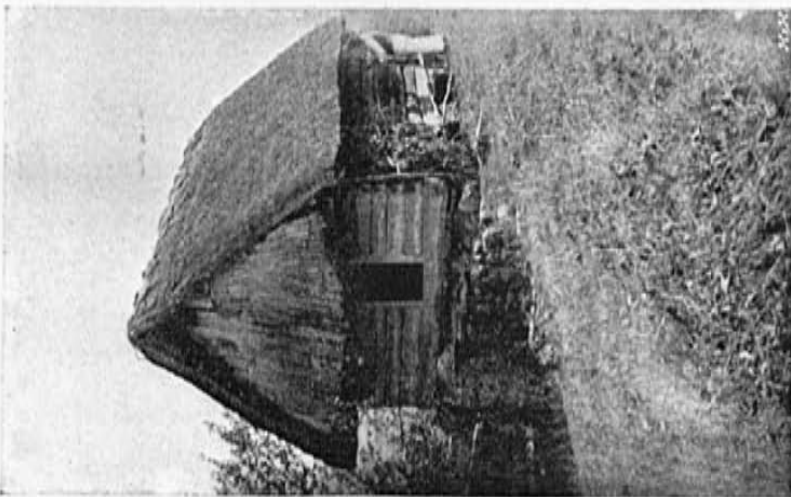
Št. 3. Bukovčeva (p. d. Peričeva) hiša iz Dobljč.

Fot. akad. slikar M. Kambič.

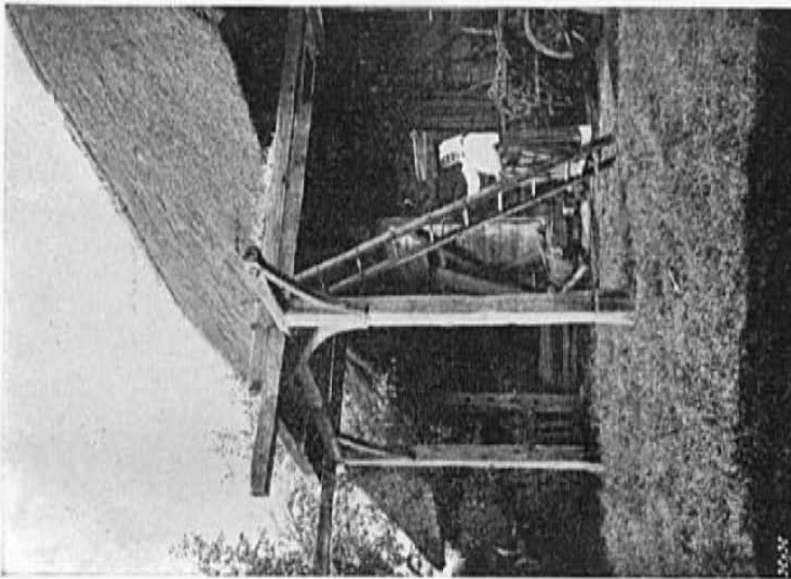
Št. 4. Mušičeva hiša z Goleka št. 13.

Fot. akad. slikar M. Kambič.

Št. 5. Lamutova kašča z Obrha.

Fot. akad. slikar M. Kambič.

Št. 6. Panjanova (p. d. Mulihova) dera z Obrha.

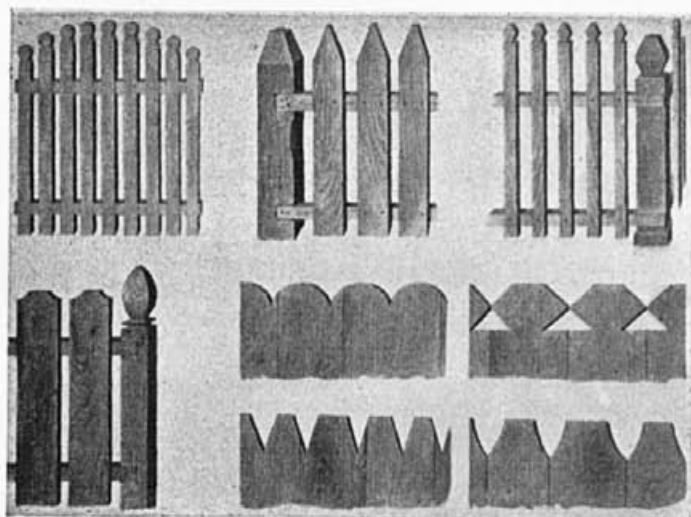

Fot. akad. slikar M. Kambič.

Št. 7. Tratarjeva hiša s Sel pri Dragatušu.

Narisa! akad. slikar M. Kambič.

Št. 8. Ograje.

Fot. akad. slikar M. Kambič.

Št. 9. Bahorjeva (s hiš. št. 13) pečnica iz Dragovanje vasi.

Fot. akad. slikar M. Kambič.

Št. 10. Bahorjevi (s hiš. št. 13) žrvni iz Dragovanje vasi.

za kak tram. Ob praznih straneh skednja zlagajo žaganice in škopo, kolikor je ni „pred skednjem“.

Vsako soboto in na večer pred prazniki posnažijo in pospravijo okrog hiše. Po tej snagi presodiš lahko vrednost gospodarja.

Kar ima posestva pri hiši, ga ogradi Belokranjec z najraznovrstnejšimi ograjami. Nekaj jih vidimo na slikah hiš, nekaj na sliki „Ograje“ (prva vrsta cela, pri drugi prva ograja). Najnavadnejša ograja je spletena iz protja (gl. tab. IV, št. 7) ali obstoji iz na gosto v zemljo zabodenih količkov, ki so prepleteni proti vrhu s par vrstami protja. Te ograje imenujejo plote. „Rante“ so ograja, kjer so sirovo obtesani drogi (rante) pribiti ali s trticami privezani ob v zemljo zabite stope (gl. tab. I, št. 2 in tab. II, št. 4). Ograje, ki nam jih kaže slika (tab. IV, št. 8), si privoščijo le premožni kmeti. Žive meje ne poznajo pri vrtih. Prehode skozi plote in njihove zagraje imenujejo lese. Da jih ne more odriniti živina, se privežejo ob pokončen stop ali kol z obročem iz trtic. Navadno je vsa vas prepletena s ploti. Belokranjec ljubi svoj svet in je ponosen nanj. Ob nedeljah in praznikih sloni včasih cele ure ob plotu in se razgleduje po svojem. Morda dela zavoljo tega tako rad ograje. Sicer pa je tega pravnega naziranja, da si naj pripiše po tuji živini povzročeno škodo vsakdo sam, če nima zemljišča ograjenega. „Vrtec“, ki ga imajo domača dekleta ob hiši ali blizu nje, je zaradi domače živine posebe ograjen. V vrtcu sade rože in tuintam kako zelenjavo. Po njem in po roženkavtu, rožmarinu, nageljčkih in drugih na hišnih oknih v „kahlah“ ali v lesenih zaboječkih rastočih rožah spoznaš lahko, če so pri hiši za možitev godna dekleta.

A ta slikovitost belokranjskih vasi se umika prozaičnosti in hladnosti novega načina stavljenja poslopij. Pa to se ne dogaja samo na Belokranjskem, ampak po vsej naši domovini. Stare cerkve in cerkvice, polne sladke vablljivosti, izginjajo pred novimi zgradbami, ki nam hočejo imponirati s svojo golo prostornostjo in brezokusnostjo. Hiše in vasi so stale doslej v taki harmoniji z našo zemljo, kakor da so vzrasle iz nje — a zdaj? Na njihovem mestu se vzdigujejo žalostna, železniškim čuvajnicam podobna ali sicer popolnoma neslogovita poslopja in inženirjevo ravnilo si prisvaja tudi na vasi že prvo besedo. Ali hočemo res sami uničiti poezijo svojih krajev?

Tisti del duhovščine in učiteljstva, ki ima zmisel za lepoto, ima tu hvaležno polje dela.

Donesek k zgodovini kočevske narodne pesmi.

Priobčil dr. Fr. Kidrič.

I.

Iskavec prvih zapisovavcev kočevskih narodnih pesmi se mora ustaviti pri eni najsimpatičnejših osebnosti slovenskega preporoda: mladem ribniškem Rudežu.

Jožef Rudež je bil gojenec Kopitarjev, s katerim sta na Dunaju v šolskem letu 1809/1810 skupaj stanovala¹, v septembru 1810² pa napravila skupno potovanje po Nemčiji³. Rudeževa najljubša stroka je bilo narodo- in zemljepisje⁴, a Kopitar, ta neutrudni nabiratelj duševnih delavcev med svojimi rojaki, je skrbel, da pritegne njegov učenec v okvir svojega strokovnega zanimanja predvsem rodno zemljo in ji ostane zvest tudi na gradu svojega očeta⁵, kamor se je vrnil po enoletnem bivanju v tujini. Dvoje je želel doseči Kopitar pri Rudežu: da postane gmotni pospeševatelj slavističnih literarnih teženj na Kranjskem, češ, Mecena bodo kranjski „slavisti“ po Zoisovi smrti krvavo potrebovali⁶, in pa, da prime sam za pero ter poda popolen etnografski opis „ilirskih Slovanov“⁷.

Rudež je začel res koj po vrnitvi v Ribnico zbirati slovensko narodno blago⁸, obenem se je pa začel gotovo že zgodaj zanimati za sosednji nemški otok, o katerem so krožile med učenjaškim svetom deloma zelo kuriozne vesti. Bila je pa posredno najbrže zopet Kopitarjeva zasluga, da je prišlo nekaj plodov Rudeževega znanstvenega zanimanja za Kočevje že takrat v javnost. L. 1815. je prišel namreč na Dunaj Prus Julius Max Schottky⁹ ter se seznanil v teku svojega šestletnega¹⁰ bivanja na Dunaju tudi s Kopitarjem¹¹, ki pa „fificum magnum“ ni bogvekaj cenil¹². Pač po stikih s Kopitarjem je bil opozorjen Schottky tudi na etnografa v kočevski bližini. In ko se je vrnil profesor nemškega jezika in literature v Poznanj¹³ ter dobil za svoj novi list „Vorzeit und Gegenwart. Ein periodisches Werk für Geschichte, Literatur, Kunst und Dichtung“ (Posen 1823, 3 zvez.) od ljubljanskega profesorja

¹ Levec, Karol Rudež, Ljub. Zvon V. (1885), 122. — ² Istočniki dlja istoriji slavjanskoj filologiji I, 207. — ³ Levec I. c. — ⁴ Istočniki I. c. — ⁵ Levec I. c. — ⁶ Istočniki II., 293. — ⁷ o. c., 236. — ⁸ Levec I. c.; Istočniki I, 332, 339, 354; II., 228. — ⁹ Wurzbach, Biogr. Lexicon XXXI., 251. — ¹⁰ Vorzeit und Gegenwart, predgovor. — ¹¹ Prim. o. c., 181. — ¹² Prim. Istočniki I, 450, 680, 611, 612, 613.

Richterja precej površen članek o Kočevcih, se je obrnil tudi do Rudeža po poročila o tem čudnem narodu¹⁴. Rudež je res poslal jednat članek o kočevskem ozemlju in narodu, v nasprotju z Richterjem pravilno razložil nemško obliko: Gottschee (od sl. koča), povdaril, zopet v nasprotju z izvajanji Richterjevimi, slovenski vpliv na kočevski jezik ter dodal „Seznamek nekaterih kočevskih besed, ki se od pismene nemščine razlikujejo“, kočevski očenaš, seznamek „nemških obiteljskih imen med Kočevci“ in pa „nekaj kočevskih balad“: I. „*Wie frühe ischt auf Mogreathizle*“ = v Hauffenovi¹⁵ zbirki števil. 71: Margarethe; II. „*Die Wächtel schluget in unscher Falde*“ = Hauffenova števil. 7: Lied beim Hirsejäten; ad II. „*Der Woizen hat geschossen Mario!*“ = Hauffenova števil. 8: Marienruf; III. „*Wie frühe ischt auf d' Májarin*“ = Hauffenova števil. 101: Da moirarin. Prispevka, ki sta izšla marca 1823 pod skupnim naslovom: „Das Herzogthum Gottschee“¹⁶, je opremil Schottky z javnim pozivom do Rudeža, naj nadaljuje svoja kočevska raziskavanja, češ, „v to ni danes nikdo tako poklican kakor ravno on“¹⁷; tudi Rudež sam je obljubil, da še priobči pozneje melodijo k „majerci“¹⁸, ki se mu je zdela „najbrže jako stara uspavanka, ker jo tudi sosedne Ribničanke kot uspavanko splošno in od pamtiveka pojejo“¹⁹. Toda „Vorzeit und Gegenwart“ je zaspala, in Rudež ni iz svoje zbirke kočevskih narodnih pesmi ničesar več priobčil.

Nova doba se je napovedovala kočevski etnografiji, ko je začel v Ljubljano delegirani Poljak Emil Korytko v prvi polovici 1838 resno misliti na kranjsko etnografijo²⁰.

O Kočevju je prosil Korytko podatkov že v prvem pismu Kopitarju v drugi polovici junija ali prve dni julija 1838: v odgovoru z dne 16. julija mu namreč piše Kopitar: „O Kočevcih najdete v Vodnikovi mali »Geschichte von Krain« kar je potrebno“²¹. Nekako istodobno, morda o priliki kakega Rudeževega obiska v Ljubljani, pa se je seznanil Korytko tudi s prvim priobčevavcem kočevskih narodnih pesmi²², ki je bil prevzel med tem l. 1829. po očetovi smrti ribniško grajščino²³. Ko je dovolila policija 17. julija Korytku v svrhu nabiranja narodnega blaga krajše ekskurzije na deželo²⁴, je dobil na Rudeževo prošnjo in poroštvo tudi dovoljenje, iti v

¹³ Vorzeit und Gegenwart, podpis in predgovor. — ¹⁴ o. c., 257, opomba. —

¹⁵ Hauffen Adolf, Die deutsche Sprachinsel Gottschee (Quellen und Forschungen zur Geschichte u. Literatur Österreichs III), Graz 1895. — ¹⁶ Vorzeit u. Gegenwart, 3. zvezek, str. 257–278. — ¹⁷ o. c., 271. — ¹⁸ o. c., 277. — ¹⁹ o. c., 276. — ²⁰ Kidrič Fr., Paberki o Korytku, Ljub. Zvon XXX. (1910), 559; Korytkova ostalina, ki je tu opisana, se citire pod: KO. — ²¹ KO., 298. — ²² Ljub. Zvon, XXX., 683.

²³ Levec I. c. — ²⁴ Ljub. Zvon XXX., 685.

Ribnico²⁵. Bil je na to vsaj trikrat Rudežev gost: od 15. do 19. avgusta, od 9. septembra dalje nekaj dni in pa od 4. do 10. sept.²⁶. Vsaj enkrat, najbrže septembra, pa jo je mahnil Korytko iz Ribnice dalje na Kočevsko. Prišel je vsaj do Mozlja. V tamošnjem župniku Mihaelu Wolfu, rojenem Kočevarju²⁷, je našel vnetega podpornika svojih znanstvenih teženj. Z Wolfom sta potovala potem skupaj do Poljan, kjer sta navdušila neko gospo oskrbnico, da jima je obljubila svojo pomoč. Od tod se je vrnil Korytko nazaj v Ribnico, zabičevajoč seveda svojemu novemu prijatelju Wolfu, naj mu nabira in pošilja kočevsko narodno blago sam in izpodbada tudi druge.

Ko pošiljatev iz Kočevja le predolgo ni bilo, je pisal Korytko Wolfu pismo, ki se da iz Wolfovega odgovora približno rekonstruirati: Korytko se je pritoževal radi molka, prosil svadbenih pesmi, ženske kočevske jope, poročila o poljanski oskrbnici, o nabiranju duhovščine v Poljanah in Kostelu, o črnih Kočevcih, o Kostelcih in Osilničanih, o čarovniškem procesu, ter seznamka krajev, kjer stanujejo Kočevarji. Na to je odgovoril Wolf 8. novembra:

„Verehrungswürdigster Herr! und Freund!

Daß Sie über mein so langes Stillschweigen ungeduldig sind, kann ich Ihnen gar nicht verargen. Weñ ich Sie aber versichere, daß ich nach Ihrem mir unvergeßlichen Abschiede von hier mit Einbringung meiner Habseligkeiten sehr beschäftigt, und durch längere Zeit auf der Weinlese abwesend war; so hoffe ich, daß ich in Ihren Augen nichts werde verlohren haben. Ad rem.

Die Volkslieder bey Hochzeiten kañ ich Ihnen dermahlen noch nicht schicken; da Andreas Jonke, der solehe gut singen kañ, in Triest abwesend ist. Beygeschlossen erhalten Sie zwey Lieder, die seit unerdenklichen Zeiten von dem Landvolke gesungen werden. Was die Joppe anbelangt, glaube ich wird Ihnen wenig gedient seyn; weñ Sie nicht den ganzen Anzug einer Gottscheerin bekoñen, welcher gering gerechnet auf 20 fl. zu stehen köme; hierüber wollen Sie sich gefälligst äußern. Mit der Frau in Pölland²⁸ habe ich gesprochen, welche sagte: daß sie vieles für Sie gesammelt hätte, und wünscht es Ihnen persöhnlich mitzuthellen; warum sie es aber nicht schriftlich thun will, wollte ich nicht in sie dringen. Von der Geistlichkeit in Pölland, so wie auch von Köstel kañ ich nichts erwarthen, obwohl ich es ihnen warm an das Herz legte, daß sie Ihren Bemühungen an die Hand gehen sollen. Die schwarzen Gottscheer sind in der Pfarre Alllack, und wurden so genañt, weil sie

²⁵ Levec l. c. — ²⁶ Ljub. Zvon XXX., 686. — ²⁷ Catalogus cleri d. Labac.: Wolf Mich. C. Gotho-Ssev. natus 16. Feb. 1792. — ²⁸ Pač: Pöllandl = Poljane.

meist schwarze Röcke trugen, die sie nun größten Theils in weiße umgetauscht haben.

Die Kostler und Oswinizer sind mit den Gottscheern nicht gemischt, sind rein Slaven.

Den Hexenprozeß, so wie auch das Verzeichniß jener Ortschaften, die von den Gottscheern bewohnt werden, werde ich hoffentlich durch Herrn Amtsschreiber Lackner bald abgeschrieben erhalten, wo ich dañ nicht säumen werde, Ihrem Wunsche zu entsprechen. Die Zhermoschnitzer und Schemnitzer kömen in der Tracht so ziemlich gleich. Eine Zhermoschnitzerin haben Sie ja in Mosel schon gesehen, die Tracht der Männer ist verschieden. Wañ sich die Gottscheer hier angesiedelt haben, ist nichts Bestimmtes zu finden. Wen Sie noch einmahl nach Gottschee kömen würden, mochte mich unendlich freuen; ich würde Sie dañ wieder nach Pölland begleiten, wo Sie dañ Gelegenheit hätten, das von der Frau Verwalterin Gesammelte selbst aus ihrem Munde zu vernehmen.

Nun noch eins unter uns.

Es hat mir unlängst ein Geistlicher Geschrieben und mich als vorgeblicher Freund gewarnt, daß ich ja nie mehr auf einer Hochzeit tanzen soll. Sie lieber theurer Freund sollen an der Tafel des Herrn v. Rudesch, an welcher auch ein Pfarrer anwesend war, erzählt haben, daß ich in Ihrer Gegenwarth sehr hitzig und schön auf der Hochzeit soll getanzt haben. — Daß Sie solches nicht konnten gesagt haben, bin ich überzeugt, wie man mir aber einen solchen Warnungsbrief schreiben konnte, kañ ich nicht verstehen. Ich küsse Sie im Geiste und bin in wahrer Achtung

Ihr Aufrichtigster Freund

Am 8ten Novemb. 838.

Mich. Wolf

Pf. ²⁹

V teku novembra je predložil Korytko Wolfu 5 novih vprašanj, na katera odgovarja ta v pismu z dne 4. decembra:

„Lieber theurer Freund!

Ihrem Wunsche gemäß beantwortete ich nun nach Möglichkeit die an mich gestellten Fragen:

Ad 1. Das Haupttuch neñen die Gottscheer Huder, das lange Hemd [Kleid] Pfoit, das obere Hemdchen, welches meistens aus feiner Leinwand gemacht wird — Pfoitel, die Gürtl [pas] auch Gürtl, das Uiberkleid vom bläulichten Tuhe, Joppe, detto mit Ermel — Rock, die Schuh — Schuh, Stiefeln — Stiefel, Strümpfe — Strümfe.

Ad 2. Man sagt, daß sich die Gottscheer zuerst in Windischdorf, zur Pfarre Mitterdorf gehörig, angesiedelt haben, wahrscheinlich wird auch deswegen die Pfarrkirche zu Mitterdorf die alte Kirche genannt.

²⁹ KO., 247—50.

Ad 3. Die Stadtpfarre Gottschee, Mitterdorf, Alltag, Zhermoschnitz, Nesselthal, Mösel, Rieg werden von ungemischten Gottscheern bewohnt. Das sogenannte Gottscheer Land gränzt gegen Osten an den Bezirk Krup, gegen Süden an Polland und Kroazien, Westen an Kroazien und Reifnitz, Norden an Bezirk Seisenberg und Bez. Neustadl.

Ad 4. Die schwarzen Röcke werden nur selten noch gesehen, das nehmliche Schicksahl haben auch die schwarzen Joppen.

Ad 5. Die Zhermoschnitzer Weiber tragen statt der langen Pfoit, ein kittelartig zugeschnittenes mit mehreren Falten versehenes leinenes Kleid, welches in den Hüften fest gemacht wird, bedienen sich auch der Gürtl wie alle Gottscheerinen, den Oberleib bedeckt dañ ein kleines Pfoitel [Hemetel] welches aber sehr kurz ist, und kaum den Kittel erreicht, daher nicht ganz züchtig. Sie tragen auch Joppen, aber kürzer und etwas anders zugeschnitten. Das Haupttuch der Zhermoschnitzerinnen ist durchaus weiß, und tragen es nach Form der Oberkraier. Die Männer tragen sich so wie überall in Gottschee, verschieden, ihre Sommerhosen sind von Leinwand, und nach Art wie die Unterkraier tragen, zugeschnitten, nur nicht Knie, sondern Stiefelhosen.

Ich wünsche recht von Herzen, daß Ihnen mit dieser unbedeutender Mittheilung etwas gedient wäre. Mehrere könnten freylich Mehreres sagen, aber bin ich ganz alleinig —. Ich grüsse Sie und bin mit ausgezeichnete Hochachtung

Ihr aufrichtiger Freund

Mösel am 4ten Dez. 838.

Mich. Wolf.³⁰

Dočim je Korytko za Kočevje še iskal sotrudnikov in čakal prispevkov, je že mislil o tem, kako bi spraval zbrano gradivo v svet. Ker v svoji „Slowianšćyzi“³¹ za nemške Kočevarje ni mogel imeti primerne prostora, jim je sklenil posvetiti v pražkem listu „Ost und West“ posebno monografijo. Napovedal jo je uredniku Glaserju v listu z dne 6. oktobra 1838, kjer je razvil tudi svoje nazore o pomenu kočevske etnografije: „Pripravljam za Vas važen članek o Kočevcih. To je za nas Slovane, zlasti pa za Kranjce, velezanimiv narodič, ki ga še ni nikdo dobro popisal, pravilno očrtal in razumel — celo Jakob Grimm je razširjal ali pravzaprav prepisoval o njih čisto napačne pojme. To ljudstvo je v nemščino prevedena slovanska knjiga. Samo gotsko-nemški jezik jim je ostal; navade, običaje, mnenja in celo način mišljenja pa so sprejeli od Slovanov, Kranjcev in Istranov, in skrbneje jih čuvajo, nego Slovani sami. Kdor hoče Kranjce in Hrvate etnografski študirati, ne sme prezreti Kočevcev. Upam, da bo članek odgovarjal Vašim željam in obljudbam, da Vam ga kmalu pošljem“³². Glaser

³⁰ KO., 283—6. — ³¹ Ljub. Zvon XXX., 682. — ³² Nemški original v KO., 376.

je še v pismu z dne 4. decembra članek urgiral: „Obljubili ste mi poslati članek o Kočevcih; zelo mi bode drago, ako svojo dobrohotno obljubo izpolnite“³³. Pomen Kočevcev za slovensko etnografijo je Korytko sicer malce pretiraval, vkljub temu pa bi bila gotovo povedala njegova monografija sodobnikom marsikaj novega in zanimivega ter popravila marsikatero zmoto; toda njegovi dnevi so bili že šteti, odložiti je moral pero prej, nego je utegnil z njim v svojem prekipavajočem slovanskem navdušenju osvetliti ljudstvo in zemljo nemških Kočevcev.

Celotni uspeh Korytkovih zvez z Rudežem in Wolfom za kočevsko etnografijo se iz doslej pristopnega dela Korytkove ostaline³⁴ ne da z gotovostjo določiti. Tu je najprej 7 pesmi, o katerih izpričuje rokopis, da jih je dobil Korytko od Rudeža³⁵. Razen varijante k prvi objavi balade o „majerci“³⁶ se nahajajo med Rudeževimi prispevki tudi zapisi ostale trojice, ki jo je bil Rudež že objavil³⁷. Glasolvnih posebnosti kočevskega narečja Rudeževi zapisi ne izražajo posebno uspelo³⁸. V tem oziru so mnogo boljši ostali zapisi³⁹, zlasti zapisa neznane miroke⁴⁰. Jezik govori za to, da je treba izkati pisca v Mozlju⁴¹. Za to govori tudi okoliščina, da sta šla zapisa skozi Wolfove roke, ki jima je dodal pismenonemški prevod z opombo: „NB. Das ganze ist ein Quotlibet, daher zum Drucke nicht leicht fähig“⁴². Ker zavzemata ta Wolfova prevoda prvih 7 strani⁴³ istega vezka, ki obsega tudi 2 pesmi Wolfovega zapisa s prevodoma iz Wolfovega peresa⁴⁴, sledi najbrže, da je izročil ali poslal Wolf štev. 8—11 naenkrat, da torej niti štev. 8—9 niti 10—11 nista istovetni s pesmama, ki jih je poslal Wolf Korytku s pismom z dne 8. novembra.

Na listku z noticami o referentih in pridobitvah se nahaja v ostalini Korytkova lastnoročna beležka: „Naystadter (Kreis). Ein uraltes Gotzeer Lie(d), d(as) am Joanni abend gesungen wird. — Marsch bey Hochzeiten Hochzeitlieder —“⁴⁵. Če meri ta beležka, kakor se zdi, res na zapise, ki so se v Korytkovi zbirki že faktično nahajali, se tu omenjene kočevske pesmi ne morejo z gotovostjo istovetiti z našimi št. 4, 6, 10 in 11, ker bi se morali v tem slučaju omeniti tudi ostali kosi naše zbirke. — Razen tega se v Kristanovem

³³ Nemški original v KO., 305. — ³⁴ Prim. Ljub. Zvon XXX., 366 sl. — ³⁵ KO., 251—258; gl. niže II., št. 1—7. — ³⁶ Gl. niže II., št. 3. — ³⁷ Gl. niže II., št. 2, 5, 7. — ³⁸ T. (= poročila g. prof. dr. H. Tschinkla v Pragi). — ³⁹ Prim. jih s transkripcijami pri Hauffenu. — ⁴⁰ KO., 259—266, 287—288; gl. niže št. 8 in 9. — ⁴¹ T. — ⁴² KO., 273. — ⁴³ KO., 267—273. — ⁴⁴ KO., 274—282; gl. niže II., štev. 10 in 11. — ⁴⁵ KO., 117.

zborniku Korytkove ostaline nanašajo na Kočevce še sledeči, deloma nečitljivi zapiski v poljskem jeziku⁴⁶:

„Stroje. Stary chłop ma pod chustką włosy wkoło . . . okręcone
 Czypeczek — . — czarne wstążke w czoło . . . pas |⁴⁷
 w Poniedziałek wielkanocny zawiązują przyjaźń dziewczęta na rok cały
 — w proces . . . iść bawic się — odwiedzać itd. chłopaki przyłączają się
 do tego i tanczą — [schellen] w domu do tego najątym piją przytym i
 iedzą — | Boże narodzenie wieczór cyne leją nawsze z figur . . .
 przyszłość | nat. Jana — dziewczęta schodzą się iedna drugie ramionami
 opaczują i śpiewają — ogień palą — wgóry rzucają | Siebente — siodmina
 Laihkauf — obiad po szlubie | na Palmową niedzielę z palm w kościele
 czynią krzyżyki i przybyją w chlewach by bydło nie oczarować | Przy
 pogrzebach śpiewają czyny umarłego — nymują do tego — kobiety —
 | Dziecko karmięca matka iak da ogień z domu, mleko straci — | Wilde
 Feuer. stos drzewa zapalono aby boleści i zarzę bydła odpędzić — |
 Wesele wieczor dziewczęta wianuszki pletą — śpiewają tanczą —
 nazajutrz wieczor zbierają pieniądze — odbierają wianuszki führerin —
 a daje czepki. dziewczęta dają — [roidel] — przedziwo kranzlejsch
 binden dzien wczorayszy czepiec — krone = Kranz — | śpiewają piękne
 piosneczki | st(r)oj dwojaki Čermošitsch tak byle ubrani iak w Rybnik
 Metlink — Semitsch | Osivnic — Koftel — Pölland — Čermenbel — |
 starając się o ciele przyhodzą targować — . . . synie czas bysię cenil
 no dobrze mój oycze — wice co — . . . poyde kupować — Przyjedzą
 w proceffii całą karawaną maškaradą — | przy oświęczeniu orzechy
 daje oblubienica barven ci rzucają po scianach i nosą z sobą do
 domu | Przemysł Kočewow zatrudniono po całym świecie są oni . . .
 chnięci — procz tego w domu przydą i wyrzucają sukna na sprzedac
 K . . . | Ułajh rosline palą na grad i święcone [wieka] kości | która
 pierwsza ze święconym z kościoła do domu wydzie ta pierwsza zamąz
 poydzie | žipling na Boże narodzenie z psenicy chleb pieką ktoren z
 3 razy na Boże nar. 3 kra i nowy rok z rzeczami i . . . wem naftól
 przez noc | Na Boże narod. kropią święconą wodą wszystkie strony. |
 Pabolicen Potica | kiedy idzie w kenkurz werbować i kiedy oblubn . . .
 z ze wsi idzie to zaczkłają drogie sznurkami musi się wykupić — |
 . . . dnia nie . . . nie jedzą tylko pokrzyw . . . | Przed poyściem do
 tora tanczy ze starszyną ob sie nicht krum ist. — | Führerin rzuca
 chlebem między dzieci — | winem zaslubią — | gošcinność — pletą
 wianuszki Leuhkauf dziewczęta ^{maski}wpuścić niechcą. | ubierają jedną z
 chorągwią idą do kościoła — maski — na drodze piją od slubu — i

⁴⁶ KO., 61—6. Tri pike značijo, da stoji v rokopisu na dotičnem mestu beseda, ki je nisem mogel prečitati. — ⁴⁷ Navpična črta znači, da loči odstavke na dotičnem mestu v rokopisu vodoravna črta.

spiewaja — niechca wpušćić. — przynosię chleb — wieczor zbieraja piniądze — białe chustki i . . . lice — dary dziewcząt i rozehodzą się — | Ucztują do białego dnia.“

Zdi se, da je bilo Korytkovih kočeverian več, nego se jih je doslej našlo.

II. Teksti⁴⁸.

1. Die von einem Türken geraubte Margarete.

- Wie frühe ischt auf Mogretitzle.
 Schy stiengeit Schmoreisch⁴⁹ gur früh auf,
 Schý wekeit auf die Tschellin⁵⁰ ihr,
 Die Tschellin ihr Molenkitzlein⁵¹.
- 5 Schey hent⁵² gegiehn an Gottswag schön
 Z' Mogreten Kirchlein hin.
 Schý zieheit hin zum Olture schön,
 Schý folleit nieder auf ihre Knie.
 In damon⁵³ kümmet der Türke bösch,
- 10 Ar foßeit schey bei weißer Hond,
 Ar polleit⁵⁴ schey of scheinen Hengischt.⁵⁵
 O wie hoíße woinet Mogretitzle,
 Schý sprichet zur Tschellin Mollenkitzle:
 „Behiet die Gott, Molenkitzle,
- 15 I muß es geehn in fremey Lond,
 In fremey Lond hent unbekannt.“
 Schey hent geritten der Länge an Lonte,
 An Lonte uhar⁵⁶ vor dey olte Kirche.
 Und wenn schey hent kam vor dey olte Kirche,
- 20 Oho hot schy geschrien: „behiet eu Gott, ihr Toitten⁵⁷ mein,
 Die Worzarsch⁵⁸ hent, d' Jonkeisch⁵⁸ hent.“
 Wen schý ischt kam vor huschenfoldar⁵⁹ Brünle,
 Hot schy abgezogen ihr Fingerle⁶⁰,
 Hott schy's hin gepollt in Brune kühl:
- 25 „Min⁶¹ schwimmet noch mein Fingerle,
 Scho kim i wieder o Fourth in mein Vuterschlond.“
 Das Ringle gieth zu Boden furth.

⁴⁸ Ločila je določil većinoma priobčevavec, sicer so teksti podstave ne-izpremenjeni. Slovar: Schröer K. L., Ein Ausflug nach Gottschee. Sitzungsberichte der phil.-histor. Klasse der kais. Akademie der Wissenschaften, zv. 60 in 65 (tudi separatno). Slovica: Tschinkel Hans, Grammatik der Gottscheer Mundart, Halle a. S. 1908. — ⁴⁹ zjutraj. — ⁵⁰ prijateljica. — ⁵¹ Magdalena. — ⁵² so (sind). — ⁵³ = in dem = da. (T). — ⁵⁴ vrže. — ⁵⁵ = Hengstlein. — ⁵⁶ = herab. — ⁵⁷ botrovi. — ⁵⁸ priimki; sintaktična zveza ni prav jasna. (T). — ⁵⁹ = Hasenfeld, eno uro na jug od Kočevja. (T). — ⁶⁰ prstan. — ⁶¹ podstava ima različno: min; glasiti bi se moralo: wenn ali wonn = wann. (T).

- Wie heiße woin't Mogretitzle.
 Schý ischt geritten über huschenfoldar Barg,
 30 Scho hot schy gebaten dos Hengistlein:
 „Kniedlatz⁶², Kniedlatz, mein Hengistlein,
 Brich ub dein Kopf und mir meinen weißen Holsh!“
 A scho do schricht der Türke bösch:
 „Friß auf, friß auf, mein Hengischtlein,
 35 Und wenn du kümischt in Türkei Lond,
 Dó w'rst du huben Broad und Wein genug,
 Nue⁶³ nisch⁶⁴ nue nisch Mogretitzle,
 Und wenn du kümischt in Turkey Lond,
 Dó Wrscht du schein mein schöney Fraug,
 40 Und wie das Hengischtle rischbelt⁶⁵ in Laup,
 Scho wirsch du rischbel in rothen Gold.“

2. Von Weitzen = Hauffenova štev. 8.

3. Von der Majerin.

- Wie fruh' ischt auf d' Frau Mojerin.
 Schy schinget olle Morn ihr Schünle schön zu:
 „Nue schluf, nue schluf, mein junger Schun,
 I' wollt, daß du a Pflegar warst,
 5 Wie dein Vuter ischt.“
 Und doß hört d' Pflegarin
 Und lafet zur der dirn ihr:
 „Dirn liebei mein, thu mir doß,
 Wus i dir schugen w'rth.
 10 I' moch dir a rothen scheidein Rock,
 Daß du ihn an Fletzen⁶⁶ ziehen w'rst,
 Scho bring du mir um
 Der Mojerin Schun.“
 Der Schmoreisch⁶⁷ har⁶⁸ ischt kam,
 15 Niñt d' dirn har ihr Messerle,
 Stichnet ub ihr'n jungen Schun.
 Und innin⁶⁹ kümet schmoreisch die Mojerin:
 „Wer hot ume brucht meinen jungen Schun?“
 Dabei du⁷⁰ finnet⁷⁰ schy dirn Messerle.
 20 Schy lafeit zu der Dirn ihr:
 „Wei⁷¹ hoscht du ume brucht meinen jungen Schun?“
 „Wei hot mir' gehoißen de Fra'ge meine.“
 Wie zornig war der Plegar schön.

⁶² pač: izpoddrsniti; sicer nepoznano. (T.) — ⁶³ = nun. — ⁶⁴ = nichts. — ⁶⁵ šušteteti; pravilno: rischggl. (T). ⁶⁶ Schröer ima: wletze v pomenu; Diele: tukaj pač: tla. — ⁶⁷ jutro. — ⁶⁸ = her. — ⁶⁹ noter. — ⁷⁰ = da findet. — ⁷¹ zakaj.

Er hot scheine Frauge nar⁷² ume brucht,
Vor der Stunde waren boide todt.

Refren „nach jedem Verse“: Prutai ninai, prutai ninai.

4. Beim Abschiede der Braut von ihren Aeltern.

„Behiet eu' Gott, du Mutter liebei mein!

I' muß es gehn in fremei Lond,

In fremei Lond die mir unbekont!

Scho lot mi Mutter in Koschten gehn,

5 I' hon a⁷³ tinne⁷³ vergaßen meine Kohnfingerlein.“⁷⁴

Mutter: „In meinen Koschten w'rscht du nimmermehr.“

„Scho lot mi Mutter in Koschten gehen,

I hon a tinne vergaßen mein' Bindbandlein.

O liebei meine Bindbandlein,

10 Wie hoch ich eu getruagen hon!

Au: heuer scheid ihr meine Bindbandlein,

Af's Jahr w'rt ihr meine Wiegen-Schnürlein!“

Mutter: „In meinen Koschten wirscht du nimmermehr.“

„Scho lot mi Mutter in Koschten gehn,

15 I hon a tinne vergaßen meine Holschiderlein,⁷⁵

Schey wrnt afs Ja'hr meine Wintelein,

Donn behiet eu Gott du Mutter liebei mein!“

Mutter: „In meinen Koschten w'rscht du nimmermehr.“

„Behiet eu Gott, du Mutter liebei mein,

20 I' muß es gehen in fremey Lond,

In fremei Lond, hent unbekont.

Scho lot mi giehn in Koste mein,

I hon a tinne vergassen die rothen Zöpfe.“

Mutter: „In meinen Koschten wrscht du nimmermehr.“

25 Schý ischt geschaßen aufs Hengistlein,

Schý hon geflent, geschnupfatzet,⁷⁶

Schý ischt a hin geritten an Wage breit,

Schý hot schon wieder gejukazet.⁷⁷

5. Lied, welches zu Johanni [Schun-mitten] von der Gottscheer Jugend gesungen wird = Hauffenova štev. 7.

6. Nr. 2 (= Lied, welches zu Johanni gesungen wird Nr. 2).

Das grüne Moje,⁷⁸ werⁿ truget's

Wohl in das Thal, Mario!

⁷² = nur; tukaj samo mašilo. (T). — ⁷³ notri. — ⁷⁴ poročni prstan. (T). —
⁷⁵ robec za lase. — ⁷⁶ jokati. — ⁷⁷ jukati. — ⁷⁸ = moile, mlada smreka ali bor,
ki se postavi popoldne pred kresnim večerom na vasi. Prim. Hauffen, str. 74.

- Und trugen thut's der Jungherr Hansch
 Wohl in das Thal, Mario!
- 5 Ar truget's a hin voar Mineisch ⁷⁹ d' Fansterlein,
 Wohl in das Thal, Mario!
 „Schau außar! Schau außar, du Liebei mein,
 Wus ischt heut' gewochschen voar dein'n Fansterlein. Mario!“
 „Sischst et gewochschen, sischst nar geschetzet Mario!“
- 10 „Heng außar! Heng außar gebißeits Hiderlein Mario!“
 „Mein bißats Hiderle ischt et gewaschet Mario.“
 „Heng außar, Heng außar dein grünes Kranzle Mario!“
 „Mein grünes Kranzle ischt et geflochten Mario.“
 „Bedank mi', bedank mi', du schianei mein Liebei Mario!“
- 15 Wie hoscht du mein Moje schon behänget,
 Mario wohl in das Thall!“

7. „Wie früh' ischt auf d' Mojrarin“ = Hauffenova štev. 101 ⁸⁰.

8. Dos schiane Molankizle.

Die schöne Magdalena.

- Bie früh ischt auf dar Battlar olt.
 Lai ⁸¹ bie ar schmoarosch früh auf stiango.
 Ar battlont ub Kotscheabar Lont
 Und türkey Lont.
- 5 Dhu kimmet ar in zan-türkischen Koischar,
 A scho do sprichet dar Battlar olt:
 „Scho scheid der Herra verhairothet?“
 A scho do sprichet dar türkische Koischar:
 „Du olter Kerl du lauschiger,
- 10 Bues frugest du meiner Hairoth noch?“
 „Ih befsot nar dai Gleichnosch ⁸² Euer.
 In Kotscheabar Lont hent zwoi Zhelline:
 Mogreatizle un Molankizle;
 Mogreatizle bar da Šgleiche Euer.
- 15 Scho schean ischt is, scho fein ischt is,
 Schai ⁸³ schahent mon in Bein an Holsche uhin rinn.“
 „O Battlar olt du lieber mein,
 Bie kennot ih scheid bekamen?“
- (Der Bettler spricht):
 „Bei Mogreathen Kirchlein berth Kirthog schein.
- 20 A halt könnet ter ⁸⁴ scheid bekammen.

⁷⁹ Mina. — ⁸⁰ Vrinka med Hauffenovim 3. in 4. ter 4. in 5. verzom in pa 11. verz so jednaki Rudeževi objavi. — ⁸¹ W (= Wolfv prevod): gleich. — ⁸² W: Gleichheit. — ⁸³ W: Sie sehen ihm den Wein am Halse hinunterinnen; prim.: Hauffen, str. 431. — ⁸⁴ vi.

- Beÿ voader Oltur hot a niedrey⁸⁵ ihr Stuel.“
 Ar schottlot behent schein Engislein,
 Ar raitet ahin noch Kotscheabar Lont
 Ze Mogreaten Kirchlein.
- 25 Be[—] ar uver hin ischt kam,
 Dar Geistliche hot gleich gepredigen.
 Scho do sprichet dar Türkch peasch⁸⁶:
 „Bues⁸⁷ kouderscht du uhar,
 Du Schauhartar?“⁸⁷
- 30 Ar reschlont⁸⁸ firhin zan voadar Ohltur,
 Ar fofset Mogreatizlein bai beifser Hont
 Und führet schai ins Türkei Lont.

9. Dai Schiane Mare.

Die schöne Marie.

- Wie früh ischt auf nar dai schiane Mare,
 Lai bie schie smoarosch gur früh auf stiat nar.
 Schi richtot un ah snea beifsei Bafche,
 Dai⁸⁹ kloine Leimot⁸⁹. Rep.
- 5 Schi gangot baschen zan broiten Mere,
 Zan broiten Mere, zan tiefen Šhiabe⁹⁰.
 Schi hefont⁹¹ an, (Rep.) schi baschot scheane,
 Schi boinot hoifse. Rep.
 An mere har svimmot a gedrules⁹² Schefflein,
- 10 A tin dan Schefflein ischt dar schiane Herre,
 Dar schiane Herre, dar swurze Luvre.
 A scho do sprichet dar schiane Herre:
 „Guet Moaren, guet moaren, du schiane Mare.“
 (Dei schiane Mare):
- „Viel guete Moaren hon ich ah biank.
 15 Ih hon a hoime a peaschen jungen Schun.
 Bey Tuge luth ar mih et urbeiten,
 Bey Nocht luth ar mich et schlufen.“
 „Tritt innar in mein gedrules Schöfflein,
 A rinno hon ich viel edlei Kraitlein,
- 20 Viel edlei Burzlein,
 Du berst unrichten a burmes Badle,
 Du berst ubuden dan jungen Schun.“
 Schi tratont innin in schein Schöfflein,
 Ar gabont dan Schöfflein a noinigen⁹³ Schweng.
- 25 Schi hot gedenken schi ischt noch an Oarte,

⁸⁵ = eine jede. — ⁸⁶ = böse. — ⁸⁷ W: Was plauderst Du daher, Du Sauhirte. — ⁸⁸ W: Rasselt. — ⁸⁹ W: aus feiner Leinwand. — ⁹⁰ = See. — ⁹¹ začeti. — ⁹² W: geziertes. — ⁹³ W: einzig.

- Un bar schon an Mitten Mere,
 Und fuhret sche noch scheinen Lont.
 Ben schei hent kam af ennei⁹⁴ Scheite:
 „Scheanei Mare libei mein;
- 30 Dort do schiehest du a veifses Geschlösfle,
 Dort berst du scheyn mein scheanei Frage,
 Mein scheane Frage, mein Schüfseltrugerin.“
 Scho du spricht dei scheane Mare:
 „Ber bert mir schagen mein jungen Schun?“
- 35 Scho do spricht dar scheane Herre, dar schwarze Lufre:
 „Bern bert beln huben, dar berten schoffe schagen.“
 Dort ischt Schi geban Schiben gonzei Jur,
 Schi trattot auchen in de Lienen hoach,
 Schi schagot umme als bait und broit,
- 40 Als bait und broit, af enei Scheite.
 Bey Baga⁹⁵ du schiehet schi de Hirtlein,
 Schei pfeifent und schingent nar olle schoane
 Lai⁹⁶ dos oine dos dos hubet schi scho loidig⁹⁶.
 Scho do spricht dai Scheane Mare:
- 45 „O Herre, o Herre lieber mein,
 Es belonget mih veintlein⁹⁷ af enei Scheite.“
 Schi trattot innin in dos bifsate Schöfflein,
 Schi fuhret üfrin af eine Scheite.
 Scho do spricht dai Scheane Mare,
- 50 Ben schi ischt kamen af enei Scheite:
 „Ihr kloinen Hirtlein, ihr liebhen mein,
 Ihr pfeifet und schinget olle scho freidig,
 Lays oine hubet Schi scho loidig.“
 „Bieh scholl ih mih et loidig huben?“
- 55 Es hent heunt schon schieben vollei Jur,
 Das mein Ammo⁹⁸ ischt gan baschen
 Zan broiten Mere, zan tiehfen Scheabe,
 Und hinterschie ischt schie a net mehr kamen.
 Nue hon ich a hoime a beaschei Stiehfmutter,
- 60 Schi gat mir olle Nachte affen Troiē⁹⁹ burthen
 Mit ah birschein Riethleyn, mit a schieben bipflathen Riethleyn“.¹⁰⁰
 Scho do spricht dei scheane Mare:
 „O nisch o nisch du kloines Hirtle!
 Ih bin es dein rachtey Ammo.“
- 65 Schi derbischof es bey beifser Hond,
 Schi schvengot es in ihr dos Schöfflein.
 Schi virots ivrin af enei Scheite.

⁹⁴ drugi. — ⁹⁵ W: Am Wege. — ⁹⁶ W: Nur das eine hält sich to traurig.
 — ⁹⁷ zelo. — ⁹⁸ mati. — ⁹⁹ W: Gemeinde. — ¹⁰⁰ W: Mit einem birchenen Rüdchen.
 Mit einem sieben gebüpfelten Rüdchen.

- Scho do spricht dos kloine Hirtle:
 „Ber bert nue hiethen mein Vuters de Schaflein?“
- 70 Scho do spricht dei scheane Mare:
 „Ber do berth bel huben, bert schonne hiethen.“
 A scho do spricht dai schiane Mare:
 „Schun, o Schun lieber mein;
 Dort do schiehest du a beifses Geschlöfse,
- 75 Dort berst du schein mein scheaner Herre,
 Mein Schüfselfrugar.“

10. Lied, welches von den Knaben und Mädchen am Abende vor der Trauung gesungen wird = Hauffenova štev. 105.¹⁰¹

11. Lied, welches sowohl im Hause des Bräutigams als der Braut gesungen wird, da ihnen Geschänke im Golde dargereicht werden.

1 Zuhar ¹⁰² , Zuhar, Broitigons Adte ¹⁰³ .	4 Ar barfot den Bräutigon A kreuzligen Thuler. Sani etc.
Ar luth schie et verdrießen, Ar luth a Thular schüßen. Sani Sani dai Sani Sani dai.	5 A Thuler mit a dreyer, Ischt ar et, scho schai er. Sani etc.
2 Bin durstig, bin durstig, Lieber mein Adte. Sani etc.	6 Schöaner Gott tonkei, Lieber mein Adte. Sani etc.
3 Ar hot noch a pucklatz ¹⁰⁴ Nägele ¹⁰⁴ . Sani etc.	
	7 Beñ Zeit und Beile umar ¹⁰⁵ berd kañen, Bir baben eus bieder kehren.

NB. Auf diese Art werden sowohl in dem Hause des Bräutigams als der Braut, zuerst die Eltern, Geschwiestern, und dañ die nächsten Anverwandten herbeigesungen, und in dem Hause der Braut noch insgesamt die Mädchen, welche der Braut eine Haar-Reiste spenden.

III.

Za znanstvenika, iskajočega potov, ki jih je hodila kočevska narodna pesem, ima tudi zbirčica iz Korytkove ostaline svojo vrednost.

Štev. 1 in 8 sta varianti k Hauffenovi štev. 73: Won dan tircischn Koislr. Bližja k Peerzovemu zapisu iz Studenega je št. 8:

¹⁰¹ Mesto: nirmear povsod: et mehr; mesto: Jungwra povsod: Über Jungfra.
 — ¹⁰² W: herbei. — ¹⁰³ oče. — ¹⁰⁴ W: pucklichtes Fingerchen. — ¹⁰⁵ = herum.

v obeh stoji v ospredju turški sultan in njegov roparski pohod po Margareto. Razlike motivov niso velike: naš sultan vzroji nad beračem radi vprašanja o ženitvi, Peerzov ne; našemu beraču se ne obljubi plačila, Peerzovemu kapa; v naši baladi pridigujoči duhovnik ni Margaretin brat; v našem zapisu sultan ne izpodbada konja in Margareta mu ne želi, naj si med potom zlomi vrat. Drugačna je stvar v šte. 1, kjer stoji v ospredju Margareta in njeno slovo od domovine: skupen s št. 8 in pa Hauffenovo št. 73 je šte. 1 le turško ujetje Margarete v cerkvi in v prisotnosti prijateljice Magdalene, s Hauffenovo št. 73 posebej pa še Turkovo izpodbadanje konja in Margaretina želja, naj se konj ponesreči, sicer pa vsebuje šte. 1 lastne motive. Zdi se, da je dal isti zgodovinski dogodek povod dvema pesmama in da je prišlo izpodbadanje konja in Margaretina prošnja iz ene balade v drugo; matico skupnih motivov je radi sorodnosti predmeta seveda težko določiti. — Na direktne zveze teh kočevskih balad s slovenskimi, ki obravnavajo slične dogodke¹⁰⁶, ni misliti¹⁰⁷: slovenskim so dali povod drugi zgodovinski dogodki, kažejo pa tudi drugačno pojmovanje situacije in operirajo z drugačnimi motivi.

Štev. 3 je varianta k Hauffenovi št. 101: *Də moirarin* [meierin]. Gre torej za varijanti izpod istega Rudeževega peresa: *a* (starejšo po natisku), *b* (našo). Mesto grofa zavzema v *b* upravnik; v *a* je vrednost deklinnega darila določno označena, v *b* se namigne samo učinek; v *a* odpravi dekla pristavnico po vodo, v *b* se suponira, da je ni doma; v *a* pošlje gospodar služabnika, da se pouči o vzroku pristavničinega plača, v *b* se ne pove, kako je izvedel gospodar za nezakonskega otroka morivko; v *a* pokliče gospodar deklo na odgovor, v *b* pristavnica; v *a* ženo gospodar ustrelji, v *b* se način usmrtitve ne označi; v *a* se gospodar s pristavnico oženi, v *b* ostane to vprašanje odprto: *a* je prvotni redakciji pač bliže, saj je tudi slovenski podlogi¹⁰⁸ bliže¹⁰⁹, poznavajoči večino momentov, ki so v *b* zanemarjeni (grof, njegovo poizvedovanje, način usmrtitve, ženitev).

Štev. 4 je varianta k Hauffenovi šte. 106: *Abschied der Braut*. Mesto čevljev je pozabila nevesta po Rudeževem zapisu v materini ormari poročni prstan, robec in kite. Kanalska svadba pozna sicer tudi nevestin izgovor, da je „britelco“ pozabila¹¹⁰, a na neposredno odvisnost pač ni misliti.

¹⁰⁶ Štrekelj, Slovenske Narodne Pesmi I., šte. 90–96. — ¹⁰⁷ Prim. Hauffen, str. 430. — ¹⁰⁸ Prim. Hauffen, str. 441. — ¹⁰⁹ Prim. S. N. P. I., šte. 123–127. — ¹¹⁰ Prim. S. N. P. III., šte. 5435.

Štev. 6 se pridružuje k Hauffenovim štev. 35: Də Shūmiten, 103: A shūmittiedle in 104: Am Sonnwendabend kot četrta kočevska kresna pesem. Med slovenskimi kresnimi pesmami¹¹¹ je ni, ki bi se mogla smatrati za njeno podlogo.

Štev. 9 je varianta k Hauffenovi štev. 45: Dai scheane Märe ter potrjuje Hauffenovo trditev, da pripadata kočevski baladi o lepi primorki in o lepi Mariji dvema različnima skupinama, ta slovenski skupini o lepi Vidi, ona nemški skupini Kudrone¹¹². Časovno je naš zapis (*b*) starejši nego Hauffenov (*a*) iz istega Mozlja. Eden najvažnejših motivov slovenske¹¹³ podloge in njenega prevoda v *a*, namreč sitni mož, v *b* manjka; zamorca v *a* nadomestuje v *b* „črni Lovre“; v *b* obljubi vzeti ugrabitelj primorko za ženo; v *a* mati po sinu samo zdihuje, v *b* gre ponj in ga vzame seboj: bliže slovenski matici je *a*. Domov k otroku pride v zapisu iz Kroke na Gorenjskem tudi lepa Vida¹¹⁴, toda na tako nadaljevanje sta mogla priti slovenski in kočevski pevec tudi nezavisno drug od drugega.

Štev. 11 je varijanta k Hauffenovi štev. 108: Bei Überreichung der Hochzeitsgeschenke. Novo je v Wolfovem zapisu omenjanje žeje (3) in opis srebrnjaka (5). Z običajem nevestinega darovanja¹¹⁵ je prišla tudi probuda za sem spadajoče pesmi h Kočevcem od Slovencev¹¹⁶.

Verzeichnis

der bisher in Krain beobachteten Großschmetterlinge.

Von J. Hafner.

Schluß.

Rhyparia Hb.

1002. purpurata L. Podutik eine Raupe (Winkl.); die Raupe bei Wippach im Mai nicht selten auf Klebkraut, der Falter Anfang bis Ende Juni (Mn.); Gradišče ob Wippach, e l. 22. Juni (Hafn.); ebenda, 5. Juli (Karl).

Diacrisia Hb.

1003. sanio L. In der Umgebung von Laibach auf Wiesen, in der Nähe der Wälder, nicht häufig, von Mitte Mai bis Mitte Juni und wieder Ende Juli, August. — Großkahlenberg, 26. Mai (Hafn.); Umgebung von Mojstrana (Galv.); Pišnicatal, 13. Juli (Schwing.); Želimlje,

¹¹¹ Prim. S. N. P. III., štev. 4985—5153. — ¹¹² Hauffen, str. 403 sl. — ¹¹³ Prim. S. N. P. I., štev. 73—75. — ¹¹⁴ o. c., štev. 75. — ¹¹⁵ Hauffen, str. 82. — ¹¹⁶ Prim. S. N. P. III., štev. 5383—5397.

23. Mai (Hafn.); Ratschach und Landstraß (M. H.); Feistenberg und Rudolfswert, ziemlich häufig (Buč., Hafn.); Umgebung von Wippach, (Hafn.); auf dem Nanos im Juni (Mn.). — Im oberen Savetale wahrscheinlich in nur einer Generation.

a) ab. *immarginata* Niepelt. Kronau, 3. Juli 1908 (Ing. Kautz); bei Feistenberg und bei Rudolfswert unter der zweiten Generation nicht selten (Buč., Hafn.). Eine ab ovo-Zucht (die Tiere stammten aus Wippach) ergab in der zweiten Generation je ein Drittel ab. *immarginata*, Übergänge und Stammform bei den ♂♂; die ♀♀, etwa 50 Stücke, blieben alle normal.

Arctinia Eichwald.

1004. *caesarea* Goeze. Bei Wippach im Juni ein Paar in copula gefunden (Mn.); ebenda, Lichtfang, 25. Mai (Winkler-Wien); bei Gradšče, bei Oberfeld und bei Sturje Ende Juni, Anfang Juli erwachsene Raupen gefunden (Hafn.).

Arctia Schrk.

1005. *caja* L. Nirgends selten, von Mitte Juli bis Ende August. Bei Zimmerzucht eine teilweise zweite Generation erhalten, deren Falter kleiner waren = v. *standfussi* Rüb. (Bul., M. H.)

a) ab. *lutescens* Tutt. Einigemal gezogen (M. H., Spl.).

1006. *villica* L. Ebenfalls überall anzutreffen, im letzten Mairdrittel und im Juni; im oberen Savetale noch später: Mojstrana, 17. Juli (Galv.).

a) ab. *angelica* B. Bei Wippach gefangen (Karl.).

1007. *aulica* L. Auf Waldblößen im Juni; die ♂♂ schwärmen im Sonnenschein, die ♀♀ sitzen auf Grashalmen. Bei Laibach selten. — Großkahlenberg, St. Katharina, nicht selten. (Hafn.); Radmannsdorf, 23., 26. Juni (M.); Ortenegg, 13. Juni, Feistenberg und Gorjanci, Ende Juni, nicht selten, Sovič, 18. Juni (Hafn.); Senožeče (M. H.)

1008. *hebe* L. Im Mai ein Paar in copula in der alten Wippachburg gefunden (Mn.).

1009. *maculosa* Germing. Bei der Burgruine Wippach ein Stück gefunden, 16. Juni (Karl.); ebenda, ein ♂ im Sonnenschein schwärmend angetroffen, 27. Juni (Dr. Hudabiunigg-Graz vid. Hafn.).

1010. *casta* Esp. Ein Stück im Mai bei Rašica nächst Großblauschitz gefunden (Winkl.).

Pericallia Hb.

1011. *matronula* L. Šiška bei Laibach, Lichtfang, ein Paar, Juni 1908 (Dob.); Feistritzal bei Stein, ein im Sonnenschein schwärmendes ♂ gefangen, 28. Juni Spl.; Mojstrana, Lichtfang (Pflaum); eine im August 1907 im Vratatal gefundene Raupe ergab Ende Mai 1908 ein ♂ (Ing. Kautz); Senožeče, e l. 23. Juni (M. H.).

Callimorpha Latr.

1012. *dominula* L. Laibach, Raupen am „Ewigen Wege“ und hinter Kroisenegg gefunden; die Falter von Mitte Juni bis nach Mitte Juli. Weitere Fundorte: Stein, 5. Juli, Feistritztal bei Stein, 29. Juni, Preska und St. Katharina, in Gebüsch, manches Jahr ziemlich häufig Ende Juni, Juli, Kankertal, 22. Juli (Hafn.); Mojstrana, 22. Juli (Galv.); Kumberg und Landstraß (M. H.); Feistenberg, Preserje, in den Waldungen bei der Station Verd, Birnbaumer Wald, Kolk, ober Illyrisch Feistritz (Hafn.); Senožeče (M. H.); Oberfeld ob Wippach im Juni (Mn.).

a) *ab. rossica* Kol. Am Fuße des Grintavec am 15. Juli 1890 ein Stück gefangen (Bohatsch-Wien); Mojstrana, Nachtfang, 22. Juli, ein ♂ (Ing. Kautz); Kumberg, 8. Juli ein frisches Stück (M. H.).

1013. *quadripunctaria* Poda. Von Mitte Juli bis Anfang September; einmal schon am 10. Juli gefangen (M. H.). In der Umgebung von Laibach ziemlich selten. — Feistritztal bei Stein, 8. August, in Anzahl angetroffen, Großkahlenberg, St. Katharina, nicht selten (Hafn.); Alltack bei Bischoflack (Tavč.); St. Jodoci und Kankertal (Hafn.); ebenda und bei Veldes, Anfang August (Galv.); Rudolfswert, Feistenberg, nicht selten, Preserje, Franzdorf und Pokojišče (Hafn.); Senožeče (M. H.); bei Wippach bereits Ende Juni (Mn.).

Coscinia Hb.

1014. *striata* L. St. Katharina (auf den Wiesen zwischen Preska und St. Jakob), nicht selten, von Mitte Juni bis nach Mitte Juli. Radmannsdorf und Moste bei Jauerburg (M.); Mojstrana häufig auf einer Wiese, 10. bis 25. Juli (Rgr. Kautz); Tirna ob Sava an der Südbahn 11. Juli (Dob.); Ratschach in Unterkrain (M. H.); Lečnik bei Feistenberg, 27. Juni, ein ♀, bei Reifnitz und bei Gottschee auf Waldwiesen, 18. und 26. Juni, St. Josef bei Preserje, 16. Juli, mehrfach, Loitsch, 2. Juli (Hafn.); bei Adelsberg (Fritz Hoffmann); bei Illyrisch Feistritz (Dob., Hafn.); Senožeče (M. H.); Wippach, hinter der Burgruine, bereits im ersten Junidrittel, Nanos, 8. Juli, (Hafn.); hinter Oberfeld und bei Sturje (Mn.). Bei Wippach wurde Ende August, Anfang September eine zweite Generation beobachtet, deren Falter etwas kleiner waren (Hafn., Preiss.).

a) *ab. intermedia* Spul und

b) *ab. melanoptera* Brahm. Nicht selten unter der Stammform.

Hipocrita Hb.

1015. *jacobaeae* L. Lokal und meist selten. Waitsch bei Laibach ein Stück, Anfang Juli, Großkahlenberg, 12. Juni (Hafn.); Ratschach, im Juli (M. H.); Rudolfswert (St. Rochus) im Mai (Hafn.); in der Umgebung von Wippach nicht selten, im Mai, Juni (Hafn., Karl., Mn.).

Deiopeia Stph.

1016. *pulchella* L. Laibach, Lichtfang, 5. Oktober (Winkl.); ein Stück im Juni bei Sturje (Wippachtal) auf *Ononis spinosa* gefangen, war verfolgt (Mn.); im Juni auf der Blüte einer *Scabiosa arvensis* (bei Idria?) gefunden (Scop. p. 208).

Nudaria Hw.

1017. *mundana* L. Lengenfeld, 16. Juli Galv.); Krmatal, 18. Juni (Flschm., Schwing.); St. Anna bei Preserje, an einer Mauer ein Stück gefunden, 4. Juli (Hafn.); Wippach, Lichtfang, 26. Juni, 10. Juli (Preiss); bei St. Veit ob Wippach, in Anzahl aus Gebüschern gescheucht, 9. Juni (Dob.).

Miltochrista Hb.

1018. *miniata* Forst. Laibach, an Zäunen und am Köder erbeutet, im Juli, St. Katharina im Juli, Kankertal, 23. Juli (Hafn.); Lancevo bei Radmannsdorf, 6. Juli (M.); Umgebung von Mojstrana, 15. Juli (Galv., Schwing.); Velika Planina (Steiner Alpen), 21. August (Dob.); Ratschach und Landstraß (M. H.) Feistenberg und Gorjancengebiet, von Eichen in Anzahl geklopft, Ende Juni bis Anfang August (Hafn.); Rudolfswert, 30. Juli (Buč.). Treffen (Cvetko).

Endrosa Hb.

1019. *irrorella* Cl. Wahrscheinlich selten. Radmannsdorf (M); Mojstrana, Lichtfang (Galv.); Prisanhang, 9. Juli (Schwing.); Krmaalpe (Galv.); Triglav (Penth.); Golica, 18. Juli (Galv.); im Juni auf dem Nanos gefunden, die Falter sehr groß und feurig (Mn.).

Cybosia Hb.

1020. *mesomella* L. In der Umgebung von Laibach in Gebüschern, nicht selten, im Juni, Juli. — Großkahlenberg, St. Katharina (Hafn.); Radmannsdorf (M.); Črna Prst (Penth.), ebenda 25. Juli (Winkl.); Mojstrana, Lichtfang, 22. Juli (Rgr. Kautz); Sava a. d. Sdb. (Hafn.); Ratschach und Landstraß (M. H.); Möttling (Cvetko); Feistenberg, Reifnitz, Gottschee, Loitsch, Birnbaumer Wald, Adelsberg, Illyrisch Feistritz (Hafn.).

a) *ab. flava* Preiss. Überall unter der Stammform.

Gnophria Stph.

1021. *rubricollis* L. Selten. Laibach, Golovec, auf Heidekraut gefunden, 26. Juni, St. Katharina, 19. Juni, 2. Juli (Hafn.); Lancevo bei Radmannsdorf (M.); Mojstrana, Lichtfang, Krma- und Vratatal, Ende Juni (Galv., Flschm., Schwing.); Feistenberg, Reifnitz, 18. Juni, Birnbaumer Wald, 6. Juli (Hafn.); auf dem Kolk, Ende Juni einige von Fichten geklopft (Mn.).

Oeonistis Hb.

1022. *quadra* L. In der Umgebung von Laibach nicht selten, fliegt gern zum Licht, Juli, August. — St. Katharina, Raupen in Anzahl beobachtet (Hafn.); Mojstrana, Lichtfang (Galv., Schwing.); Feistenberg (Hafn.); Möttling (Cvetko); Nanos (Hafn.); jedenfalls auch anderwärts.

Lithosia F.

1023. *deplana* Esp. In der Umgebung von Laibach einige Stücke aus Gebüsch gescheucht, Ende Juli, August (Hafn.); St. Katharina (Hafn.); Mojstrana, an Fichten, 14. Juli (Schwing.); Gorjancigebiet, Ende Juni bis August, mehrfach (Hafn.); Pogorelec, 29. Juli (Buč.); Pokojišče ob Franzdorf, 20. August (Hafn.).

1024. *griseola* Hb. In der Umgebung von Mojstrana (Galv.); Landstraß, 10. Juli (M. H.).

1025. *lurideola* Zink. St. Katharina, in Gebüsch und an Grashalmen, Anfang Juli (Hafn.); Ljubnik, 21. Juli (Spl.); Blegaš, 23. Juli (M. H.); Črna Prst (Penth.); Obergörjach, Ende Juli (teste Schwing.); Mojstrana (Galv.); Landstraß, 10. Juli (M. H.); Feistenberg, 24. Juni, Wippach, 5. Juli (Hafn.); Illyr. Feistritz, 14. Juli (Spl.).

1026. *complanata* L. Nicht häufig. Laibach, Lichtfang, 17. August, St. Katharina, 10. Juli (Hafn.); Mojstrana, Lichtfang (Galv.); Ratschach und Landstraß (M. H.); Feistenberg, Köderfang, 21. Juli, Wippach, aus Gebüsch gescheucht (Hafn.).

1027. *caniola* Hb. In der Umgebung von Wippach, Ende Mai, Juni und wieder im August, September, am Licht und am Köder, ziemlich häufig; die zweite Generation häufiger als die erste.

a) *ab. lacteola* B. Unter der Stammform.

1028. *unita* Hb. Nur v. *palleola* Hb. An den Nanosabhängen bei Wippach und Gradišče an den Blüten von *Eryngium amethystinum* in Mehrzahl gefunden, 9.—11. August 1908 (Hafn., Spl. vid. Rbl.). Am 26. Juni 1910 einige Raupen bei trübem Wetter am Boden kriechend gefunden; sie nahmen in der Gefangenschaft Spitzwegerich an; die Falter schlüpfen im letzten Julidrittel.

1029. *lutarella* L. Weißenfelder Seen, 29. Juli (Galv.).

1030. *pallifrons* Z. An den Nanosabhängen bei Oberfeld und bei der Burgruine Wippach in der Nacht an Grashalmen gefunden, 4. und 9. Juli (Hafn., Preiss.). Auf dem Nanos einige aus Gebüsch gescheucht, 16. Juli (Hafn.).

1031. *sororecula* Hufn. Laibach, von Ende April an, nicht häufig. — Großkahlenberg, am 5. Mai und im Juni aus Fichten und aus Gebüsch gescheucht, St. Katharina (Hafn.); Črna Prst, 800 m, 5. Juni (M. H.); Mojstrana, Lichtfang, 18. Juni (Ing. Schwing.); Reifnitz, 25. Mai und 18. Juni, ziemlich häufig (Hafn.); Landstraß, im Juni (M. H.); Fei-

stenberg, 2. August (Hafn.); Möttling und Treffen (Cvetko); Podpeč bei Preserje, 27. Mai (Hafn.).

Pelosia Hb.

1032. *muscerda* Hufn. Laibach, hinter Kroisenegg, Köderfang, am 2. August 1911, zwei Stücke (Dob.); Landstraß, 10. Juni 1904 (M. H.).

Heterogyinidae.

Heterogyinis Rbr.

1033. *penella* Hb. Die auf *Genista sylvestris* Scop. lebende Raupe ist gegen die zweite Hälfte des Monats Mai auf dem Karste in Innerkrain und auch auf dem Nanos zu finden. Die meisten ♂♂ entwickeln sich schon in der ersten Junihälfte, die ♀♀ gewöhnlich vom zweiten Junidrittel an¹. Bei Sesana im Küstenlande wurden bereits am 24. Mai ♂♂ in Mehrzahl erbeutet (Spl.).

Zygaenidae.

Zygaena F.

1034. *purpuralis* Brünnich. An grasreichen Lehnen, stellenweise ziemlich häufig, vom zweiten Junidrittel bis gegen Mitte Juli. Großkahlenberg, St. Katharina; Hotavlje, 22. Juni (Hafn.); Radmannsdorf (M.); Koprivnik und Črna Prst (Penth.); Črna Prst, Untere Alm, 29. Juni (M. H., Preiss.); Mojstrana, 6. Juli (Ing. Kautz); Kumberg, Ratschach und Landstraß (M. H.); Reifnitz, Gottschee, Loitsch, Adelsberg (Hafn.).

1035. *brizae* Esp. Dr. Rothe: Verz. p. 52.

1036. *scabiosae* Scheven. St. Katharina, in der zweiten Junihälfte, Anfang Juli, nicht selten; Sovič bei Adelsberg, 18. Juni, mehrfach in frischen Stücken, darunter auch einige zu *ab. divisa* Stgr. gehörige Exemplare gefangen (Hafn.).

1037. *punctum* O. Bei der Wippacher Burgruine, im Juni, nicht häufig. — Ende Juni einige Stücke hinter Oberfeld im Gebüsch auf Blumen gefunden (Mn.).

1038. *achilleae* Esp. Am Fusse des Großkahlenberges bei Rutzing bereits am 14. Mai einige Stücke gefunden (Hafn., Spl.); St. Katharina und sonst in Oberkrain, im Juni, Juli, stellenweise häufig; Črna Prst, Untere Alm, 29. Juni (Preiss.); Koprivnik, 1000 m, 14. Juli (Penth.); Kottal, 30. Juli (Ing. Kautz); Weißenfelder Seen, 29. Juli (Galv.); Sava a. d. Sdb., 27. Juni (Hafn.); Ratschach (M. H.); Feistenberg, häufig, Reifnitz, nicht selten; Loitsch, Illyr. Feistritz, Kolk (Hafn.); in der Umgebung von

¹ Ferd. J. Schmidt: *Heterogyinis dubia*. Verh. der zool.-bot. Ges. 1860, p. 659 ff.

Wippach von Mitte Mai an, sehr häufig. *ab. confluens* Dziurz. bei Adelsberg (Hoffmann) und bei Wippach (Preiss.) beobachtet.

1039. *cynarae* Esp. Ein zu *v. genistae* HS. gehöriges Stück am 9. Juli 1902 bei Wippach gefangen (Karl.).

1040. *meliloti* Esp. Lokal. St. Katharina, 10. August, ein Stück (Spl.); bei Gottschee, auf Waldwiesen in Mehrzahl gefunden, 26. Juni, oberhalb Sava a. d. Sdb., 27. Juni, Feistenberg, 11. und 14. Juli (Hafn.); Gorjanci, 12. Juli, Pogorelec, 1. Juli, in Anzahl (Buč.); Kumberg (Hoffmann); am Nanosabhanke bei Gradišče im Juni (Mn.).

1041. *trifolii* Esp. St. Katharina, im Juli, nicht häufig; Feistritzal bei Stein, 5. Juli (Hafn.); Radmannsdorf (M.); Ratschach in Unterkrain (M. H.); Loitsch, 2 Juli (Hafn.). (Det. Wagn.). — Diese Stücke stimmen hinsichtlich der Fühler mehr mit *lonicerae* als mit typischen *trifolii* überein.

1042. *lonicerae* Scheven. Auf Wiesen und grasreichen Lehnen, von Mitte Juni bis Mitte Juli. Umgebung von Laibach, Großkahlenberg, St. Katharina, St. Jodoci, nicht selten. — Wocheiner Feistritz, 8. Juli, Črna Prst, Untere Alm, e l. 3. Juli (Hafn.); Umgebung von Mojstrana, Pišnicatal (Galv.); Pogorelec und Gorjanci (Buč.); Feistenberg, Reifnitz, Loitsch, Adelsberg (Hafn.).

a) *ab. bercei* Sand. Mojstrana, 17. Juli auf einer Wiese gefunden (Rgr. Kautz).

1043. *stoechadis* Bkh. *v. dubia* Stgr. Im Juni, Juli in Oberkrain an sonnigen Abhängen, wie Großkahlenberg u. a.; Črna Prst, Untere Alm. Vereinzelt auch in Unterkrain, so bei Reifnitz und jedenfalls auch anderwärts. Am Karst ist *dubia* eine der häufigsten *Zygaena*. In der Umgebung von Wippach ist diese Art besonders häufig und fliegt dort in zwei Generationen: vom letzten Maidrittel bis Ende Juni und wieder von Mitte August bis Mitte September. Die Falter der zweiten Generation sind kleiner.

1044. *filipendulae* L. Überall an sonnigen Abhängen und auf Wiesen, Juni bis Anfang August. Die Tiere sind meist sehr groß und oft als Übergänge zu *v. oxsenheimesi* Z. zu betrachten. Die Stücke von Wippach, wo die Art gleichzeitig mit *dubia* in zwei Generationen fliegt, gehören der typischen *oxsenheimeri*-Form an. Die Falter der zweiten Generation sind ebenfalls kleiner.

1045. *angelicae* O. Koprivnik in der Wochein, 14. Juli 1899 (Penth.).

1046. *transalpina* Esp. Nirgenda selten, stellenweise ziemlich häufig: Großkahlenberg, St. Katharina, St. Jodoci, Wocheiner Tal, Črna Prst, Mostrana u. s. w. In den Karawanken, auf der Südseite, ziemlich hoch aufsteigend (Galv.); bei Gottschee (Hafn.); Treffen (Cvet.), Gorjanci (Buč.); Kumberg (Hoffmann); in Innerkrain überall. Von Mitte Juni bis Ende Juli.

a) *ab. cingulata* Hirschke. Großkahlenberg, 24. Juli 1910 (Hafn.). Prof. Dr. H. Rebel erklärte dieses Stück für sehr interessant. „Nach Flügel- und Fühlerform scheinbar zu *ephialtes* gehörig, wo es der *ab. prinzi* Hirschke zunächst käme. Abweichend durch den Mangel eines roten Längstriches der Vorderflügelunterseite und unterseits nicht geschlossenen Ring.“

1047. *ephialtes* L. Nur folgende zwei Formen gefunden:

a) *v. coronillae* Esp. Bei Feistenberg im Juli (Hafn.); Rudolfswert (Buč.); Möttling (Cvetko); an den Nanosabhängen bei Gradišče und bei Oberfeld, an den Abhängen des Kolk bei Sturje, Ende Juni, Juli (Hafn., Karl., Mn.).

b) *ab. trigonellae* Esp. Unter *coronillae*, häufiger als diese.

1048. *carniolica* Scop. Nirgends selten. In Ober- und Innerkrain die Stammform vorherrschend. Da als Typus die in Innerkrain fliegende Form anzusehen ist, so sei hier erwähnt, daß die Farbe der Umrandung der roten Flecke nie gelb ist, sondern gelblich weiß. Ende Juni, Juli, bei Wippach von Anfang Juni bis Mitte Juli.

a) *ab. onobrychis* Esp. In Ober- und Innerkrain nicht häufig unter der Stammform; der rote Hinterleibsring ist oft nur angedeutet. In Unterkrain (Rudolfswert, Feistenberg, Landstraß etc.) ist *onobrychis* häufiger als die Stammform.

b) *ab. transiens* Stgr. Nach Berge - Rebel, Schmetterlingsbuch, p. 449. Jedenfalls bei Wippach.

c) *ab. amoena* Stgr. Wippach, 27. Juni 1910 (Hafn.).

Ino Leach.

1049. *ampelophaga* Bayle. Bei Ratschach und Landstraß, in Anzahl ab ovo gezogen sowie im Freien gefunden (M. H.); bei Maria-Au nächst Wippach in Weingärten (Mn.); im Juni, Anfang Juli und wieder im August.

1050. *pruni* Schiff. Nicht überall. St. Katharina, auf den Wiesen ob Preska, Ende Juni, Anfang Juli, nicht gerade häufig; sehr große Exemplare. — Oberhalb Sava an der Südbahn, am 11. Juli 1909 einige Stücke gefangen (Hafn.); Rudolfswert, 30. Juni, 8. Juli (Buč.); Möttling (Cvetko); Landstraß, e l. 14. Juni (M. H.); bei Wippach, Ende Juni auf Schlehenhecken (Mn.).

1051. *globulariae* Hb. Überall auf grasreichen Lehnen und auf Wiesen, im Juni, Juli.

1052. *subsolana* Stgr. Bisher nur auf den Wiesen ob Preska (St. Katharina) einige Stücke in der zweiten Junihälfte und Anfang Juli gefangen (Hafn., M. H.).

1053. *budensis* Spr. Bei der alten Burg Wippach gefangen, 9. Juni 1909 (Preiss.).

1054. *statices* L. In Prof. Dr. H. Rebels „Lepidopteren aus dem Gebiete des Triglav...“ sind die Umgebung von Woch. Feistritz und Voje (Triglav) als Fundorte dieser Art angeführt. Außerdem kommt diese Art nur auf dem Gorjancgebirge auf einer Wiese bei der Fabrik in sehr großen Exemplaren Ende Juni, Juli vor (Buč. det. Rbl.). Diese Stücke stimmen jedoch nicht ganz mit typischen *statices* überein. Sämtliches Material aus verschiedenen anderen Gegenden Krains erwies sich als *manni* Ld. (det. Rbl.).

1055. *manni* Ld. Auf Wiesen und grasreichen Lehnen in Oberkrain überall häufig, von Mitte Juni bis Ende Juli. Auch auf den Bergen Krains: Črna Prst, Untere Alm, 17. Juni, 17. Juli (Hafn.); Konjščica (Triglav), 1000 m, 13. Juli (Dob.); Vratatal, 29. Juni (Hafn.); in Unterkrain bei Želumlje, Reifnitz, Gottschee (Hafn.); Treffen (Cvet.); Sava (Hafn.). Am Karst nirgends selten.

a) ab. *heydenreichii* Ld. Selten unter der Stammform.

Cochlididae.

Cochlidion Hb.

1056. *limacodes* Hufn. Laibach, Tivoliwald, erwachsene Raupen im Herbst in Mehrzahl gefunden, die Falter schlüpften im Juni, Juli (Hafn.); Radmannsdorf (M.); Mojstrana, Lichtfang, Ende Juni bis Ende Juli (Flschm., Schwing.); Landstraß, 24. Juni (M. H.); Gorjanci und Loitsch (Hafn.). Die ♂♂ schwärmen im Sonnenschein.

Heterogenea Knoch.

1057. *asella* Schiff. Laibach, Anfang Oktober eine fast erwachsene Raupe auf Weißbuche gefunden. Ebenda, Lichtfang, 13. August, ein ♀ (Hafn.).

Psychidae.

Acanthopsyche Heyl.

1058. *atra* L. (*opacella* HS.). Laibach, Tivoliwald und Golovec, Säcke an Baumstämmen angesponnen gefunden; auch ♂♂ am Nachmittag schwärmend angetroffen (Ende April, Hafn., Spl.). Črna Prst, Säcke bei 1500 m gefunden; auch bei Rudolfswert beobachtet; ebenso bei Wippach, hinter der Burgruine an Steinen angetroffen (Hafn.); Nanos, ein ♂ gefangen, 28. April (M. H.).

Pachytelia Westw.

1059. *unicolor* Hufn. Überall gemein. Die Säcke sind an Grashalmen, an Zäunen, an Steinen u. s. w. angesponnen. Die Falter schlüpfen im Juni, Juli.

1060. *villosella* O. Viel seltener als die vorige. Laibach, e l. 11. Juni (Spl.); Großkahlenberg (Hafn.); Stein (Doll.); Wocheiner Feistritz, e l. 1. Juli (Hafn.); in der Umgebung von Wippach nicht gerade selten (Hafn., Karl., Wagn.).

Scioptera Rbr.

1061. *plumistrella* Hb. Dr. Rothe, Verz. p. 53. — Golica, auf den Lehnen in Anzahl angetroffen, insbesondere morgens schwärmend, 19. Juli 1906, 28. und 29. Juni 1908 (Galv.); ebenda, Mitte Juni 1911 in Anzahl beobachtet (Högl.).

1062. *schiffermilleri* Stgr. Mlinariaquelle, 8. Juli und Maria Theresien-Schutzhaus, 15. Juli (Schwing.); Krmasattel, 28. Juni (Flschm., Schwing.); Mojstrovka, erste Hälfte Juli (Schwing.); Deschmannhaus, 19. Juli (Ing. Schwing.). Fliegen gerne an die Kleidung an (wohl wegen der Feuchtigkeit, Rbl.); Mangart (May, Preiss.).

Psyche Schrk.

1063. *viciella* Schiff. Säcke an folgenden Orten gefunden: Leskovic am Abhänge des Blegaš, 800 m, 22. Juni, Stiege in der Wochein, in Anzahl, 9. Juni, Črna Prst, Untere Alm, 800 m und bei 1200—1500 m (Hafn.); Mojstrana, Lichtfang, Ende Juni (Schwing.); Mojstrovka (Südseite) noch in 1600 m Höhe zahlreiche Säcke gefunden, 8. Juli (Schwing.); Treffen (Cvetko); Landstraß, e l. 22. Mai (M. H.): in der Umgebung von Wippach nicht selten (Hafn., Karl., Preiss.).

Sterrhopterix Hb.

1064. *hirsutella* Hb. Säcke bei Laibach (Hafn., Spl.), Podutik, Wocheiner Feistritz und am Kolk (Hafn.) gefunden; die Falter schlüpfen im Juni.

1065. *standfussii* HS. Vratatal (Aljažhaus), 29. Juli, Lichtfang, ein ♂ (Galv.).

Phalacropterix Hb.

1066. *praezellens* Stgr. Hinter der Burgruine Wippach gegen den Wald zu, manches Jahr ziemlich häufig, sonst spärlich. Die Säcke sind an Steinen, Grashalmen u. s. w. angesponnen. Die weiblichen Säcke hängen nach unten, die männlichen hingegen ragen mit der Röhre nach oben aus dem Grase hervor. Die Röhre ist weiß und sind diese Säcke infolgedessen nicht schwer zu finden. Einigemal habe ich je zwei, einmal sogar drei der Länge nach zusammengesponnene männliche Säcke gefunden. — Auch auf den Karstwiesen oberhalb Illyr. Feistritz angetroffen (Hafn.).

Eine ab ovo-Zucht mit Löwenzahn wurde versucht, die Tiere sind jedoch bei der Überwinterung zu Grunde gegangen.

Die ♂♂ schlüpfen Ende März, April nach 11 Uhr Vormittag und schwirren in schnellem Fluge nahe dem Boden die ♀♀ aufsuchend.

Apterona.

1067. *crenulella* Brd. Mojstrana, Säcke gefunden, 22. Juli (Galv.).

Rebelia Heyl.

1068. *sapho* Mill. Laibach, Lichtfang (Winkl.); Črna Prst, 1500 m, einen ♀ Sack gefunden (Hafn.); Mojstrana, Lichtfang, 18. Juni, Mangart, 27. Juli (Ing. Schwing.); Pišnicatal, 1. Juli, Mojstrovka, 1800 m, 2. Juli [auch den Sack gefunden] (Schwing.); Landstraß, 10. Juni 1906 (M. H.); oberhalb Manče bei Wippach bereits am 12. April gefangen; weiter gegen das Branicatal zu im Mai in Mehrzahl und auf einer Wiese bei Kovači am 14. Mai 1907 in Unmaßen beobachtet (Hafn.).

Die ♂♂ fliegen von 6 bis 7 Uhr früh.

1069. *surientella* Brd. Einen wahrscheinlich dieser Art angehörenden Sack bei Laibach gefunden (Hafn. det. Rbl.); Črna Prst, 29. Juni (Ing. Kautz); Aljažhaus (Vrata), 13. Juli ein frisches ♂ gegen Abend schwärmend gefangen und Golica, 28. Juni (Galv.); Wippach, Lichtfang, 7. Juni (Preiss.).

1070. *plumella* HS. In den J. 1909 bis 1911 im Mai und Anfang Juni an einem Zaun längs einer Wiese in Laibach mehrere weibliche Säcke gefunden, welche nach Ansicht Prof. Dr. H. Rebels wahrscheinlich dieser Art angehören. Der einzige bisher gefundene männliche Sack ergab keinen Falter (Hafn.).

Epichnopterix Hb.

1071. *pulla* Esp. In der Umgebung von Laibach, insbesondere auf den Tivoliwiesen, an Grashalmen sitzend, nicht selten, im April, Mai. — Podvtik, 23. Mai (Hafn.); Mojstrana, 29. Juni, frisch geschlüpft (Flschm., Schwing.); Landstraß, 2. Mai, Wippach, 26. April (Hafn.).

Psychidea Rbr.

1072. *bombycella* Schiff. Laibach, aus Hecken gescheucht und an Zäunen sitzend gefunden, von Mitte Mai bis Ende Juni, nicht häufig (Hafn.); Wocheiner Feistritz (Penth.); Mojstrana, Ende Juni (Flschm., Schwing.); Vratatal, 13. Juli (Galv.); Pišnicatal, 3. Juli (Schwing.); Landstraß, 10., 20. Mai, 10. Juni (M. H.); Wippach, im Mai (Hafn.), 22. Juni (Preiss.).

Fumea Sph.

1073. *crassiorella* Brd. Mojstrana, 26. Juli, ein Paar in copula angetroffen (Ing. Kautz); Wippach, aus Epheu gescheucht, 25. Juni (Preiss.).

1074. *casta* Pall. Dürfte wohl nirgends fehlen; die Säcke findet man an Zäunen, Mauern, Baumstämmen u. s. w.

1075. *betulina* Z. Wippach, aus Epheu gescheucht, 1. Juni (Preiss.).

Sesiidae.²

Trochilium Sc.

1076. *apiformis* Cl. Laibach, an Rüsterstämmen und an Hollunderblättern sitzend gefunden, im Juni; St. Katharina, 8. Juli, Feistenberg, 17. Juni, 4. Juli, um Zitterpappeln schwärmend oder an den Blättern sitzend angetroffen (Hafn.); Wippach, einige an Weidenstämmen gefunden (Mn.).

Sciapteron Stgr.

1077. *tabaniformis* Rott. Laibach, Golovec, Mitte Juni ein Stück am Stamme einer Pappel gefunden (Dob.); Wippach, im Juni auf Ligusterblüten gefangen (Mn.).

Sesia F.

1078. *sphēciformis* Gerning. Bei Črnuče nächst Laibach ein Stück an einem Blatte sitzend gefunden, Mitte Juni (Dob.); Lancevo bei Radmannsdorf, 500 m, 12. Juni 1891 (M.). Außerdem Rühl-Bartel, II. B. p. 331.

1079. *cephiformis* O. Črna Prst, 7. August (Penth.).

1080. *tipuliformis* Cl. Laibach auf Blüten von *Melilotus albus* nicht selten, im Juli, August (Hafn., M. H.); bei Landstraß im August zwei Stücke gefangen (M. H.).

1081. *vespiformis* L. Laibach, Ende August auf einem faulen Apfel saugend angetroffen (Dob.) und auf *Melilotus albus* gefangen, 9. August (Hafn.).

1082. *myopaeiformis* Bkh. Laibach, auf *Melilotus albus*, gleichzeitig mit *tipuliformis*, nicht selten (Hafn., M. H.).

1083. *culiciformis* L. Auf den Berghutweiden hinter Oberfeld ob Wippach im Juni auf Skabiosen gefangen (Mn.).

1084. *stomoxiformis* Hb. Laibach, Tivoliwald, Golovec und bei Črnuče auf Bäumen an Blättern und an Farnkraut sitzend gefunden (Dob., Hafn., Spl.); auf den Berghutweiden hinter Oberfeld ob Wippach im Juni (Mn.).

1085. *ichneumoniformis* F. Bei Podutik und bei Stožice im letzten Julidrittel auf Skabiosen gefunden (Winkl.).

1086. *empiformis* Esp. St. Rochus bei Rudolfswert, am 11. Juni 1900 ein Stück über dem Grase schwärmend angetroffen (Hafn.); im

² Eine hierzulande noch wenig erforschte Familie. Die angeführten Arten wurden nur zufällig gefunden. Es wird Aufgabe der Sammler sein, die Tiere im Stadium der Raupe und Puppe in den Wurzeln gewisser Pflanzen (*Euphorbia*) und in den Stämmen einiger Baumarten aufzusuchen.

Juni auf dem südlichen Nanosabhanke bei Gradišče und auch bei dem alten Bergschloß Wippach (Mn.).

1087. *stelidiformis* Frr. Staud. Reb. Cat. p. 404.

1088. *leucomelaena* Z. Spuler: Schmett. Eur. II. B. p. 315. Näheres mir nicht bekannt.

1089. *affinis* Stgr. Gradišče ob Wippach, 17. Juni 1909 (Preiss.).

Cossidae.

Cossus F.

1090. *cossus* L. Laibach, an Zäunen gefunden und aus Raupen gezogen, auch am Licht beobachtet, Ende Juni, Juli (Hafn., Kavč.); Mojstrana, Lichtfang, 13. Juli (Schwing.); Lengenfeld, 24. Juli (Galv.); Nassenfuß (Spl.); Rudolfswert, Feistenberg (Hafn.); um Wippach an Weidenstämmen nicht selten im Juni (Mn.); ebenda, Lichtf., 7. Juli (Preiss.).

1091. *terebra* F. Mojstrana, Lichtfang, 18. Juli 1909, ein tadelloses ♂ (Rgr. Kautz det. Rbl.).

Dyspessa Hb.

1092. *ulula* Bkh. Stein (Doll.); Alllack bei Bischoflack; im Juni an einer Mauer gefunden (Tavč.); Senožeče (M. H.); Mitte Juni am Nanosabhanke bei Gradišče an Distelköpfen, wo sie die Eigenschaft hat, unter der Blume zu sitzen (Mn.); ebenda, 14. Juni (Karl.). Wippach, Lichtfang, 19. Juni (Preiss.). Über dieses Stück schreibt Herr Preisseecker: „Die olivenfarbenen Zeichnungen sind sehr reduziert, so daß dieselben gegenüber normalen Stücken ein viel mehr weißes Aussehen zeigen. Vielleicht gehört das Stück einer anderen, kürzlich von Turati beschriebenen und abgebildeten Art (oder Lokalform?) aus Italien an, die Abbildung stimmt bis auf die beim vorliegenden Stück dunkleren Hinterflügel.“

Zeuzera Latr.

1093. *pyrina* L. Laibach, von Mitte Juni bis August, oft nachmittags an Eschen- und Lindenstämmen frisch geschlüpft angetroffen; die ♂ fliegen gerne zum Licht. — Mojstrana, Lichtfang, 28. Juli (Galv.); Feistenberg, am Stamme einer Erle ein frisch geschlüpftes ♀ gefunden (Hafn.); Wippach, Lichtfang, 10. Juli (Preiss.). Jedenfalls auch anderwärts.

Hepialidae.

Hepialus F.

1094. *humuli* L. Črna Prst 1350 m, ein ♂ auf *Rumex alpinus* angetroffen, 25. Juli (Winkl.); ebenda, einen ♂ Vorderflügel am Boden gefunden, 31. Juli (Hafn.).

1095. *sylvina* L. In der Umgebung von Laibach von Mitte August bis Mitte September an Baumstämmen und an Zäunen, nicht selten, stellenweise häufig. — Lancevo bei Radmannsdorf, 7. September (M.); Rudolfswert, 7. September (Hafn.).

1096. *fuscanebulosa* De Geer. Kronau, 30. Juni (Ing. Kautz.).

1097. *carna* Esp. Črna Prst, 11. Juli (Schwing.); ebenda, bei 1200 m, 28. Juni im Grase (Hafn.); und bei 1400—1500 m am 20. Juni. im Sonnenschein schwärmend und an Steinen sitzend angetroffen (Dob., Hafn., Spl.); im J. 1910 noch am 17. Juli und am 8. August frische Stücke erbeutet (M. H.); Mojstrovka (Südseite), 8. Juli, nachmittags zwischen Legföhren pendelnd (Schwing.); Rožica-Golica, 18.—19. Juli 1906, 28.—29. Juni 1908, Grintavec, 3. August 1906, (Aberration mit netzartig zerflossener weißer Zeichnung, so daß ein vollständiger Farbentausch eingetreten ist und die ursprünglich braune Grundfarbe durch Weiß ersetzt wird, Galv.).

1098. *lupulina* L. Großkahlenberg, in der zweiten Maihälfte nicht selten; die ♂♂ schwärmen um Gebüsch, die ♀♀ aufsuchend. — St. Katharina, 24. Mai (Hafn.); ebenda (Winkl.); Radmannsdorf (M.); Reifnitz, 25. Mai (Hafn.); Kumberg, Ende Mai (Winkl.).

1099. *hecta* L. Laibach, Tivoliwald, an Baumstämmen sitzend, in der Dämmerung die ♂♂ um Gebüsch, in welchen ♀♀ sitzen, schwärmend, nicht selten, in der zweiten Junihälfte. — Feistritztal bei Stein, 26. Juni (Hafn.); Lancovo bei Radmannsdorf, 22. Juni (M.); Kronau, 27. Juni (Ing. Kautz.); Kumberg im Juli häufig, Landstraß, 26. Juni (M. H.); Treffen (Cvet.); Ende Juni auf dem Nanos in Tannenwäldern einige Stücke schwärmend angetroffen (Mn.).

Nachtrag I.

A. Für Krain neue Arten.

1100. *Hesperia sidae* Esp. Von einem Wiener Sammler ein Stück bei Wippach gefangen. (Mitteilung des Herrn Prof. Dr. H. Rebel Wien). Die Art wurde auch unweit der krain. Grenze, bei Hl. Kreuz-Cesta Mitte Juni von Mann erbeutet.

1101 *Hesperia cacaliae* Rbr. Mangart, 2000 m, 18. Juli (Preiss.).

1102. *Agrotis cos* Hb. Wippach, Köderfang, 8. September 1911 (Dob. det. Rebl.).

1103. *Agrotis tritici* L. v. *aquilina* Hb. Laibach, 13. Juli 1910 (M. H. det. Rbl.).

1104. *Dianthoecia proxima* Hb. Ein sehr dunkler ♂ beim Golicahaus an Apfelschnitten geködert, 18. Juli 1906. Wohl als Übergang

zur ab. *extensa* Ev. (mit breiterem dunkleren Mittelfeld der Vorderflügel) aufzufassen (Galv.).

1105. *Bryophyla fraudatricula* Hb. Kronau 1908 (Zelinka Czernowitz det. Rebl.).

1106. *Ammoconia senex* Hg. Gradišče ob Wippach, Köderfang und an Felsen, 18. Oktober 1910 (Dob. Spl.).

1107. *Hydroecya micacea* Esp. Laibach, hinter Kroisenegg, Köderfang, Ende August 1910 (Dob.).

1108. *Hiptelia ochreago* Hb. Črna Prst 1700 m, aus dem Grase gescheucht, 30. August 1910 (M. H.).

1109. *Anaitis simplicata* Tr. Schneeberg, 1500 m, an Steinen sitzend, am 15. Juli 1911 in Mehrzahl erbeutet, zum Teil bereits abgeflogen (Dob., Hafn., Spl.).

Ein ♀ legte 14 Eier ab. Es wurde die Zucht mit *Hypericum perforatum* versucht, welches die Räumchen gern annahm. Vier Stücke liessen die anderen zehn im Wachstum bald zurück und waren in 32 bis 35 Tagen erwachsen. Drei verpuppten sich, die vierte starb vor der Verpuppung. Ein Falter schlüpfte in der Nacht vom 2. zum 3. September nach elftägiger Puppenruhe: die anderen zwei Puppen gingen ein. Auch die übrigen zehn Raupen starben nach der dritten Häutung in der Zeit vom 5. bis 15. September. Wäre die Zucht gelungen, so hätten vier Stücke eine zweite Generation ergeben. Es ist nicht ausgeschlossen, daß auch im Freien ein kleiner Teil noch im selben Jahre als zweite Generation erscheint und sich bisher wegen der späten Erscheinungszeit der Beobachtung entzogen hat. Ich erwähne noch, daß der gezogene Falter kleiner ist (Exp. 30 mm), als Stücke der I. Generation.

1110. *Larentia unangulata* Hw. Luegg bei Rudolfswert, 5. Mai 1911 (Buč.).

B. Neue Aberrationen und einige Berichtigungen.

1. *Papilio podalirius* L.

a) v. *intermedia* Grund. Die Falter der zweiten Generation aus der Umgebung von Wippach, welche einen Übergang zur südeuropäischen Form *zancloaeus* Z. bilden, gehören der obigen Varietät an.

4. *Parnassius appolo* L. Bei Mojstrana fing Dr. E. Galvagni ein Stück, welches als eine Kombination von ab. *nigrescens* Calb. mit ab. *fasciata* Stich aufzufassen ist³. Die Stücke von den Karawanken weisen eine große Übereinstimmung mit *bartholomaeus* Stichel aus den oberbayrischen Alpen auf. Außerdem wurden dort Übergänge zu *liburnicus* Rbl. u. Rghfr. erbeutet, welche Form als Aberration in Krain in charakteristischen Stücken hie und da auftritt. Stücke vom Krainer Schneeberg stimmen im großen und ganzen mit denen aus den Karawanken⁴.

³ Dr. Rebel: Lep. v. Trigl. u. Č. Trst III. Nachtr.

⁴ Dr. Galvagni: Sammeltage in den Karawanken und Steiner Alpen.

Die von H. Fruhstorfer auf Grund von sieben (!) aus Krain und dem Küstenlande stammenden Exemplaren aufgestellte „Lokalrasse“ *ottonius* braucht nicht beachtet zu werden⁵.

5. *Parnassius mnemosyne* L.

b) ab. *intacta* Krul. Unter der Stammform überall.

c) ab. *arcuata* Hirschke. Wochein (Komarča), 17. Juli 1899 (Penth.)⁶

d) v. *hartmanni* Stdfss. Golica, nur in Höhen von 1400—1500 m, 18., 19. Juli 1906, 28., 29. Juni 1908; auffallend kleine Stücke⁶.

7. *Pieris brassicae* L.

a) gen. vern. *chariclea* Sph. Die kleinere erste Generation mit mehr grauer Vorderflügelspitze und schmutziggelbgrüner Hinterflügelunterseite. Als Stammform ist die Sommergeneration zu betrachten.

8. *Pieris rapae* L.

b) gen. vern. *metra* Sph. Das gleiche Verhältnis wie bei *brassicae*.

c) ab. ♂ *immaculata* Cock. Bei Želumlje und bei Reifnitz angetroffen. Wird wohl überall zu finden sein.

d) ab. ♀ *flavescens* Rüb. Bei Wippach gefangen, 13. Mai 1906 (Hafn.), 4. August 1905 (Preiss.).

Ein der ab. *vestalis* Stauder⁶ nahekommendes ♂ fing ich im April 1911 bei Laibach: oberseits ganz weiß, unterseits der schwarze Mittelfleck der Vorderflügel schwach angedeutet. Bei der typischen *vestalis*-Form bleibt auch die Vorderflügelunterseite rein weiß.

9. *Pieris manni* Mayer. Die sub b) angeführte ab. *erganoides* Stef. ist zu streichen, da die Fleckung auf der Vorderflügelunterseite vorhanden ist.

10. *Pieris napi* L. Das über diesen Falter Gesagte ist zu streichen und durch folgendes zu ersetzen.

Überall in Waldlichtungen, an Waldrändern und an sonnigen Lehnen. Im April, Mai, in Gebirgsgegenden im Mai, Juni.

a) gen. aest. *napaeae* Esp. Vom letzten Junidrittel bis Ende August. In Gebirgstälern Oberkrains oft erst im August. Bei Wippach jedoch schon vor Mitte Juni. Dort erscheint höchstwahrscheinlich Ende Oktober noch eine Generation.

Die Falter der Sommergeneration werden im männlichen Geschlecht oft sehr groß und erreichen die Größe kleiner *brassicae*-Stücke.

b) ab. ♂ *impunctata* Röber. Unter der Frühjahrsgeneration. Diese Form scheint am Sovič bei Edelsberg nicht selten zu sein.

⁵ „Neues über *Parnassius appollo* L.“ Von H. Fruhstorfer Genf. Ent. Zeitschr. Stuttgart v. 20./XI. 1909. Siehe hierüber die treffliche Arbeit Dr. Galvagnis: Über *Parnassius appollo* „*cetius*“ und „*ottonius*“ Fruhst. Jahresbericht des Wr. ent. Ver. 1910.

⁶ H. Stauder: Beiträge zur Kenntnis der Makrolepidopteren-Fauna der adriatischen Küstengebiete. Bolletino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste 1911, p. 97.

c) ab. *radiata* Röber. Triglavgebiet (Ing. Kautz); Črna Prst, 900 m, 31. Mai 1909 (Hafn. det. Bohatsch); dazu forma *lutescens* Schima, Triglavgebiet (Ing. Kautz).

d) ab. *flavescens* Wagn. Diese Form fing ich Anfang August des J. 1897 mehrfach bei den Weißenfelder Seen und im Feistritztal bei Stein. Sie wurde auch bei Wocheiner Feistritz (M. H.) und im Triglavgebiete (Ing. Kautz) erbeutet. Ich fing u. a. ein ♀ dieser Form, bei welchem die beiden Medianflecke der Vorderflügel zusammenfließen; das Stück steht demnach der ab. ♀ *confluens* Schima nahe, welche letztere Aberration jedoch nicht eine *flavescens*, sondern eine *napaeae*-Form darstellt.

e) ab. ♀ *meta* Wagn. Von dieser Form fing ich an den Nanosabhängen ob Wippach und bei Gradišče drei Übergangsstücke (det. Rbl.).

f) ab. *flavometa* Schim. Bei Mojstrana gefangen, 27. Juli 1908 (Rgr. Kautz).

g) ab. *sulphurea* Schöyen. Mojstrana, ein ♀, 30. Juni (Ing. Kautz).

h) v. *bryoniae* O. Es ist dies die einbrütige Form der höheren Berge Oberkrains: Črna Prst, von der ersten Terasse (zirka 1100 m) ab aufwärts, manches Jahr ziemlich häufig; ich habe bis 1500 m unter *bryoniae* wiederholt Stücke der Stammform gefunden. — Triglav, überall von 1500 m ab aufwärts, dann Mojstrovka, Jalovec, Prisojnik, oberes Krmatal u. s. w. (Flschm., Kautz, Penth., Preiss., Schwing.). Mangart 1900—2200 m, 7. Juli 1900 (Preiss.). Auch in den Karawanken (Golica, Stol) beobachtet (Galv.). — Flugzeit vom letzten Junidrittel bis Ende Juli.

15. *Leptidia sinapis* L. Statt ab. *sartha* Rühl ist zu setzen ab. *flavescens* Grund.

16. *Colias hyale* L.

a) ab. *obsoleta* Tutt. Weißenfelder Seen, 26. Juni 1897 (Hafn.).

b) ab. *intermedia* Tutt. Wippach, 4. August 1905 (Preiss.).

c) ab. *omnimarginata* Rebel (nova aberr.)⁷. Mit breiter dunkler Marginalbinde der Hinterflügeloberseite. Diese Binde reicht vom Vorderende bis zum Afterwinkel. Gefangen am Südabhange des Nanos (♀) am 9. September 1911. Gleichzeitig ein Übergangsstück (♂) (Dob.).

17. *Colias edusa* F.

c) ab. ♀ *pallida* Tutt. Die bei Wippach gefangenen Stücke gehören zum Teile dieser Form an (Hafn., Preiss.).

18. *Colias myrmidone* Esp.

a) ab. ♀ *alba* Stgr. ist zu streichen, das Stück ist *edusa* ab. *helice* Hb.

28. *Pyrameis cardui* L. Diese Art überwintert in Europa überhaupt nicht, alle im Herbst beobachteten Stücke sterben ab. (Mitteilung des Herrn Prof. M. Gillmer in Cöthen).

⁷ In litteris.

42. *Melitaea didyma* O.
b) v. (ab.) *meridionalis* Stgr. Wippach, 6. Juli 1911 (Hafn. det. Rbl.).
44. *Melitaea athalia* Rott.
b) ab. *obsoleta* Tutt. und
c) ab. *corythalia* Hb. Auf den Wiesen am Ewigen Wege bei Laibach, Ende Mai 1910 gefangen (Dob. det. Rbl.).
46. *Melitaea dictynna* Esp.
a) ab. *navarina* Spuler. Laibach, 25. Juli 1901 (M. H.).
58. *Argynnis niobe* L.
b) ab. *intermedia* Gillm. Wippach, 23. Juni 1909 (Preiss.).
c) ab. ♀ *obscura* Spuler. Wippach, 20. Juni 1909 (Preiss.).
d) ab. *caeca* Preiss⁸. Wippach, 20. Juni 1909 (Preiss.) Die silbernen Kerne der Ozellen auf der Hinterflügelunterseite fehlen vollständig.
59. *Argynnis adippe* L.
b) ab. *intermedia* Tutt. Wippach, 14. Juni 1909 (Preiss.).
62. *Melanargia galathea* L.
d) statt ab. *galene* O. ist zu setzen ab. *galenides* Preiss⁹.
e) ab. *completissima* Stauder¹⁰. Unter *procida* nicht häufig.
65. *Erebia manto* Esp. Bei Exemplaren vom Triglavgebiet und von den Wocheiner Bergen erreicht die rostrote Binde der Vorderflügeloberseite niemals die Ausdehnung, welche niederösterreichische Stücke aufweisen. Auch die Hinterflügel sind schwächlich gefleckt¹¹.
a) v. *pyrrhula* Frey. Vier frische ♂♂ von der Golica (8. August 1909) zieht dr. Galvagni wegen ihrer geringer Größe (Vorderflügel 16—20 mm) zu v. *pyrrhula* Frey¹².
71. *Erebia pronœ* Esp.
b) v. *almangoviae* Stgr. und
c) ab. *pithonides* Schultz. Siebenseental und Tošcalpe (im Triglavstock), 30. Juli und 11. August 1909 (Galv.).
83. *Satyrus arethusa* Esp.
a) ab. (♂) *erythia* Hb. Bei Wippach unter der Stammform gefangen (Hafn.).
85. *Satyrus actaea* Esp.
b) ab. ♀ *macrophthalma* Rebel¹³ (nova ab.). Mit außerordentlich großen Augenflecken der Vorderflügel. Der obere weiße Punkt liegt im schwarzen Ringe des oberen Augenfleckes. Auf den Karstwiesen ober Illyrisch Feistritz gefangen, 16. Juli 1911. (Dob.).
86. *Satyrus dryas* Scop.

⁸ Verh. der zool. bot. Gesell. Wien 1910 p. 89 (Separ.).

⁹ Verh. der zool. bot. Gesell. Wien 1910, 1. Heft. p. (5).

¹⁰ Stauder, l. c., p. 112. — ¹¹ Dr. Rebel, III. Nachtr. — ¹² Dr. Galvagni, l. c. — ¹³ In literis.

a) v. (ab.) *julianus* Stauder¹⁴ Die von Herrn Fritz Preisseecker bei Wippach gefangenen ♀♀ mit auffallend großen Vorderflügelaugen gehören dieser Form an.

87. *Pararge aegeria* L.

b) v. (ab.) *intermedia* Tutt. In der näheren und weiteren Umgebung von Laibach finden sich unter der I. Generation ♀♀ mit großen rotgelben Flecken. Diese Stücke sind der genannten Form zuzurechnen (det. Rbl.).

93. *Epinephele jurtina* L.

a) ab. ♀ *bioculata* Rbl.,

b) ab. ♀ *caeca* Rbl.,

c) ab. ♀ *pallens* Th. Mieg.

Alle drei unter der Stammform.

94. *Epinephele lycaon* Rott.

a) ab. *pavonia* Völschow. Črna Prst 800 m am 31. Juli 1910 unter Faltern der Stammform gefangen (Hafn.).

98. *Coenonympha iphis* Schiff.

a) v. *exomatica* Rbl.

Die Art hat in jenen Gegenden Krains, in welchen sie nur in einer Generation fliegt, auf der Hinterflügelunterseite auffallend große Augenflecke; der weiße Fleck in der Zelle 5 ist oft splitterförmig. Diese Form hat obigen Namen erhalten. Bis jetzt sind folgende Fundorte bekannt geworden: Reifnitz, 18. Juni Gottschee, 26. Juni (Hafn.); Präwald, 11. Juli 1907 (Preiss.); Nanos ob Wippach und ob Präwald, häufig im Juli; auf den Karstwiesen ober Illyrisch Feistritz, am 14. und 16. Juli 1911 in Menge angetroffen, die ♂♂ waren um diese Zeit meist schon abgeflogen (Dob., Hafn., Spl.). Ein Stück von der Črna Prst, 800 m (28. Juni 1908, Dob.), wo die Art ohne Zweifel nur in einer Generation vorkommt, gehört der Stammform an.

In der Umgebung von Laibach, am Fuße des Großkahlenberges, bei Treffen, Rudolfswert und Landstraß fliegt die Art in zwei Generationen und haben manche Stücke (namentlich jene der II. Gener.) winzig kleine Augenflecke auf der Hinterflügelunterseite.

99. *Coenonympha arcania* L.

d) v. (ab.) *macrophthalmica* Galv. Eine epiphilea-Form mit breiter, stark gezählelter weißer Querbinde der Hinterflügelunterseite, worin mächtig vergrößerte Augenflecke stehen (Galv.). In den Karawanken, Golica-Rožica, zirka 1750 m, Ende Juni-Juli (Galv.). Črna Prst 1500 m, ober dem Mallnerhause gleichzeitig mit v. *insubrica* Rätz. und v. *epiphilea* Rbl. ein Stück der v. *macrophthalmica* gefangen, 31. Juli 1910 (Hafn. det. Rbl.).

103. *Thecla spini* Schiff.

a) ab. *lynceus* Hb. Stein (Doll.); Sava a. d. Sdb. 11. Juli 1909 (Hafn.).

¹⁴ Stauder, l. c., p. 117.

109. *Zephyrus quercus* L.

a) ab. *bellus* Gerh. Laibach, gezogen (Spl.); St. Barthelmä (Tavč.); Landstraß (M. H.).

112. *Chrysophanus dispar* Hn. v. *rutilus* Wernb.

a) v. *vernalis* Horm. Es ist dies die größere Frühjahrsgeneration, die jedenfalls überall dort vorkommt, wo *rutilus* bis jetzt Ende Juli und im August erbeutet wurde, aber sicher viel seltener ist als die II. Generation. Ich fing einige Stücke am 8. Juni 1909 bei Rudolfswert und bei Luegg. Die Tiere waren um diese Zeit schon defekt.

115. *Chrysophanus phlaeas* L.

a) ab. *caeruleopunctata* Stgr. Unter der Stammform bei Rudolfswert und bei Wippach gefangen (Hafn.).

116. *Chrysophanus dorealis* Hufn.

b) ab. *brunnea* Wheel. Ich fand mehrere Stücke dieser zwischen der Stammform und der v. *subalpina* Spr. stehenden Form auf der Črna Prst, ober dem Mallnerhause, 1500 m hoch unter ausgesprochenen Stücken der v. *subalpina*.

117. *Lycaena argiades* Pall.

b) v. (ab.) *decolorata* Stgr. Luegg bei Rudolfswert, 18. Mai 1910 (Buč. det. Rebel).

120 *Lycaena argyrognomon* Bgstr. Bei einem ♀ von Wippach (25. Juni 1905 Hafn.) sind die schwarzen Saumpunkte auf der Hinterflügeloberseite saumwärts bläulichweiß abgegrenzt. Dieses Exemplar ist vielleicht als ein Übergangsstück zu ab. ♀ *albomarginata* Ebert¹⁵, bei welcher diese Abgrenzung rein weiß erscheint, aufzufassen.

122. *Lycaena orion* Pall.

a) v. (ab.) *ornata* Stgr. Bei Podutik am 23. Mai 1909 und bei Luegg nächst Rudolfswert am 16. Mai 1909 gefangen (Hafn.). Bei Wippach, wo die Art sehr häufig ist, habe ich diese Form nie gefunden.

124. *Lycaena icarus* Rott. Anstatt ab. *yarkadensis* Moore ist zu setzen ab. *caerulescens* Wheeler. Diese Form ist überall zu finden.

127. *Lycaena bellargus* Rott.

a) ab. ♂ *puncta* Tutt. Überall unter der Stammform, bei Wippach ziemlich häufig.

b) ab. ♀ *latefasciata* Schultz. An den Nanosabhängen bei Wippach ziemlich häufig unter der Stammform. Auch anderwärts zu finden.

c) ab. ♀ *ceronus* Esp. Ziemlich selten.

d) ab. *polonus* Z. Auf dem Kolk hinter Zoll am 7. Juli 1911 ein defektes ♂ gefangen (Hafn. det. Rbl.).

131. *Lycaena semiargus* Rott.

¹⁵ Sanitätsrat. Dr. Ebert: Über einige Aberrationen von Lepidopteren der Casseler „Fauna“ in der Festschrift des Vereines für Naturkunde zu Cassel zur Feier seines fünfundsiebzigjährigen Bestehens, Cassel 1811, p. 315.

a) v. *montana* M.-Dürr. Schneeberg, 1500 m, am 15. Juli 1911 in Menge angetroffen. Darunter wurden fast ganz schwarze ♂♂ gefunden, welche nur an der Wurzel blaue Bestäubung zeigen.

133. *Lycaena alcon* F.

a) ab. ♀ *nigra* Wheeler. Die erwähnten schwarzbrauen ♀♀ ohne blaue Bestäubung an der Wurzel gehören hierher.

261. *Acrionicta euphorbiae* F.

a) v. (ab.) *euphrasae* Brahm. Aus einer bei Wippach auf *Prunus spinosa* gefundenen Raupe gezogen; e l. 23. August 1910 (Spl. det. Rbl.).

273. *Agrotis castanea* Esp. Ende August, Anfang September 1911 trat die v. *neglecta* Hb. bei Laibach zahlreich auf. Es wurden auch mehrere rotbraune, schwach gezeichnete Stücke der Stammform darunter gefunden (det. Rbl.).

b) ab. *xanthe* Woodforde, Laibach, Ende August 1911 ein Stück geködert (Dob. det. Rbl.).

328. *Mamestra dissimilis* Knoch.

a) ab. *w-latinum* Esp. Wippach. Köderfang, 26. Juli 1905 (Preiss.).

573. *Catocala electa* Bkh.

a) ab. *latefasciata* Rebel¹⁶ (nova ab.) Die schwarze Mittelbinde der Hinterflügel breiter und bis zum Innenrand reichend. Laibach, 21. August 1910 (Dob.).

699. *Timandra amata* L.

a) ab. *effusaria* Klem. Rudolfswert, Ende August 1910 (Buč. det. Rbl.).

843. *Tephroclystia veratraria* HS.

a) ab. *eynensata* Grasl. Anstatt 20. August ist zu setzen 20. Juni.

871. *Phibalapteryx tersata* Hb.

b) ab. *tersulata* Stgr. Aus Eiern, welche ein ober Wocheiner Feistritz am 4. Juni 1911 gefangenes ♀ abgelegt hatte, erhielt ich bereits im letzten Julidrittel (bei 13 tägiger Puppenruhe) Falter der II. Generation (Det. Rbl.)

898. *Gonodontis bidentata* Hb.

a) v. *ochracea* Fleck. Die von mir bisher in Krain gefangenen Stücke zeigen gegenüber Exemplaren der Stammform auffallend rotbräunlich gefärbte Vorderflügel und viel lichter gelbgraue Hinterflügel. Prof. Dr. Rebel, dem sie zur Begutachtung vorgelegt wurden, zog sie zu obiger Varietät, die aus Rumänien beschrieben wurde.

994. *Dysauxes punctata* F. Anstatt ab. *hyalina* Fr. ist zu setzen v. *hyalina* Fr.

¹⁶ In litteris.

Von den aufgezählten 1110 bisher in Krain beobachteten Arten bleiben einige allerdings zweifelhaft, deren Vorkommen in Krain noch wird bestätigt werden müssen. Es sind dies einige von Dr. Rothe in seinem Verzeichnisse mit dem Fundorte „Krain“ bezeichneten Arten, worauf schon in der Einleitung hingewiesen wurde¹⁷. Sodann mehrere von Herrn Dolleczek angeblich in der Umgebung von Stein gefundenen Schmetterlinge, bei welchen ich ein Fragezeichen beigefügt habe. Dolleczek behauptete zwar mit voller Bestimmtheit, die Stücke bei Stein gefangen zu haben; allein, da er vorgab, auch Arten, deren Vorkommen bei Stein als ausgeschlossen zu betrachten ist (z. B. *Erebia neoridas* B., Steiner Alpen (!), *Parnara nostradamus* F., einige Stücke am Ufer des Feistritzbaches (!), *Apamea dumerilii* Dup., *Luperina rubella* Dup., *Nodaria nodosalis* HS.) dort erbeutet zu haben, so erscheint auch das Vorkommen jener Arten in der Umgebung von Stein nicht ganz sicher, jedoch wahrscheinlich, weil dieselben im Nachbarlande Kärnten gefunden wurden. Diese Ungewißheit ist die Folge des Vorganges mancher Sammler, welche ihre Sammlungsobjekte nicht mit Fundzetteln, aus denen genaue Daten über Ort und Zeit des Fundes ersichtlich sein müssen, zu versehen pflegen und später natürlicherweise vergessen, woher das eine oder das andere Tier stammt, zu welcher Zeit es gefangen oder ob es von auswärts eingetauscht wurde. Es ist klar, daß derartige Sammlungen für die Wissenschaft keinen Wert haben können. —

Im Laufe der Jahre werden gewiß noch viele Arten im Lande gefunden werden, welche in diesem Verzeichnisse nicht vorkommen; es sind dies namentlich solche, die in den Nachbarländern, unweit der Krainischen Grenze bereits konstatiert wurden. So z. B. ist das Vorkommen von *Colias phicomone* Esp., welche Art ich auf dem Gipfel der Görjacher Alm bei Tarvis am 24. Juli 1899 in zwei ♀ Exemplaren fing, auf dem nahen Mangart¹⁸ sehr wahrscheinlich. Auf der genannten Alm, ebenfalls auf dem Gipfel, erbeutete ich am 14. August 1898 ein ♀ einer *Malacosoma*-Art, welche mir seinerzeit der Händler Ernst Heyne in Leipzig als *franconica* Esp. bestimmte. Es war aber wahrscheinlich die sehr ähnliche *alpicola* Stgr., da *franconica* in den Alpen nicht vorkommt¹⁹. Auch diese Art wird vielleicht auf dem Mangart zu finden sein. Bei Tarvis fand ich am 30. Mai 1899 ein Stück von *Hadena illyria* Fr. (determ. Bang-Haas in Blasewitz). Die Art kommt in der Umgebung des benachbarten Weißenfels und im oberen Savetale ohne Zweifel auch vor, wurde aber wegen ihrer Seltenheit noch nicht gefunden. Auch die vom bekannten Lokalfaunisten Kärntens, Herrn Gabriel Höfner-Wolfs-

¹⁷ *Scioptera plumistrella* Hb. wurde inzwischen in den Karawanken in Anzahl gefangen (vide Nr. 1061).

¹⁸ Die Grenze zwischen Krain und den Küstenlande zieht sich über den Kamm des Mangart. Die auf den höchsten Stellen dieses Berges beobachteten Arten können wohl auch zur Krainer Fauna gezählt werden.

¹⁹ Das Stück besitze ich leider nicht mehr.

berg, auf der Petzen und am Hochobir entdeckte *Rebella karawankensis* Höfn. dürfte im Laufe der Zeit auch auf der Krainer Seite der Karawanken gefunden werden.

In der Umgebung von Görz wurden folgende Arten gefangen, welche bei Wippach ebenfalls vorkommen dürften, da die Wippacher Gegend den Tieren die gleichen Lebensbedingungen bietet, wie Görz: *Heteropterus morpheus* Pall., *Gluphisia crenata* Esp., *Agrotis orbona* Hufn., *Leucania straminea* Tr., *Leucania sicula* Tr., *Leucania congrua* Hb., *Orthosia pistacina* F., *Xanthia gilvago* Esp., *Xylina merckii* Rbr.²⁰, *Simplicia rectalis* Ev., *Herminia gryphalis* HS., *Tephroclystia insigniata* Hb., *Tephroclystia assimilata* Gn., *Tephroclystia selinata* HS., *Phibalapteryx polygrammata* Bkh., *Abraxas pantaria* L., *Biston hispidaria* F., *Hemerophila abruptaria* Thunbg., *Ino chloros* Hb., *Oreopsyche plumifera* O., *Sesia chrysidiformis* Esp., *Hypopta caestrum* Hb. —

Seit dem Erscheinen des ersten Heftes dieser Arbeit wurden von den hiesigen Entomologen einige Exkursionen in Gegenden unternommen, in welchen bisher noch nicht gesammelt wurde. U. a. seien folgende Sammeltouren erwähnt: Bischoflack-Hotavlje-Leskovica-Blegaš, 1500 m, am 22. und 23. Juni 1910 (Dob., Hafn., M. H., Spl.); ebendorthin 22., 23. Juli 1911 (M. H.); Neumarkt-St. Anna-Zelenica (Karawanken) bis zirka 1800 m, 17 Juli 1909 (Dob., Högl.); Pokljuka-Konjščica-Planina im Triglavstock, 1500 m, 12. und 13. Juli 1910 (Dob.); Velika Planina (Steiner Alpen), zirka 1600 m, 21. August 1910 (Dob., M. H.); Reifnitz, 25. Mai 1910, 18. Juni 1911 (Hafn.); Gottschee, 26. Juni 1911 (Hafn.); Sava-Tirna-Hl. Berg, 11. Juli 1909 (Dob., Hfn., Spl.); Birnbauerwald, 6. Juli 1911 (Hafn.); Illyrisch Feistritz-Črni dol-Schneeberg 1796 m, 14.—16. Juli 1911 (Dob., Hafn., Högl., Spl.)²¹

Auf allen diesen Sammeltouren wurden mehr oder weniger für das Land interessante Arten bzw. Formen gefunden, zum Teile für Krain neue Arten entdeckt und für bereits bekannte Arten neue Fundorte festgestellt.

Außer diesen Örtlichkeiten wurden andere, schon mehrmals besuchte Gegenden neuerlich erforscht, so namentlich die Wochein mit der Črna Prst, das Triglavgebiet, das Wippachtal mit dem Nanos und dem Kolk. Mit Rücksicht darauf, daß alle diese Exkursionen in die Monate Mai bis August fallen, kann von einer genauen Erforschung der genannten Gebiete selbstverständlich keine Rede sein, wobei namentlich die im zeitlichen Frühjahr und im Herbst dort vorkommenden Arten sich der

²⁰ Auch bei Rann gefangen. (Mitteilung des Herrn Fritz Hoffmann in Krieglach).

²¹ Die Besteigung dieses entlegenen, schwer zugänglichen, aber überaus interessanten Berges ist von der Herrschaft Schneeberg verboten worden. Obige Entomologen erhielten von Herrn Forst- und Domänen-Direktor H. v. Schollmayr-Lichtenberg die spezielle Bewilligung zur Besteigung des Schneeberges. Ich erlaube mir daher dem genannten Herrn an dieser Stelle den Dank dafür auszusprechen.

Beobachtung entzogen haben. Immerhin sind derartige Sammelausflüge wertvoll und tragen zur Kenntnis der Verbreitung einzelner Arten im Lande viel bei.

In Unterkrain wurde die nähere und weitere Umgebung von Rudolfswert mit dem Gorjancigebiet vom Herrn Landesgerichtsrat Julius Bučar in Rudolfswert eingehend exploriert, wobei manche Seltenheit für das Gebiet festgestellt wurde. Ebenso wurde die Umgebung von Treffen vom dortigen „Lokalsammler“ Herrn Richter Dr. Fr. Cvetko fleißig erforscht.

In den späteren Nachträgen dieses Verzeichnisses werden außer etwa neu gefundenen Arten und Formen auch alle neuen Fundorte bereits bekannter Arten behandelt werden.

In den letzten Jahren weilten wieder mehrere Wiener Sammler in Krain. Von diesen hatten die Herren Baurat H. Kautz und Revident Fr. Preissecker abermals die Güte, ihre Sammelergebnisse mitzuteilen. Baurat Kautz sammelte im Juni und Juli, des J. 1909 mit seinem Vater Herrn Regierungsrat Kautz in der Umgebung von Mojstrana, Kronau, sowie auf den umliegenden Bergen. Fr. Preissecker entfaltete im Juni 1909 in der Umgebung von Wippach seine Sammeltätigkeit. Den beiden Herren sage ich hiemit meinen herzlichsten Dank.

Ebenso spreche ich dem Herrn Kustos Prof. Dr. H. Rebel für die wiederholt in liebenswürdigster Weise besorgte Revision resp. Bestimmung unserer Ausbeuten meinen Dank aus.

Von den in den letzten Jahren erschienenen das Land betreffenden Publikationen sind zu nennen:

1. Sammeltage in den Karawanken und Steiner Alpen. Von Dr. Egon Galvagni (Jahresbericht des Wiener ent. Ver. 1910).

2. Lepidopteren aus dem Gebiete des Triglav und der Črna Prst in Krain. Von Dr. H. Rebel, III. Nachtrag (Jahresbericht des Wiener ent. Ver. 1911).

3. Fr. Berge's Schmetterlingsbuch, neu bearbeitet von Prof. Dr. H. Rebel, Stuttgart 1910²².

4. Ausflug nach Adelsberg in Krain und Triest-Muggia in Istrien. Von Fritz Hoffman, Krieglach (Internat. Ent. Zeit. Guben 1909, p. 284).

5. Bericht über einen lepidopterologischen Ausflug in's steierische Unterland. Von Fritz Hoffmann, Krieglach. (Jahresbericht des Wiener ent. Ver. 1911). Bei dieser Exkursion wurde auch dem Kumberg in Krain ein Besuch abgestattet.

Die Nr. 4, 6, 8, 25, 30 zu hell ausgefallen.

²² Die Angabe „südl. Krain“ bei *Nodaria nodosalis* HS., S. 296 beruht auf einem Mißverständnis und ist daher zu streichen.

INDEX

der Arten, Varietäten und Aberrationen.

(Die Varietäten und Aberrationen sind in *Kursiv* gesetzt. Die beigefügte Zahl ist die fortlaufende Nummer des Verzeichnisses, *N* bedeutet Nachtrag).

- abbreviata* Sph. 859.
abietaria Goeze 825.
ablutaria B. 749 b.
abmarginata Bhtsch. 655 a.
absinthiata Cl. 833.
absinthil L. 504.
acaciae F. 106.
aceraria Schiff. 920.
aceris Lepechin (Neptis) 26.
aceris L. (Acronicta) 253.
acetoselae F. 455.
achates Hb. 329 a.
achilleae Esp. 1038.
achine Scop. 91.
achromaria Lah. 773.
actaea Esp. 65.
actaeta Walderd. 835.
actaeon Rott. 140.
adaequata Bkh. 796.
adippe L. 59.
adrasta Hb. 90 a.
adulatrix Hb. 505.
adumbraria HS. 770.
adusta Esp. 364.
adustata Schiff. 877.
advena F. 320.
advenaria Hb. 908.
adyte Hb. 73 a.
aegeria L. 87.
aemulata Hb. 872.
aescularia Schiff. 921.
aestiva Stgr. 895 a.
aetherea Ev. 41.
aethiops Esp. (Erebria) 73.
aethlops Sw. (Miana) 351 b.
affinis L. (Calymnia) 458.
affinis Stgr. (Sesia) 1098.
affinitata Sph. 792.
agamos Hb. 583 a.
aglaja L. 57.
ain Hochw. 562.
alaudaria Frr. 784.
albicillata L. 785.
albimacula Bkh. 344.
albiocellaria Hb. 688.
albipuncta F. 422.
albipunctata Hw. 836.
albulata Schiff. 797.
alceae Esp. 144.
alchemillata L. 793.
alchymista Schiff. 571.
alciphron Rott. 114.
alcon F. 133.
alcyone Schiff. 80.
algae F. 355.
algebra L. 566.
aliena Hb. 326.
allionta F. 84 a.
allous Hb. 123.
almangoviae Stgr. 71 b
N.
alni L. 255.
alopecurus Esp. 372 a.
alpicolaria HS. 778.
alpina Bath. (Augiades) 141 a.
alpina Berce (Lycæna) 119.
alpina Frey (Laslocampa) 224 a.
alpina Frey (Poecilocampa) 220 a.
alpina Stgr. (Mellitæa) 42 a.
alpina Sulz. (Biston) 923.
alpinata Scop. 959.
alpium Osbeck 250.
alsines Brahm 433.
alternaria Hb. 911.
althæae Hb. 145.
alticolaria Mn. 958.
alveus Hb. 150.
amata L. 699.
amathusia Esp. 52
amethystina Hb. 541.
ambigua F. 435.
ambigua Dup. 946.
amoena Stgr. 1048 c.
ampelophaga Bayle 1049.
anachoreta F. 202.
anastomosis L. 200.
ancilla L. 993.
andereggii B. (Leucania) 418.
andereggi Rühl (Lycæna) 132.
andromedæ Wallgr. 151.
angelicæ B. (Arctia) 1006 a.
angelicæ O. (Zygaena) 1045.
angularia Thnbg. 938.
angustata Stgr. 24 a.
annosata Zett. 764 a.
annulata Schulze 689.
anseraria HS. 816.
antiopa L. 34.
antiqua L. 207.
antiqualis Hb. 610.
apiciaria Schiff. 906.
apiformis Cl. 1076.
apollo L. 4.
aprilina L. 390.
aptata Hb. 741.
aqueata Hb. 748.
aquilina Hb. 1103 N.
arcania L. 99.
arceuthata Fr. 844 a.
arctica Zett. 276 a.
arcuata Hirschke 5 c N.
arethusa Esp. 83.
argentina Schiff. 192.
argiades Pall. 118.
argillacearia Stgr. 945 a.
argiolus L. 136.
argus L. 119.
argyrognomon Bgstr. 120.
arion L. 135.
armigera Hb. 515.
artesiaria F. 971.
asclepiadis Schiff. 543.
asella Schiff. 1057.
asperaria Hb. 950.
astrarche Bgstr. 123.
atalanta L. 27.
athalia Rott. 44.
atomaria L. 968.
atra L. 1058.
atrata L. 708.
atriplicis L. 402.
atropos L. 154.
augur F. 270.
aulica L. 1007.
aurago F. 471.
aurantiaria Esp. 917.
aurelia Nick. 45.
auricomæ F. 260.
aurinia Rott. 39.
australis Z. 644 b.
austriacaria HS. 746.
autumnalis Ström. 804.
autumnaria Wernb. 888.
aversata L. 666.
badiata Hb. 809.
baja F. 275.
bajaria Schiff. 915.
barbalis Cl. 603.

- bartholomaeus Stichel* 4 N.
basilinea F. 375.
batis L. 613.
baton Bgstr. 121.
bellargus Rott. 127
bellidice O. 13 a.
bellus Gerh. 109 a N.
berberata Schiff. 810.
bercei Sand. 1042 a.
bergunensis Dietze 835.
betulae L. 110.
betularia L. 927.
betulina Z. 1075.
bicolorana Fuessl. 991.
bicolorata Hufn. 732.
bicolor Rätzer 1001 f.
bicoloria Vill. 352.
bicuspid Bkh. 174.
bidentata Cl. 898.
bifida Hb. 176.
billaea Hb. 425 a.
billinearia Fuchs 633.
billineata L. 802.
bilunaria Esp. 893.
bimaculata F. 878.
bimaculatus Elm. 2.
binaria Hufn. 245.
bioculata Rbl. 93 a.
bipunctaria Schiff. 705.
bipunctata Cosm. 3.
birivira Hb. 295.
bisetata Hufn. 653.
blattariae Esp. 493.
bombycella Schiff. 1072.
borussia Schaw. 1001 g.
bractea F. 552.
bradiporina Fr. 252 a.
brassicae L. (Pieris) 7.
brassicae L. (Mamestra) 323.
briseis L. 81.
brizae Esp. 1035.
brumata L. 720.
brunnea F. (Agrotis) 283.
brunnea Lampa (Scopetosoma) 481 a.
brunnea Wheeler (Lycaena) 116 b N.
brunnescens Stgr. 158a.
bryonniae O. 11 h N.
bucephala L. 198.
bucephaloides O. 199.
budensis Spr. 1053.
burdigalensis Gerh. 224 c.
encallae Rbr. 1101 N.
e album L. 35.
caeca Preiss. (Argynnis) 58 d N.
caeca Rbl (Epinephele) 93 b N.
caecigena Cupido 238.
caecimacula F. 3'9.
caelibraria HS. 956.
caerulea Fuchs 124.
caeruleocephala L. 358.
caeruleopunctata Stgr. 115 a N.
caeruleus Wheeler 124 N.
caesarea Goeze 1004.
caesia Bkh. 341.
caesiata Lang 764.
caja L. 1005.
calabrarica Z. 698.
calida Bell. 123.
caliginosa Hb. 438.
callidice Esp. 12.
calligraphata HS. 873.
calvaria F. 592.
cambrica Curt. 752.
camelina L. 194.
camilla Schiff. 22.
candelarum Stgr. 277.
candidata Schiff. 815.
canescens Dup. 384.
caniola Hb. 1027.
cannae O. 412.
capitata HS. 806.
cappa Hb. 339.
capucina Esp. 540.
capreolaria F. 885.
capscincola Hb. 347.
cararia Hb. 881.
cardamines L. 14.
cardui L. 28.
caricaria Reutti 677.
cartinae Rbr. 150.
carnea Esp. 1097.
carniolica Scop. 1048.
carpinata Bkh. 716.
carpophaga Bkh. 349.
carpophagata Rbr. 827.
carthami Hb. 146.
cassandra Hb. 3.
castrope F. 63 a.
casta Esp. (Arctia) 1010.
casta Pail. (Pumea) 1074.
castanea Esp. 273 N.
castigata Hb. 841.
castrensis L. 218.
cataphanes Hb. 585.
catax L. 222.
caucastica Stgr. 53.
cauchyata Dup. 845.
e aureum Kuach. 545.
celisia L. 408.
celtis Laich. 101.
centonalis Hb. 936.
cephiformis O. 1079.
ceronus Esp. 127 c N.
cerri Hb. 105 a.
certata Hb. 723.
cespitis F. 318.
chalcytes Esp. 556.
chamomillae Schiff. 503.
chaonia Hb. 184.
chariclea Stph. 7 a N.
chi L. 385.
chloerata Mab. 867.
chrysis L. 550.
chryson Esp. 551.
chrysorrhoea L. 210.
chrysozona Bkh. 357.
cicatricalis Tr. 982.
cinctaria Schiff. 931.
cinerea Hb. 303.
cinereata Stph. 722 a.
cingulata Hirschke 1046 a.
cinxia L. 40.
circe F. 78.
circellaris Hufn. 465.
citrageo L. 469.
clathrata L. 973.
cleodoxa O. 59 a.
clorana L. 989.
clytie Schiff. 21 a.
c nigrum L. 278.
coarctata F. 701.
coenobita Esp. 249.
cognata Thnbg. 734.
cohaesa HS. 281 a.
comes Hb. 272.
comitata L. 813.
comma L. (Augliades) 141.
comma L. (Leucania) 417.
communimacula Hb. 524.
complana L. 1026.
completissima Stauder 62 e N.
compta F. 346.
confinaria HS. 671 a.
conflua Tr. 284 a.
confluens Dziedz. 1038.
confusalis HS. 984.
consonaria Hb. 939.
consortaria F. 937.
conspersaria F. 975.
conspicillaris L. 490.
contigua Vill. 330.
convergens F. 391.
conversa Esp. 583.
convolvuli L. 161.
coracina Esp. 962.
cordigera Thnbg. 507.
cordula F. 85 a.
coretas O. 118 a.
coridon Poda 128.
coronata Hb. 864.
coronilla Esp. 1047 a.
corticea Hb. 307.
corylata Thnbg. 808.
coryli L. 251.
corythalia Hb. 44 c N.
cos Hb. 11(2 N).
cosius L. 1090.
costovata Hw. 750 a.
cracca F. 589.
crassa Hb. 312.
crassiorella Brd. 1073.
crataegi L. (Aporia) 6.
crataegi L. (Trichiura) 219.
crenulella Brd. 1067.
crepuscularia Hb. 938.
crinalis Tr. 600.
cristatula Hb. 985.
croceago F. 474.
cucubali Fuessl 348.
cuculla Esp. 195.
cucullaria Rbl. 853.
cucullata Hufn. 779.
cucullatella L. 981.
culiciformis L. 1083.
cultraria F. 246.
cuprea Hb. 288.
curtula L. 201.
cuspid Hb. 259.
cyanata Hb. 767.
cyllarus Rott. 132.
cynarae Esp. 1039.
cynthia Dru. 236.
cyparissaria Mn. 707 a.
damon Schiff. 129.
daphne Schiff. 55.
daptidice L. 13.
dardouini B. 522.
deaurata Esp. 546.
debilitata Hb. 866.
deceptoraria Scop. 532.
deceptricula Hb. 353 a.
decolorata Stgr. 117 b N.
decora Hb. 296.
decorata Bkh. 685 a.
decussata Bkh. 709.
defessaria Fr. 938 a.
deftavata Stgr. 807.
defoliaria Cl. 919.
degenerana Hb. 988.
degeneraria Hb. 662.
delunaria Hb. 894 a.
dentina Esp. 334.
deplana Esp. 1023.
depravata Stgr. 662 a.
depuncta L. 285.
derasa L. 612.
derivialis Hb. 601.
designata Rott. 761.
destrigaria Hw. 935 a.
destrigata Rbl. 983 a.
detersa Esp. 396

- deversaria HS. 665.
 dia L. 51.
 dictaeoides Esp. 186.
 dictynna Esp. 46.
 didyma O. 42.
 didymata L. 751.
 dilecta Hb. 577.
 dilucida Hb. 586.
 dilucidaria Hb. 953.
 dilatana Hb. 987 b.
 dilutaria Hb. 658.
 dilutata Bkh. 763.
 dilutior Wagn. 398.
 dimidiata Hufn. 642.
 dinlensis B. 15 c.
 dipsacea L. 512.
 dispar Hn. (Chrysophanus) 112.
 dispar L. (Lymantria) 214.
 dissimilis Knoch. 328.
 dissoluta Stgr. 287 a.
 distinctaria HS. 831.
 ditrapezium Bkh. 279.
 divisa Stgr. 1036.
 dolabraria L. 904.
 dominula L. 1012.
 dorilis Hufn. 116.
 dotata L. 729.
 dromedarius L. 188.
 dryas Scop. 86.
 dubia Schulz (Llcaena) 120.
 dubia Stgr. (Zygaena) 1043.
 dubitata L. 722.
 Jumi L. 235.
 duplaris L. 616.
 ec ypa Hb. 414 a.
 edusa F. 17.
 effusaria Klem. 609a N.
 egea Cr. 36.
 egerides Stgr. 87 a.
 electa Bkh. 573.
 elegans Rätzer 1001 b.
 elinguaris L. 901.
 elocata Esp. 574.
 elongaria Rbr. 652.
 elpenor L. 168.
 elychrysi Rbr. 529.
 emarginata L. 667.
 emortualis Schiff. 598.
 empiformis Esp. 1086.
 eos Rossi 21 b.
 epialtes L. 1047.
 epiphron Knoch 63.
 ereptricula Tr. 354.
 ergane H.-G. 10.
 ericeata Rbr. 862.
 ericetaria VIII. 970.
 eris Meig. 58 a.
 erminea Esp. 177.
 erosaria Hb. 891.
 erynis Esp. 72 a.
 erysimi Bkh. 15.
 erythia Hb. 83 a N.
 erythrocephala F. 475.
 eacrate O. 148 a.
 euphemus Hb. 134.
 euphorbiae L. (Deilephila) 166.
 euphorbiae F. (Acronicta) 261.
 euphrastae Brahm. 261 a. N.
 euphrasiata HS. 828.
 euphrosyne L. 48.
 euryale Esp. 74.
 eversmanaria HS. 709a.
 evidens Hb. 421.
 evonymaria Schiff. 897.
 exanthemata Scop. 883.
 exclamacionis L. 304.
 exigua Hb. 426.
 exoleta L. 488.
 exommatica Rbl. 98a N.
 extensa Ew. 1104 N.
 extincta Stgr. 653 a.
 extraversaria HS. 832.
 eynensata Grasl. 843 a.
 faecataria Hb. 622 a.
 fagi L. 179.
 falcataria L. 242.
 falconaria Frr. 948 a.
 farinata Hufn. 710.
 fascelina L. 208.
 fascells Esp. 43 a.
 fasciana L. 533.
 fasciolaria Rott. 966.
 fenestrata HS. 842.
 fenestrella Scop. 248.
 ferrugatta Cl. 758.
 festucae L. 553.
 filicata Hb. 656.
 filigrama Esp. 342.
 filipendulae L. 1044.
 fimbria L. 269.
 fimbrialis Scop. 631.
 firmata Hb. 740.
 fissipuncta Hw. 460.
 flaccidaria Z. 682.
 flava Preiss. 1019 a.
 flavescens Grund. (Lep-
 tidia) 15 N.
 flavescens Rüb. (rapae)
 8 d N.
 flavescens Wagn. (napi)
 11 d N.
 flavicincta F. 382.
 flavicinctata Hb. 765.
 flavicornis L. 618.
 flavofasciata Thnbg. 801.
 flavometa Schim. 11 f N.
 flavomixta Hirschke.
 767 a.
 flexula Schiff. 590.
 flexuosaria Boh. 794 a.
 fluctuata 750.
 fluviata Hb. 762.
 fontis Thnbg. 604.
 forcipula Hb. 299.
 fovea Tr. 392.
 fraudatricula Hb. 1105 N.
 fraxinata Crewe. 858 a.
 fraxini L. 572.
 fritillum Hb. 150.
 frustata Fr. 775.
 fucata Esp. 471 a.
 fuciformis L. 172.
 fuliginaria L. 591.
 fuliginosa L. 999.
 fulminea Scop. 582.
 fulvago L. 473.
 fulvata Forst. 730.
 fulvocinctata Rbr. 775a.
 fumata Stph. 674.
 funerea Hein. 362.
 funesta Esp. 570.
 furcifera Hufn. 484.
 furcula Cl. 175.
 furvata F. 943.
 fusca Thnbg. 965.
 fuscataria Hw. 890.
 fuscata Wagn. 897 a.
 fuscata Hw. 449 a.
 fusconebulosa de Geer
 1096.
 fusco- undata Don.
 803 a.
 gachtaria Frr. 705.
 galathea L. 62.
 galenides Preiss. 62 d N.
 galiata Hb. 780.
 galli Rott. 165.
 gamma L. 559.
 gemellata HS. 830.
 gemmaria Brahm 932.
 gemmea 367.
 genistae Bkh. (Mame-
 stris) 327.
 genistae HS. (Zygaena)
 1039.
 geometrica F. 567.
 gilva Donz. 430.
 glabra Hb. 475.
 glacialis Esp. 70.
 glarearia Brahm. 974.
 glauca Hb. 333.
 glaucata Scop. 247.
 glaucinaria Hb. 948.
 globulariae Hb. 1051.
 gluteosa Tr. 437.
 glyphica L. 564.
 gonostigma F. 206.
 gorge Esp. 72.
 goosensata Mab. 834.
 gothica L. 445.
 gracilis F. 451.
 graecarius Stgr. 924.
 graphica Stich. 4.
 grisealis Hb. 596.
 griseola Hb. 1024.
 griseovariegata Goeze
 453.
 grossulariata L. 874.
 gueneata Mill. 818.
 guenei Falou 533.
 gutta Gn. 555.
 hafneri Preiss. 128 b.
 haterata Hufn. 717.
 harpagula Esp. 243.
 hartmanni Stfss. 5d N.
 hastata L. 788.
 hebe L. 1008.
 hecate Esp. 53.
 hecta L. 1099.
 helice Hb. 17 b.
 helicina Obth. 17 a.
 helvetina B. 294.
 helveticaria L. 844.
 helvola L. 466.
 hepatica Hb. 373.
 herbariata F. 651.
 hermione L. 79.
 heydenreichii Ld. 1055a.
 hiera F. 89.
 hippomedusa O. 66 a.
 hippophaes Esp. 164.
 hippothoe L. 113.
 hirsutella O. 1064.
 hirtaria Cl. 925.
 hispilla Hb. 93.
 hospita Schiff. 1001 d.
 humillata Hufn. 660.
 humuli L. 1094.
 hyale L. 16.
 hyalina Frr. 994.
 hydrata Tr. 794.
 hylas Esp. 125.
 hymenaea Schiff. 581.
 hyperanthus L. 92.
 hyperici F. 398.
 icarinus Scriba 124.
 icarus Rott. 124.
 ichneumoniformis F.
 1085.
 ida Esp. 96.
 ilia Schiff. 21.
 ilicis Esp. 105.
 imitaria Hb. 683.
 immaculata Cock (Pie-
 ris) 8c N.

- immaculata* Fuchs (Calophrys) 108.
immaculata Pabst (Euchloë) 14.
immaculata Stgr. (Taenlocampa) 432b
immaculatus Schultz 2
 immanata Hw. 739.
immarginata Niepelt 1003a.
 immorata L. 668.
 immutata L. 678.
impectinata Gn. 947a.
impunctata Röber (Pieris) 11 b N.
impunctata Spuler (Orhodia) 475.
 impurata Hb. 850.
 incanata L. 673.
 incarnaria HS. 650.
 incerta Hufn. 449.
 incultaria HS. 774.
 incurvata Hb. 754.
 indigata Hb. 823.
 infidaria Lah. 766.
infusata Stgr. (Ennomos) 889a.
infusata Stgr. (Larentia) 803b.
 ingrata HS. 485.
 innotata Hufn. 858.
 innuba Tr. 271.
innuptaria HS. 957a.
 ino Rott. 54.
 inornata Hw. 664.
insubrica Frey 99a.
intacta Kral. 5b N.
 interjectaria B. 659.
intermedia Gillm. (Argnlobe) 58 b N.
intermedia Grund (Papilio) 1a N.
intermedia Spuler (Coscinia) 1014a.
intermedia Tutt (Argadippe) 59b N.
intermedia Tutt (Collas) 16b N.
intermedia Tutt (Pararge) 87b N.
intermedia Tutt (Xylomiges) 490a.
 interrogatonis L. 561.
 iphis Schiff. 98.
 iris L. 20.
 irriguata Hb. 821.
 irrorella Cl. 1019.
 isogrammaria HS. 855
istrianus Stgr. 924a.
 Jacobaeae L. 1015.
jalbum Esp. 36a.
 jaethina Esp. 267.
 jo L. 29.
 jota L. 558.
 jubata Thnbg. 936.
 jucunda Hb. 520.
julianus Stauder 86a N.
jularia Hw. 893a.
juncta Hafn. 994a.
 juniperata L. 735.
 jurtina L. 93.
 kadenii Frr. 429.
 koekeritziana Hb. 537.
 kollariaria HS. 745.
 Iacertinaria L. 244.
 lactearia L. 633.
lacteola B. 1027a.
 lactucae Esp. 502.
laetaria Lah. 745a.
 laevigata Scop. 648.
 l album Esp. (Vanessa) 31.
 album L. (Leucania) 419.
 lanceata Hb. 860.
 lanestrus L. 223.
 lapidata Hb. 869.
 lappona Esp. 76.
 laquearia HS. 820.
 lariaria Frr. 840.
 lata Tr. 312a.
latefasciata Rbl. (Catalocala) 573a N.
latefasciata Sultz (Lycaena) 127b N.
latenat Pier. 334a.
 latens Hb. 298.
 lathonia L. 56.
lathyri Hb. 15a.
 latreillei Dup. 400.
latruncula Hb. 351a.
 lavaterae Esp. 143.
 leporina L. 252.
 leucogaster Frr. 291.
 leucomelaena Z. 1088.
 leucomelas L. 569.
 leucophaea View. 319.
 leucophaea Schiff. 916.
leucostigma Esp. 376b.
leucotaenia Stgr. 73a.
leucotera Stef. 8a.
 levana L. 37.
 libatrix L. 539.
liburnicus Rbl. u. Rhfr. 4 N.
 lichenaria Hufn. 935.
 ligea L. 75.
 ligula Esp. 478.
 ligustri L. (Sphinx) 160.
 ligustri F. (Craniophora) 263.
 limacodes Hufn. 1056.
 limbaria F. 967.
 limitata Scop. 703.
 linariata F. 819.
 linearia Hb. 695.
 lineata F. (Deilephila) 167.
 lineata Scop. (Scoria) 977.
 lineola O. 138.
 linogrisea Schiff. 268.
 lithoxylea F. 370.
 litura L. 463.
 liturata Cl. 913.
 livida F. (Amphipyra) 442.
livida Stgr. (Agrotis) 296a.
 lividaria Hb. 928.
livornica Esp. 167a.
 I nigrum Muell. 212.
 loniceriae Scheven 1042.
 lota Cl. 463.
 lubricipeda L. 996.
 lucida Hufn. 517.
 lucifuga Hb. 501.
 lucilla F. 25.
 lucina L. 102.
 lucipara L. 403.
 lucipeta F. 293.
 luctuata Hb. 790.
 luctuosa Esp. (Acontia) 518.
 luctuosa H.-G. (Phragmatobia) 1000.
 lugubrata Stgr. 787.
 lunaria Schiff. 894.
 lunaris Schiff. 568.
 lunula Hufn. 493.
 lupina HS. 580.
 lupulina L. 1093.
 luridata Bkh. (Boarmia) 940.
 luridata Z. (Acidalia) 671.
 lurideola Zck. 1023.
 lutarella L. 1029.
 lutea Ström. (Xanthia) 472.
lutea Tutt (Parasemia) 10011.
lutea subalpina Schaw. 1001k.
 luteago Hb. 340.
 luteata Schiff. 800.
 luteolata L. 905.
luteo-obsolata Tutt. 1001e.
lutescens Tutt. 1005a.
 lutosa Hb. 413.
 lutulenta Bkh. 377.
 lycan Rott. 94.
 lychnitis Rbr. 497.
lynceus Hb. 103a N.
 lythargyria Esp. 423.
 machaon L. 2.
 macilenta Hb. 464.
macrophthalma Rbl. 85b N.
macrophthalmica Galv. 99d N.
 macularia L. 909.
 maculosa Gerning 1009.
 maera L. 90.
 magnolii B. 343.
 maillardi HG. 366.
major Grund 15d.
 malvae L. 152.
 mannii Ld. (Ino) 1055.
 manni Mayer (Pieris) 9.
 manto Esp. 65.
 margarita Hb. 980.
 margaritacea Vill. 286.
 margaritata L. 887.
margaritosa Hw. 311a.
 marginaria Bkh. 918.
 marginata L. (Abraxas) 876.
marginata Rühl (Coenonympha) 100a.
marginata Tutt (Lycaena) 128a.
marginepunctata Gillm. (Lycaena) 133.
 marginepunctata Goeze (Acidalia) 670.
 marmorosa Bkh. 335.
matronalis Frr. 1001c.
 matronula L. 1011.
 matura Hufn. 360.
 maturata L. 38.
 maura L. 406.
 medusa F. 66.
 megacephala F. 254.
 megera L. 88.
melaina Honr. 5a.
metaleuca View. 490b.
 melanopa Thnbg. 508.
melanoptera Brahm 1014b.
 melas Hbst. 68.
 melaeper Esp. 126.
 meliloti Esp. 1040.
 mendacula Hb. 355.
 mendica Cl. 995.
mendicaria HS. 952.
 menthastri Esp. 997.
meridionalis Hafn. (Venilia) 909a.
merithionalis Stgr. (Melilatae) 42b N.
meridionalis Stgr. (Satyrus) 81.

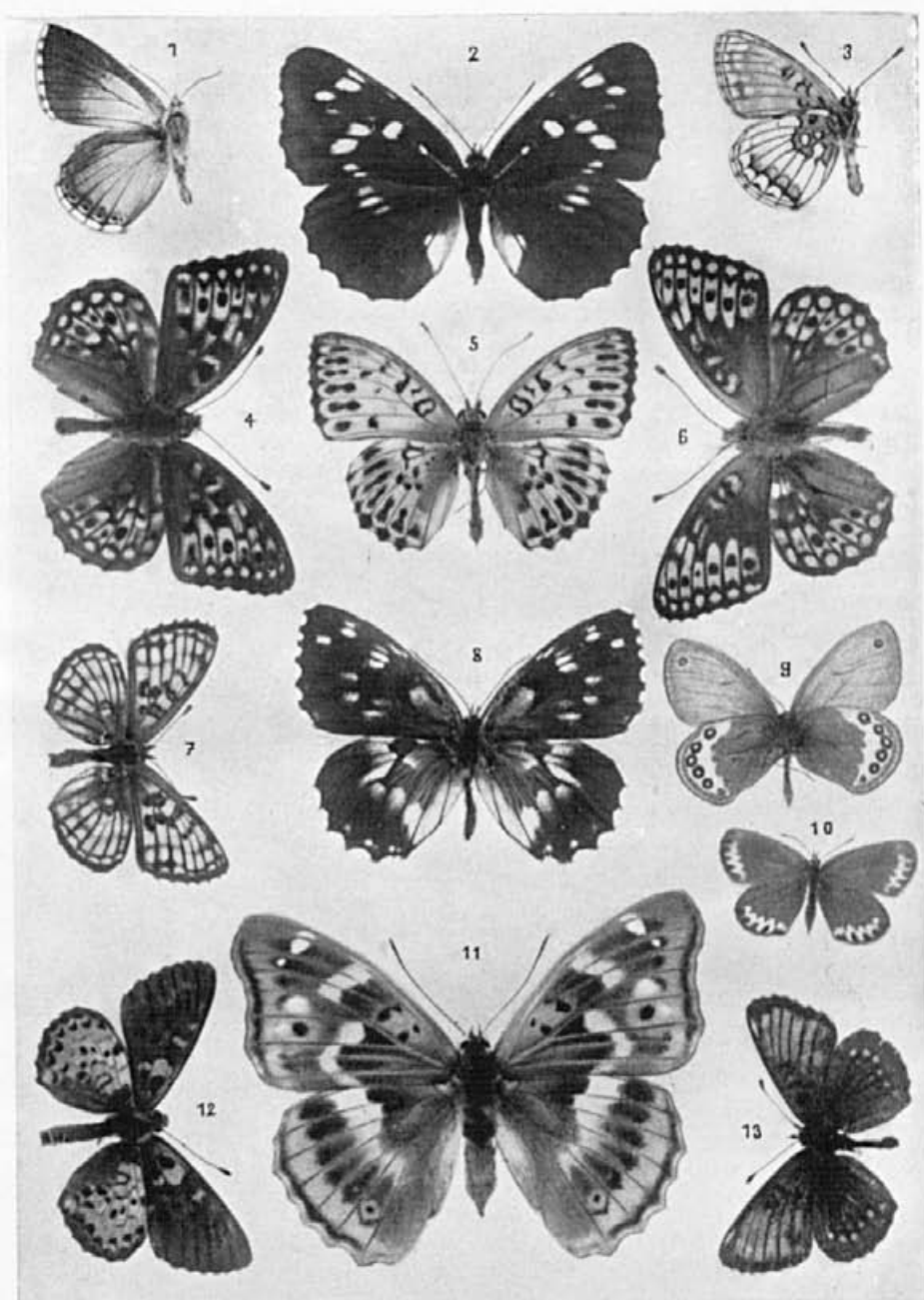
- meso-ella L. 1020.
meta Wagn. 11 e N.
reticulosa L. 405.
metra Stph. 8 b N.
 mi Cl. 563.
miata L. 737.
micacea Esp. 1107 N.
microdon Gn. 335 a.
mithauseri F. 181.
miniata Forst. 1018.
minimus Fuessl. 130.
miniosa F. 446.
minorata Tr. 795.
mixta Stgr. 477 b.
mnemosyne L. 5.
modesta Hb. 549.
moeniata Scop. 704.
molluginata Hb. 791.
monacha L. 215.
moneta F. 547.
moniliata F. 640.
monoglypha Hufn. 369.
montana Meyer-Dürr
 (Lycaena) 131 a N.
montana Stgr. (Dendrolimus) 232 a.
montana Stich. (Par-nassius) 4.
montanata Schiff. 755.
montivaga Gn. 261 a.
morpheus Hufn. 432.
mughusaria Gumpfbg.
 969 a.
multangula Hb. 287.
munda Esp. 452.
mundana L. 1017.
muralis Forst. 356.
muricata Hufn. 641.
murinata Sc. 707.
muscaria Frr. 728.
muscerda Hufn. 1032.
myopaeformis Bkh. 1082.
myrmidone Esp. 18.
myrtilata Thnbg. 954.
myrtili L. 506.
- nana* Rott. 345.
nanata Hb. 857.
napaeae Esp. 11 a N.
napi L. 11 N.
navarina Hel.-Long.
 (athalia) 44 a.
navarina Spuler (dyc-tynna) 46 a N.
nebulata Tr. 772.
nebulosa Hufn. 322.
neglecta Hb. 273 a.
nerii L. 159.
nerine Frr. 69.
neustria L. 217.
ni Hb. 560.
- nictitans* Bkh. (Hydroe-cia) 409.
nictitans Esp. (Hadena) 376 a.
nigra Hw. (Aporophyla) 378.
nigra Rühl (Lyc. orlon) 122.
nigra Wheeler (Lyc.alcon) 133 a N.
nigrescens Höfn. 299 a.
nigricans L. 305.
nigrita 509.
nigrocellata Schaw. 1001 h.
nigrocincta Tr. 383 a.
nigrofasciaria Goeze (Larentia) 811.
nigrofasciaria Schöyen (Abraxas) 876 a.
niobe L. 58.
nitida F. 467.
nitidata HS. 661.
niveata Scop. 976.
nobilitaria HS. 769.
noricana Wagn. 960.
notata L. 910.
nothum 621.
nubeculosa Esp. 386.
nupta L. 576.
- obelisca* Hb. 306.
obeliscata Hb. 733 b.
obesalis Tr. 607.
obfuscaria Hb. 954 a.
obliterata Hufn. 799.
oblongata Thnbg. 817.
obscura Frey (Lycaena) 135 a.
obscura Mill. (Acidalia) 644 a.
obscura Spuler (Argyn-nis) 58 c N.
obscuraria Hb. 945.
obscurata Stgr. 763 a.
obsitalis Hb. 608.
obsoleta Tutt. (Colias) 16 a N.
obsoleta Tutt. (Meli-taea) 44 b N.
obsoletaria Rbr. 619.
occulta L. 315.
ocellaris Stgr. 74 a.
ocellata L. (Larentia) 731.
ocellata L. (Smerinthus) 157.
ocellina Hb. 289.
ochracea Fleck (Gono-dontis) 898 a N.
ochracea Hb. (Gortyna) 411.
- ochracea* Stgr. (Thais) 3 a.
ochrata Scop. 638.
ochreago Hb. 1108 N.
ochrearia Rossi 978.
ochsenheimeri Z. 1044.
octogesima Hb. 615.
oedippus F. 97.
oeme Hb. 67.
oleagina F. 359.
oleracea L. 325.
olivata Bkh. 742.
olivina Stgr. 310 a.
omnimarginata Rbl. 16 c N.
onocrychis Esp. 1048 a.
ononaria Fuessl. 622.
ononis F. 511.
oo L. 456.
opacella HS. 1058.
opima Hb. 450.
or F. 614.
orbicularia Hb. 687.
orbifer Hb. 147.
orientaria Stgr. 968 b.
orion Pall. 122.
ornata Scop. (Acidalia) 684.
ornata Stgr. (Lycaena) 122 a N.
ornithopus Rott. 486.
ostrina Hb. 525.
oxalina Hb. 454.
oxyacanthae L. 388.
oxydata Tr. 848 b.
- palaemon* Pall. 137.
pales Schiff. 49.
pallens L. (Leucania) 414.
pallens Th. Mieg. (Epi-nephele) 93 c N.
palleola Hb. 1023.
pallida Lampa (Taeni-ocampa) 449 b.
pallida Tutt. (Colias) 17 c N.
pallidata Bkh. 645.
pallidior Horm. 192 a.
pallifrons Z. 1030.
palpalis Hb. 606.
palpina L. 186.
pamphilus L. 100.
pandora Schiff. 61.
paphia L. 60.
papilionaria L. 621.
parallelaria Schiff. 907.
parthenias L. 620.
pavonia L. (Saturnia) 240.
pavonia Voelschow (E-pinephele) 94 a N.
- parva* Hb. 527.
paucipuncta Fuchs 997a.
pedaria F. 922.
peltigera Schiff. 514.
pendularia Cl. 686.
penella Hb. 1033.
pennaria L. 899.
perflua F. 443.
perla F. 357.
pernix HG. 365 a.
pernyi Guér. 237.
persicariae L. 324.
perversaria B. 930.
petasitis Dbl. 410.
petraria Hb. 972.
pflueri Wacquand 992 a.
pharte Hb. 64.
phegea L. 992.
philea Frr. 99 b.
phlaeas L. 115.
phoebe Kn. (Melitaea) 41.
phoebe Sieb. (Notodonta) 169.
picata Hb. 783.
pigra Hufn. 203.
pimpinellata Hb. 829.
pinastri L. 162.
pini L. 232.
piniarius L. 969.
pisi L. 331.
pitho Hb. 71 a.
pithonides Schultz 71 c N.
pityocampa Schiff. 205.
plagiata L. 712.
plantaginis L. 1001.
platyptera Esp. 492.
plecta L. 290.
plumbaria F. 702.
plumbeolata Hw. 854.
plumella HS. 1070.
plumigera Esp. 197.
plumistrella Hb. 1061.
plutho Esp. 70 a.
podalirius L. 1.
pollata Hb. 655.
pollularia Hb. 876.
pollux Esp. 76 a.
polonus Z. 127 d N.
polychloros L. 33.
polycommata Hb. 714.
polyodon Cl. 397.
polygona F. 265.
polygramma Dup. 523.
polymita L. 381.
polyxena Schiff. 3.
pomoeraria Ev. 763.
popularis F. 317.
populata Cl. 728.
populi L. (Limenitis) 23.
populi L. (Poecilocampa) 220.

- populi L. (*Smerinthus*) 156.
 populifolia Esp. 230.
 porata F. 691.
 porcellus L. 169.
 porphyrea Esp. 361.
 porrinata Z. 629.
 potatoria L. 227.
 praecellens Stgr. 1066.
 praecox L. 313.
 praeformata Hb. 711.
 praestaria Mn. 658 a.
 prasina F. 314.
 prasinana L. 990.
 prasinaria Hb. 886 a.
 prenanthis B. 494.
 primulae Esp. 284.
 probaria HS. 749 a.
 proboscidalis L. 605.
 proboscidata HS. 611.
 procellata F. 786.
 proceionea L. 204.
 proclida Hrbst. 62 a.
 promissa Esp. 579.
 pronø Esp. 71.
 pronuba L. 270.
 prorsa L. 37 a.
 prosapiaria L. 886.
 proserpina Pall. 170.
 protea Bkh. 393.
 proxima Hb. 1104 N.
 pruinata Hufn. 623.
 prunaria L. 902.
 prunata L. 727.
 pruni L. (*Odonestis*) 231.
 pruni L. (*Thecla*) 107.
 pruni Schiff. (*Ino*) 1050.
 pseudonomion Christ. 4.
 psi L. 258.
 pudibunda L. 209.
 puerpera Giorna 575.
 pulchella L. 1016.
 pulchrina Hw. 557.
 pulla Esp. 1071.
 pullata Tr. 947.
 pulmentaria Gn. 630.
 pulmonaris Esp. 436.
 pulveraria L. 884.
 pulverulenta Esp. 447.
 pumilata Hb. 863.
 puncta Tutt 127 a N.
 punctaria L. 693.
 punctata F. (*Dysauxes*) 994.
 punctata Scop. (*Acidalia*) 676.
Punctigera Teich. 210.
 punctularia Hb. 941.
 punctum O. 1037.
 pupillaria Hb. 690.
 purpuralis Brünn. 1034.
 purpurata L. 1002.
 purpureofasciata Piller 399.
 purpurina Hb. 525.
 pusaria L. 882.
 pusilla View. 531.
 pustulata Hufn. 626.
 puta Hb. 301.
 putata L. 632.
 putrescens Hb. 416.
 putris L. 302.
 pygmaearia Hb. 635.
 pyralina View. 457.
 pyramidea L. 444.
 pyri Schiff. (*Saturnia*) 239.
pyri Scop. (*Malacosona*) 217.
 pyrina L. 1093.
pyrrhula Frey. 65 a N.
 quadra L. 1022.
 quadrifaria Sulz. 964.
 quadrifasciaria Cl. 757.
 quadripunctaria Poda 1013.
 quadripunctata F. 427.
 quercaria Hb. 892.
 quercifolia L. 229.
 quercimontaria Ba-
 stelbg. 692.
 quercinaria Hufn. 889.
 quercus L. (*Lasiocampa*) 224.
 quercus L. (*Zephyrus*) 109.
 quercus Schiff. (*Smerinthus*) 155.
rabtenis Z. 967 a.
radata Röber 11 c N.
radialis Hb. 609 a.
 ramosa Esp. 491.
ramosana Hb. 987 b.
 rapae L. 8.
 raptricula Hb. 353.
raunaria Frr. 975.
 ravula Hb. 354.
 rectangularis Hg. 587.
 rectangulata L. 865.
 rectilinea Esp. 395.
 remutaria Hb. 675.
renago Hw. 456 a.
 repandata L. 935.
 respersa Hb. 431.
 reticulata Vill. 336.
 retusa L. 461.
 revayana Scop. 987.
 rhannata Schiff. 726.
 rhamni L. 19.
 ribeata Cl. 934.
 ridens F. 619.
 riguata Hb. 777.
 rimicola Hb. 221.
 rivata Hb. 781.
 roboraria Schiff. 936.
roboris Schrk. 224 b.
rossica Kol. 1012 a.
rossii Stef. 9 a.
 rostralis L. 609.
 rubea F. 216.
 ruberata Frr. 805.
rubescens Garbowski 166.
 rubi L. (*Callophrys*) 108.
 rubi L. (*Macrothylacia*) 226.
 rubi View. (*Agrotis*) 282.
 rubidata F. 812.
 rubiginata Hufn. 669.
 rubiginea F. 479.
 rubraria Stgr. 663.
 rubricollis L. 1021.
 rubricosa F. 316.
 rubrirena Tr. 368.
 rufaria Hb. 639.
 rufata F. 713.
rufa-unicolor Tutt. 217.
 ruficiliaria HS. 694.
 ruficollis F. 617.
 rumicis L. 262.
rupestralis Hb. 508 a.
 rupicaprararia Hb. 914.
 rurea F. 372.
 rusticata F. 657.
rutilus Wernb. 112 a.
 sabaudiata Dup. 721.
 sacraria L. 700.
 sagittata F. 814.
 salicalis Schiff. 599.
 salicata Hb. 749.
 salicis L. 213.
 sambucaria L. 903.
 sanio L. 1003.
 sao Hb. 148.
 sapho Mill. 1068.
 sartata Tr. 944.
 satellitia L. 481.
 satyrata Hb. 846.
satyrion Esp. 99 c.
 saucia Hb. 311.
 scabiosae Schev. (*Zygaena*) 1036.
 scabiosae Z. (*Hemaris*) 173.
 scabiosata Bkh. 849.
 scabriuscula L. 394.
 schiffermilleri Stgr. 1062.
schwingschussi Rbl. 102 a.
 scirpi Dup. 415.
 scita Hb. 404.
 scolopacina Esp. 374.
 scriptaria HS. 852.
 scripturata Hb. 776.
 scrophulariae Capiex 496.
 scutosa Schiff. 513.
secalina Hb. 376.
 secalis L. 376.
 secundaria Esp. 933.
 segetum Schiff. 309.
 selenaria Hb. 937.
 selene Schiff. 47.
 selini B. 428.
 semele L. 82.
semialba Bruand 93.
 semiargus Rott. 131.
 semibrunnea Hw. 482.
 semigraphata Brd. 851.
semimaculata Rostagno 10.
seminigra Preiss. 128 b.
 senex HG. 1106 N.
 serena F. 338.
 sericata Esp. 401.
 sericealis Scop. 534.
 serotinaria Hb. 951.
 serpentina Tr. 380.
 serratulae Rbr. 149.
 sertata Hb. 715.
 sibilata Hb. 718.
 sibylla L. 24.
 sidae Esp. 1100.
 signaria Hb. 912.
 signifera F. 300.
 signum F. 266.
 silacea Hb. 807.
 silena Stndf. 847.
 similata Thnbg. 637.
 similis Fuessl. 211.
simplaria Frr. 674.
 simplicata Tr. 1109 N.
 simplonia HG. 297.
 simulans Hufn. 292.
 sinapis L. 15.
 siterata Hufn. 736.
 smaragdaria F. 627.
 sobrinata Hb. 861.
 socia Rott. 483.
 sociaria Hb. 929.
 sociata Bkh. 782.
 sodaliaria HS. 643.
 solidaginis Hb. 489.
 sollieri B. 363.
 sordaria Thnbg. 952.
sordata Fuessl. 902 a.
 sordidata F. 803.
 sororcula Hufn. 1031.
spadicea Hb. 477 a.
spadicearia Bkh. 758 a.
 sparsata Tr. 868.
 speciosa Hb. 276.
 spectrum Esp. 584.
 sphaeciformis Gern. 1078.

- sphinx Hufn. 387.
 spini Schiff. 103.
 spitzl Rbl. 961.
splitchalt Hufn. 975 a.
spodia Stgr. 67 a.
spollata Stgr. 666a.
 sponsa L. 578.
 stabilis View. 448.
 standfussii HS. 1065.
 statices L. 1054.
 statilinus Hufn. 84.
 steldiformis Frr. 1087.
 stellatarum L. 171.
 stevenaria B. 942.
 stigmatica Hb. 280.
 stoechadis Bkh. 1043.
 stolidia F. 565.
 stomoxyloformis Hb. 1084.
strabonaria Z. 695 a.
stragulata Hb. 733 a.
 straminata Tr. 647.
 strataria Hufn. 926.
 striata L. 1014.
 strigaria Hb. 679.
 strigata Müll. (Hemitha) 634.
strigata Stgr. (Rhodostrophia) 607.
 stigillaria Hb. (Acidalia) 681.
 strigilis Cl. 351.
 strigillaria Hb. (Percornia) 979.
 strigosa F. 256.
 strigula Schiff. (Nola) 983.
 strigula Thnbg. (Agrotis) 264.
 strobiolata Hb. 824.
 suava Hb. 519.
subalpina Schaw. (Parasemia) 1001 b.
subalpina Spr. (Chrysophanus) 116 a.
subfasciata Reuter. 724.
subfulvata Hw. 848 a.
subhastata Nolek. 788.
 sublustris Esp. 371.
 submutata Tr. 672.
 subsericeata Hw. 616.
 subsolana Stgr. 1052.
 subtusa F. 462.
 succenturiata L. 848.
 suffumata Hb. 756.
 sulphurago F. 470.
 sulphurea Schöyen. 11 g.
 N.
supinaria Mn. 948 b.
 supunctaria Z. 696.
 surientella Brd. 1069.
 sylvanus Esp. 142.
 sylvata Scop. 875.
- sylvina L. 1095.
 syringaria L. 896.
- tabaniformis Rott. 1077.
 tages L. 153.
 tanacetii Schiff. 499.
tantillaria B. 822 a.
taras Bgstr. 152 a.
 taraxaci Esp. (Lemonia) 234.
 taraxaci Hb. (Caradrina) 434.
 tarsicrinalis Kn. 595.
 tarsicristalis HS. 597.
 tarsipennalis Tr. 594.
 tarsiplumalis Hb. 593.
 tau L. 241.
 telicanus Lang. 117.
 temerata Hb. 879.
 tempestararia HS. 747.
tempestivata Z. 863 a.
 tenebraria Esp. 957.
 tenebrata Scop. 510.
 tentacularia L. 602.
tenuata Fuchs. 224 d.
 tenuata Hb. 856.
 terebra F. 1091.
terrarius Weymer. 926 a.
terrularis Hb. 604 a.
 tersata Hb. 871.
tersulata Stgr. 871 b N.
 testacea Don. 798.
testaceolata Stgr. 802 a.
 tetra F. 441.
 tetralunaria Hufn. 895.
tetricata Gn. 871 a.
 thalassina Rott. 329.
 thaumas Hufn. 139.
thedenii Lampa. 757 a.
therinata Bastelb. 688a.
 thore Hb. 50.
 tibiale Esp. 709.
 tiliacae L. 158.
tilitaria Hb. 891 a.
 tineta Brahm. 321.
 tipuliformis Cl. 1090.
 tithonus L. 95.
 tophaceata Hb. 763.
 torrida Ld. 480.
 trabalis Scop. 536.
 tragopoginis L. 440.
 transalpina Esp. 1046.
transiens Stgr. 1048 b.
 trapezina L. 459.
 tremula Cl. 185.
 tremulifolia Hb. 228.
 trepida Esp. 191.
 trepidaria Hb. 963.
 triangulum Hufn. 274.
 trigens Schiff. 257.
 trifolii Esp. (Lasiocampa) 225.
- trifolii Esp. (Zygaena) 1041.
 trifolii Rott. (Mamestra) 332.
 trigeminata Hw. 654.
trigonellae Esp. 1047 b.
 trigrammica Hufn. 425.
 trilineata Scop. 636.
 trimaculia Esp. 183.
 trimaculata Vill. 830.
 tripartita Hufn. 544.
 triplasia L. 542.
 trisignaria HS. 839.
 tristata L. 789.
 tritici L. 1103. N.
 tritophus Esp. 190.
 trivia Schiff. 43.
 truncata Hufn. 738.
 trux Hb. 310.
turbaria Stph. 792.
 turbata Hb. 744.
 turca L. 424.
turcica B. 62 c.
turrillis O. 14 a.
 tusciaria Bkh. 900.
 tyndarus Esp. 77.
 typica L. 407.
- ulbrichti* Aign. 62 b.
 ulmi Schiff. 180.
ulmifolia Heudcker. 229.
 ulula Bkh. 1092.
 umbellaria Hb. 630.
 umbra Hufn. 516.
 umbratica Goeze (Rusina) 439.
 umbratica L. (Cucullia) 500.
 unangulata Hw. 1110 N.
 uncula Cl. 530.
undecimlineatus Eim. I.
 undulata L. 724.
 unicolor Hufn. (Pachytelia) 1059.
unicolor Stgr. (Malacosoma) 217.
unicolor Stgr. (Mamestra) 324 a.
unicolor Tutt. (Hypena) 609.
unicoloraria Stgr. 968 a.
 unidentaria Hw. 759.
 unita Hb. 1028.
 urticae Esp. (Spilosoma) 998.
 urticae L. (Vanessa) 30.
- vaccinii L. 477.
valesina Esp. 60 a.
 v argenteum Esp. 554.
 variabilis Piller. 548.
 variata Schiff. 733.
- variegata Dup. 949.
 vau punctatum Esp. 476.
 vellitaris Rott. 193.
 velox Hb. 521.
 venosata F. 826.
 veretraria HS. 843.
 verbasci L. 495.
 verberata Scop. 771.
vernalis Horm. 112 a N.
 vernaria Hb. 625.
 versicolora L. 233.
 vespertalis Hb. 538.
 vespertaria Bkh. 753.
 vespertilio Esp. 163.
 vespiformis L. 1081.
 vetulata Schiff. 725.
 vetusta Hb. 487.
 vibicaria Cl. 697.
 viciae Hb. 588.
 vicicella Schiff. 1063.
 villica L. 1006.
 villosella O. 1060.
 viminalis F. 350.
 vinula L. 178.
violacearia Graes. 884 a.
 violata Thnbg. 685.
 viretata Hb. 719.
 virgata Rott. 706.
 virgaureae L. 111.
 virgaureata Dbld. 838.
 virgularia Hb. 614.
 viridana Walch. 389.
 viridaria Cl. (Prothymia) 535.
 viridaria F. (Larentia) 743.
 viridata L. 628.
 viridula Hb. 528.
visperaria Fuchs 601 a.
 vitalbata Hb. 870.
 vetellina Hb. 420.
 vittata Stgr. 182.
 vulgata Hw. 837.
- w album Knoch 104.
 w latinum Esp. 328 a N.
- xanthe* Woodforde 273 b N.
xanthocyanea Hb. 342 a.
 xanthographa F. 281.
 xanthomelas Esp. 32.
 xanthomista Hb. 383.
- yammama* Guér. 237 a.
 ypsilon Rott. 308.
- zanclus* Z. 1.
 zelleraria Frr. 955.
 zeta Tr. 265.
 ziczac L. 187.

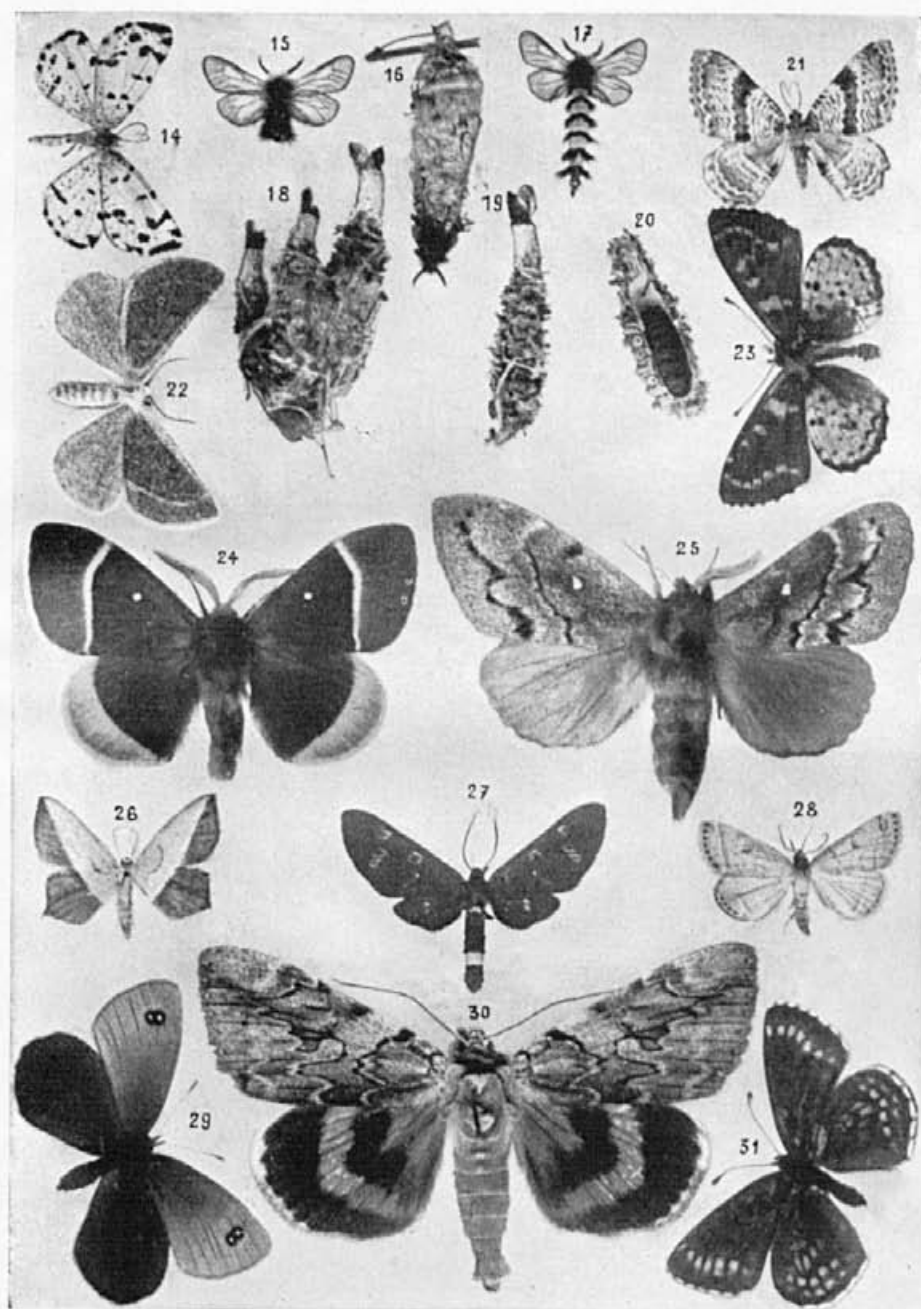
Erklärung zu den Tafeln.

<i>Pieris ergane</i> H. G. ♀, stark gefleckt, Wippach, Juni 1910 (Dob.) . . .	Fig. 47
<i>Colias hyale</i> L. ab. <i>omnimarginata</i> Rbl. ♀, Nanosabhang, 9. IX. 1911 (Dob.) . . .	" 41
<i>Apatura illia</i> Schiff. ab. <i>eos</i> Rossi ♀, Laibach, e. l. 24. VI. 1909 (Dob.) . . .	" 11
<i>Neptis lucilla</i> F. ♀, <i>aberratio</i> , Laibach-Golovec, 21. VI. 1909 (Hafn.) . . .	" 2
<i>Melitaea didyma</i> O. ♂, <i>melanistische Form</i> , St. Katharina, 6. VII. 1901 (M. H.) . . .	" 12
" " " " " " " 29. VI. 1898 (Hafn.) . . .	" 23
" " " <i>v. meridionalis</i> Stgr. ♀, Wippach, 6. VII. 1911 (Hafn.) . . .	" 44
" <i>athalia</i> Rott., <i>aberr. Unterseite</i> , Laibach, 16. VI. 1910 (Dob.) . . .	" 3
" " " <i>ab. obsoleta</i> Tutt ♂, Laibach, 27. V. 1910 (Dob.) . . .	" 7
" " " <i>ab. corythalia</i> Hb. ♂, Laibach, 27. V. 1910 (Dob.) . . .	" 13
" " " <i>ab. navarina</i> Sel. Long. ♂, Laibach, 2. VI. 1910 (Dob.) . . .	" 31
<i>Argynnis daphne</i> Schiff. ♂, <i>aberratio</i> , Laibach-Golovec, 7. VI. 1908 (Dob.) . . .	" 5
" <i>niobe</i> L. v. <i>eris</i> Meig. ♂, <i>aberratio</i> , stark verdunkelt, S. Katharina, Ende Juni (Dob.)	Fig. 4 u. " 6
<i>Melanargia galathea</i> L. v. <i>procida</i> Hbst., <i>albinistisches</i> ♀, Wippach, 7. VII. 1911 (Hafn.)	" 38
<i>Melanargia galathea</i> L. v. <i>procida</i> Hbst., <i>ab. turcica</i> B., ♂, St. Katharina, Anf. Juli (Dob., M. H.)	Fig. 8 u. " 34
<i>Melanargia galathea</i> L. v. <i>procida</i> Hbst., <i>ab. turcica</i> B., ♀, <i>trans.</i> , die ♀♀ werden nie dunkler	" 32
<i>Erebia melas</i> Hbst. ♀, <i>aberratio</i> , Nanos, 11. VIII. 1908 (Spl.)	" 29
<i>Satyrus actaea</i> Esp. v. <i>cordula</i> F. ab. <i>macrophthalma</i> Rbl. ♀, Illyr. Feistritz, 16. VII. 1911 (Dob.)	" 45
<i>Coenonympha iphis</i> Schiff. v. <i>exommatica</i> Rbl., <i>Unterseite</i> , ♂♂, Nanos, Illyr. Feistritz, Juli, ...	Fig. 39 u. " 43
<i>Coenonympha iphis</i> Schiff. v. <i>exommatica</i> Rbl., <i>Unterseite</i> , ♀, Gottschee " <i>arcania</i> L. v. <i>macrophthalmica</i> Galv. ♂, <i>Unterseite</i> , Črna Prst, 1500 m, 31. VII. 1910 (Hafn.)	" 42 " 9
<i>Lycæna argus</i> L. ♀ <i>aberr. mit starker rotgelber Binde</i> , Laibach-Golovec, Juli 1909 (Dob.)	" 10
<i>Lycæna argyrognomon</i> Bgstr. ♀, <i>trans. ad ab. albomarginatam</i> Ebert (?), Wippach, 25. VI. 1905 (Hafn.)	" 48
<i>Lycæna corridon</i> Poda ab. <i>seminigra</i> Preiss. ♂, Mitterdorf Woch., 15. VII. 1910 (Dob.)	" 1
<i>Lycæna semiargus</i> Rott. v. <i>montana</i> M.-Dürr. ♂, Schneeberg, 1500 m, 15. VII. 1911 (Dob., Hafn.)	Fig. 36 u. " 37
<i>Lasiocampa quercus</i> L. ab. <i>burdigalensis</i> Gerh. ♂, Landstraß, Juli 1909 (M. H.)	" 24
<i>Dendrolimus pini</i> L. v. <i>montana</i> Stgr., <i>Zwitter</i> , rechts ♂, links ♀, Laibach, e. l. Juni 1906 (Spl.)	" 25
<i>Catocala electa</i> Bkh. ab. <i>latefasciata</i> Rbl. ♂, Laibach, 21. VIII. 1910 (Dob.)	" 30
<i>Zanclognatha tarsicristalis</i> HS. ♂, <i>aberr. mit Randpunkten</i> , Gradišče, 4. VIII. 1907 (Hafn.)	" 28
<i>Timandra amata</i> L. ab. <i>effusaria</i> Klem. ♂, Rudolfswert, Ende Aug. 1910 (Buč.)	" 26
<i>Anaitis simplicata</i> Tr. ♂, <i>gener. II.</i> , Schneeberg, 1500 m, e. l. 3. IX. 1911 (Hafn.)	" 35
<i>Eucosmia undulata</i> L. ab. <i>subfasciata</i> Reuter ♂, Laibach-Golovec, 21. V. 1904 (Hafn.)	" 21

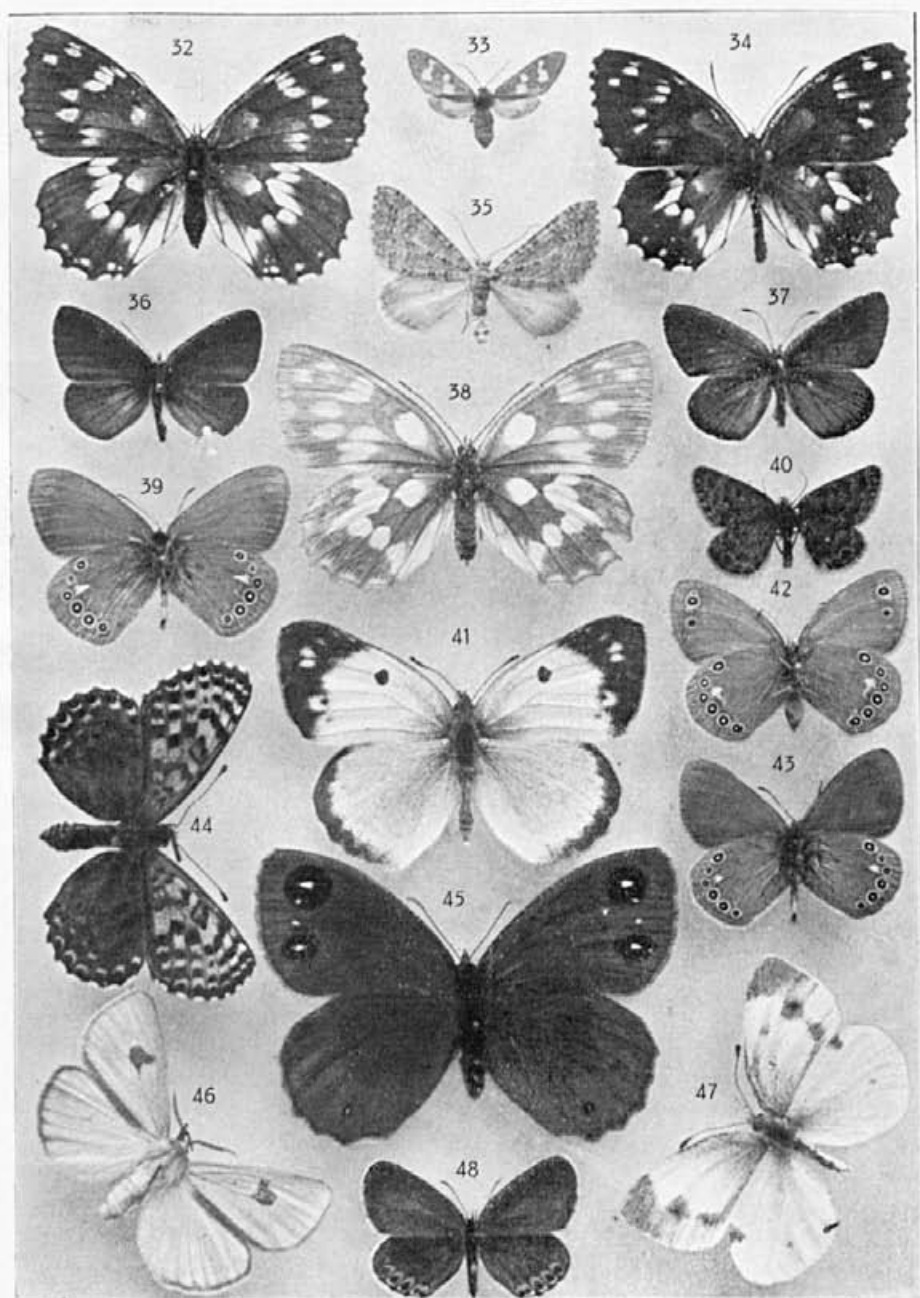
Fot. Fran Dobovšek.

<i>Venilia macularia</i> L. ab. <i>meridionalis</i> Hafn. ♂, Gradišče ob Wippach, 14. V. 1907 (Hafn.)	Fig. 14
<i>Psodos spitzii</i> Rbl. ♂, Kredarica, 5. VIII. 1911 (M. H.)	" 40
<i>Scodiona v. raunaria</i> Frr. ab. <i>splichali</i> Hafn. ♀, Wippach, 27. VI. 1910 (Spl.)	" 22
<i>Syntomis phegea</i> L. ♂, <i>aberratio</i> , Črnuče, 3. VII. 1910 (M. H.)	" 27
<i>Dysauxes punctata</i> F. ab. <i>juncta</i> Hafn. ♀, Wippach, e l. Sept. 1911 (Hafn.)	" 33
<i>Diacrisia sanio</i> L. ab. <i>immarginata</i> Niepelt ♂, Wippach, e l. August 1911 (Hafn.)	" 46
<i>Phalacropterix praecellens</i> Stgr. ♂, Wippach, April 1910 (Dob.)	" 15
" " " " <i>mit ausgedehntem Leib (copula)</i>	" 17
" " " " <i>in copula</i>	" 16
" " " " <i>männl. Sack</i>	" 19
" " " " <i>weibl. Sack mit weibl. Puppe</i>	" 20
" " " " <i>drei männliche Säcke, welche alle den Falter ergaben, zusammengesponnen</i>	" 18

Berichtigung sinnstörender Druckfehler.

Nr. 539. Vor dem Gattungsnamen ist „Scolioptery“ zu streichen. Nr. 671 a. In der vorletzten Zeile ist zu lesen Juni statt Juli. — Nr. 924. Erster Absatz. In der vorletzten Zeile ist das Wort zwei zu streichen. — Nr. 938. Erster Absatz. In der dritten Zeile ist zu lesen schlüpfen anstatt schlüpfen. Im ersten Heft ist das Wort „(Kuk)“ überall dort, wo es vorkommt, zu streichen. — Grammatikalische, orthographische und andere Druckfehler müssen Raummangels halber unberichtigt bleiben.

Der k. k. Botanische Garten in Laibach.

Anlässlich des hundertjährigen Bestandes, verfasst vom Vorstande des Gartens
Prof. A. Paulin.

Verfasser hatte die Absicht eine ausführliche, aktenmäßige Darstellung der Geschichte des k. k. botanischen Gartens in Laibach und im Anschlusse daran einen nach Quartieren geordneten Bepflanzungsplan so wie ein systematisches Verzeichnis sämtlicher dermalen im besagten Garten in Kultur stehenden Arten und Formen zu publizieren. Hiebei wären den einzelnen kultivierten Typen außer den bei solchen Publikationen usuellen Bemerkungen, wie Art der Erwerbung, geographische Verbreitung und Standort in der Gartenlage, auch die wichtigsten Synonyma mit Einschluß der slowenischen und deutschen Bezeichnungen, die etwaige ökonomische, resp. technische, medizinische oder ästhetische Bedeutung als auch biologisch-morphologische Details angefügt gewesen.

Eine derart angelegte Publikation wäre den Besuchern des botanischen Gartens gewiß ein willkommener, zuverlässiger Führer, an dessen Hand sie Gelegenheit hätten, die jetzt bestehenden Einrichtungen und Sammlungen, vor allem auch die dermalen in den Gefäßpflanzen nahezu vollständig vertretene heimatliche Flora kennen zu lernen und würde so der Realisierung dessen, was jeder botanische Garten

neben seiner wissenschaftlichen Bestimmung sein soll: ein Mittel zur Beförderung allgemeiner Bildung und zur Verbreitung nützlicher Kenntnisse, wesentlich dienen.

Da jedoch das diesbezügliche, mit nicht geringer Mühe im angedeuteten Sinne verfaßte Manuskript circa 150 Druckseiten füllen würde, der Musealverein aber infolge Beschränktheit der Mittel in seinem Organe einer so umfangreichen Publikation Aufnahme nicht gewähren kann, soll im folgenden die Geschichte des Gartens nur in knapper Darstellung gegeben und der gegenwärtige Stand der Sammlungen und Einrichtungen in allgemeinen Umrissen skizziert werden.

Die Gründung des Laibacher botanischen Gartens fällt in das Jahr 1809, also in die Zeit der Okkupation durch die Franzosen. Marschall Marmont übergab damals dem Gymnasialpräfekten Franz Hladnik einen Teil des jetzigen $72 \text{ a } 43,9 \text{ m}^2$ messenden Gartenareals zur Anlage eines Gartens der heimatlichen Flora. Als Jahresdotations wurde die Summe von 1000 Francs angewiesen und eine Gärtnerstelle mit einer Jahreslöhnung von 500 Francs systemisiert. Hladnik begann mit der Bepflanzung der zugewiesenen Fläche im Jahre 1810 und schon im Jahre 1812 zählte der Garten 768 krainische Arten. Nach Abzug der Franzosen u. Wiederherstellung der legitimen Herrschaft wurde die Jahresdotations mit 400 Gulden festgesetzt, unter einem aber die Auflassung der Gärtnerstelle verfügt. Da die Dotations von 400 Gulden natürlich nicht hinreichte, um daraus auch die Entlohnung eines Gärtners zu bestreiten, hatte der Garten bis zum Jahre 1819 keinen ständigen Gärtner. In dem genannten Jahre wurde von Hladnik ein Landknecht, Andreas Fleischmann, aufgenommen, um ihn zum Gehilfen heranzubilden. Dieser besorgte den Garten unter Hladniks Leitung bis zum Jahre 1834 und dann vom 1834 bis 1850 unter Oberraufsicht des Professors der Botanik, Chemie und Physik an der damals bestandenen medizinischen Lehranstalt, Dr. Johann Biatzovsky, dem nach Rücktritt Hladniks die Verwaltung und Leitung des Gartens übertragen wurde.

Inzwischen, 1828, wurde der Garten durch eine der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft gehörige Parzelle um mehr als die Hälfte seiner ursprünglichen Fläche vergrößert und mit einer soliden Mauer umgeben.

Nach der im Jahre 1850 erfolgten Versetzung Biatzovskys an die medizinische Lehranstalt nach Salzburg blieb der Garten bis 1867 ohne fachmännische Leitung der Obsorge des Gärtners Fleischmann anvertraut und wurde in administrativer Beziehung dem k. k. Staats-Obergymnasium angegliedert.

Nach dem im Jahre 1867 erfolgten Tode Fleischmanns wurde Johann Rulitz, ein im Obst- und Gemüsebau ziemlich bewandertes, in rebus botanicis jedoch nicht sonderlich beschlagener Landgärtner, zunächst in provisorischer und 1870 in definitiver Eigenschaft als Gärtner bestellt und als „szientifisch-fachmännischer“ Leiter der Grammatikallehrer Professor Valentin Konschegg berufen. Nach der im Jahre

1886 stattgehabten Pensionierung Konscheggs wurde der Verfasser dieser Skizze mit der Leitung des Gartens betraut.

Im Jahre 1906 erfolgte die Pensionierung des 70jährigen Gärtners Rulitz. Da der hiesige Gärtner mit den Bezügen eines gewöhnlichen Dieners entlohnt wird und nicht einmal, wie sonst in botanischen Gärten überall üblich, im Genusse einer Naturalwohnung steht, war auch dormalen an die Akquisition eines Gärtners mit höherer Schulbildung und den erforderlichen botanischen Kenntnissen nicht zu denken und so wurde die Gärtnerstelle dem bereits längere Zeit im Garten in Verwendung gestandenen Gartengehilfen Franz Juvan verliehen, der sich im Laufe der Zeit unter Anleitung des Verfassers wenigstens einige systematische als auch das Kulturverfahren betreffende Kenntnisse angeeignet hat und der seinen Dienst jetzt mit Fleiß und Eifer versieht. Der Verfasser kann nicht umhin hier zu bemerken, daß die Entlohnung des Gärtners, dem durchschnittlich ein mit gar nicht leichter Arbeit verbundener Tagedienst von 10 Stunden obliegt, in keinem Verhältnisse zu der gewöhnlicher Diener gewisser Kategorien steht, welche ihre zumeist nicht besondere Anstrengung erheischende, kürzer bemessene tägliche Dienstdauer gar oft stundenlang im Nichtstun versitzen. Es wäre daher gewiß nur billig, daß dem Gärtner eine entsprechende jährliche Zulage zuerkannt würde, zumal derselbe, wie bereits erwähnt, nicht einmal im Genusse einer Dienstwohnung steht.

Was den Zustand des Gartens während dieser die Leitung und Obsorge betreffenden Personalveränderungen anlangt, scheint der Garten seit Hladniks Rücktritt immer mehr in Verfall geraten zu sein und als im Jahre 1868 behufs Unterweisung von Volksschullehramtskandidaten in der Obstbaumzucht in dem noch unbenützten Teile ein Obstgarten nebst einer Obstbaumschule angelegt wurde, widmete man seit dieser Zeit das Hauptaugenmerk dieser Anlage. So mag es gekommen sein, daß, als der Verfasser im Jahre 1886 die Leitung übernahm, der ursprüngliche Teil des Gartenareals einen infolge der bei der Gründung des Gartens ringsum gepflanzten, nun zu stattlichen Bäumen herangewachsenen Holzgewächse dicht schattigen Miniaturpark repräsentierte, der restliche Teil aber aus einer Obstbaumschule, einem in gut geratenen Jahren ziemlich erträglichen Obstgarten und einer umfangreichen kulinarischen Zwecken dienenden Abteilung bestand.

Die vom Verfasser nach Übernahme der Leitung durchgeführte Aufnahme des botanischen Pflanzenstandes ergab 312 Arten einheimischer Holzgewächse und Stauden, die weder systematisch noch nach irgend einem anderen Gesichtspunkte geordnet bunt durcheinander standen. Ein- und zweijährige Typen waren durch eine nur geringe Anzahl ganz gewöhnlicher Ziergewächse, wohl aber durch eine stattliche Menge verschiedener Gemüsepflanzen vertreten. Die alpine Anlage bestand aus einem circa 1·5 m hohen und 3·5 m im weitesten Umfange messenden, aus Konglomerat hergestellten Hügel, den etwa 20 alpine Arten in

Gesellschaft ganz ordinärer Ubiquisten bevölkerten. Herbarien und sonstige Sammlungen existierten nicht. Die Handbibliothek zählte 5 noch aus dem Nachlasse Hladniks stammende Bände. Da keine Tauschverzeichnisse ausgegeben wurden, wie solche die botanischen Gärten zum gegenseitigen Austausch von Samen und lebenden Pflanzen in der Regel alljährlich publizieren, fristete der Garten ein stilles, sehr zurückgezogenes Dasein.

In Erwägung des vorstehend geschilderten Zustandes war der Verfasser alsbald darüber im klaren, daß es wohl angestrenzte und langwierige Arbeit erfordern werde, um den Garten auf ein Niveau zu bringen, das ihm wenigstens seine Existenzberechtigung sichert. Denn in einem botanischen Garten lediglich nur ein paar Hundert einheimischer, in der Umgebung des Standortes allgemein verbreiteter Gewächse zu Unterrichtszwecken zu kultivieren, hieße das Wesen und die Aufgaben eines botanischen Gartens gänzlich verkennen und sollte die Kultur dieses Unterrichtsmaterials der Endzweck sein, dann ist ein botanischer Garten überhaupt nicht notwendig.

Der Kustos mußte demnach seine nächste Aufgabe vorallem darin erblicken, den Pflanzenstand entsprechend zu vermehren. Es wurden daher gleich im ersten Jahre lebende Pflanzen auf zahlreichen Exkursionen gesammelt, viele andere wieder aus Samen gezogen, die seitens mehrerer botanischer Gärten über Ansuchen der Leitung auch ohne Gegenleistung bereitwilligst überlassen wurden. An dem Grundsatz festhaltend, daß es als erste Aufgabe eines botanischen Gartens angesehen werden muß, daß in einer systematischen Anlage eine Übersicht über die natürlichen Verwandtschaftskreise und über die in den einzelnen Familien auftretenden Typen gegeben wird, wurden die bereits vorhandenen und neu erworbenen Arten auf der ursprünglichen Gartenfläche nach Entfernung einiger überständigen Bäume nach dem natürlichen System geordnet, insoweit dies die bisherige vorläufig noch beibehaltene Anlage gestattete. Um Raum für wichtige annuelle und bisannuelle Arten zu gewinnen, wurde der Gemüsegarten auf ein hauptsächlich für den Gebrauch des Gärtners bestimmtes Minimum reduziert.

Behufs weiterer Ausgestaltung wurde die Kassierung des Obstgartens und die sukzessive Auflassung der ihrem ursprünglichen Zwecke längst nicht mehr dienenden Obstbaumschule beschlossen, um sodann eine neue, viel umfangreichere systematische Anlage zu ermöglichen. Ferner wurde die Anlage eines Alpinetums in größerem Stile und die Herstellung anderer pflanzengeographischer Gruppen ins Auge gefaßt.

Der Pflanzenstand wuchs verhältnismäßig rasch. Schon im Jahre 1889 zählte der Garten über 2800 Arten. In diesem Jahre konnte auch bereits das erste Samen- und Pflanzentauschverzeichnis veröffentlicht werden, wodurch ein regelmäßiger Tauschverkehr mit den meisten botanischen Gärten Europas angebahnt wurde. Das letzte 1910 zur Ausgabe gelangte Tauschverzeichnis zählt 2237 Nummern und es steht

dermalen die Anstalt mit 96 botanischen Gärten (4 belgischen, 1 dänischen, 27 deutschen, 4 englischen, 8 französischen, 12 italienischen, 3 niederländischen, 17 österreichisch-ungarischen, 2 portugiesischen, 1 rumänischen, 6 russischen, 3 schwedischen, 5 schweizerischen, 1 serbischen, 2 spanischen) in Samen- und Pflanzenaustausch. Infolge dieser Verbindungen wurden z. B. im Jahre 1911 an die einzelnen Gärten 5500 Samenpakete und 650 Arten lebender Pflanzen versendet und als Gegenleistung erhielt der hiesige Garten 2500 Samenpakete und 1150 lebende Species. Eine Anzahl lebender Pflanzen und Samen wurden in diesem Jahre auch dem k. k. II. Staatsgymnasium und der deutschen städtischen Mädchenvolksschule in Laibach überlassen.

Auf eine Schilderung der einzelnen Phasen in der, infolge äußerst beschränkter Mittel nur schrittweise möglich gewesenen Ausgestaltung des Gartens, kann der Verfasser aus dem eingangs erwähnten Grunde weiter nicht eingehen. Es sei daher diesbezüglich auf die in den Jahresberichten des k. k. Staatsobergymnasiums (jetzt I. St. Gymn.) pro 1887 (p. 37/38), 1888 (p. 55), 1889 (p. 51/52), 1890 (p. 55), 1891 (p. 53), 1892 (p. 45), 1893 (p. 73/74), 1894 (p. 56), 1895 (p. 32/33), 1896 (p. 58/59), 1897 (p. 30/31), 1898 (p. 57), 1899 (p. 70/71) und 1900 (p. 42/43) publizierten Daten verwiesen.

Erwähnt sei daraus, daß über Ansuchen der Leitung der hohe krainische Landtag im Jahre 1887 zur Hebung des auch im Interesse des Landes erhaltenen Gartens eine einmalige Subvention von 200 K bewilligte und daß die löbliche Stadtvertretung der Landeshauptstadt Laibach, die zur Erhaltung des Gartens einen normierten Jahresbeitrag von 210 K leistet, durch sechs Jahre hindurch von 1891 bis 1897, einen Mehrbetrag von 200 K anzuweisen die Geneigtheit hatte. Ferner hat über Einschreiten der Leitung das hohe Ministerium für Kultus und Unterricht die staatliche Dotation, die im Jahre 1870 infolge Systemisierung einer definitiven Gärtnerstelle auf 420 K reduziert wurde, von 1893 an auf 840 K erhöht und gleichzeitig dem Verfasser für die eifrige und von Erfolg begleitete Mühewaltung als Kustos des Gartens die Anerkennung auszusprechen befunden.

Aus den obbezogenen Berichten ist auch zu ersehen, daß infolge der Erdbebenkatastrophe im Jahre 1895 ein Teil der Einfriedungsmauer umgestürzt ist und daß das Gartenhaus derartige Schäden erlitten hat, daß es laut kommissionellen Befundes demoliert werden mußte. Beide Objekte wurden erst im Herbst 1897 neu aufgeführt.

Nach dem ursprünglichen Entwurfe hätte das neue Gartenhaus, um entsprechenden Ersatz zu bieten, je ein Arbeitslokale für Kustos und Gärtner, dann 3 Zimmer für die Aufstellung der Herbarien und sonstiger Sammlungen, ferner eine Gerätekammer und einen Vermehrungsraum, der zugleich als Überwinterungslokale für unser Klima nicht vertragende Pflanzen zu dienen hätte, umfassen sollen. Tatsächlich wurde der Plan auch in diesem Sinne ausgearbeitet, nachträglich aber

an allen Ecken und Enden derart zugestutzt, daß schließlich 2 Zimmer u. ein kleines eigentlich für keinen Zweck brauchbares Kabinet resultierten. Zur Aufbewahrung der Geräte und als Sommerarbeitslokale des Gärtners wurde ein Holzschuppen ohne alle solide Grundlage, provisorisch wie es hieß, hergestellt. Beim Provisorium ist es jedoch geblieben und der Holzschuppen ist im Laufe dieses zwölfjährigen Provisoriums derart baufällig geworden, daß er nun dem Einsturze nahe ist. Unter solchen Umständen muß das eine der beiden Zimmer im Gartenhause als durchaus unzureichendes Arbeitslokale für den Gärtner verwendet werden, während das andere jetzt mit 200 Herbarfaszikeln vollgepfroft ist.

Wegen Mangels eines Überwinterungslokales müssen die Kalthaus- u. die wenigen Warmhauspflanzen den Winter hindurch teils in der Privatwohnung des Kustos, teils gegen eine Überwinterungsgebühr in Gewächshäusern fremder Gärten gehalten werden, die größere Zahl derselben aber wird in einem Mistbeete, Pflanze an Pflanze dicht gedrängt, überwintert. Im welchem Zustande diese so anziehenden Gewächse aus dem ihnen auf solche Weise aufgenötigten Winterschlaf wieder erwachen, kann man sich leicht eine Vorstellung machen.

Die Herbarsammlungen, umfassend ein allgemeines Herbarium, ferner Kerners *Flora exsiccata Austro-Hungarica*, einen Teil v. Hayeks *Flora exsiccata Stiriaca*, die vom Regensburger botanischen Vereine edierte *Flora exsiccata Bavarica*, die vom Verfasser herausgegebene *Flora exsiccata Carniolica* so wie ein umfangreiches Moosherbar, die sämtlich der Kustos im Laufe der Jahre teils durch eigene Aufsammlungen, teils durch Tausch oder als Mitarbeiter erworben hat, waren bis zum Jahre 1899, soweit schon damals vorhanden, im Lyzealgebäude untergebracht. Nachdem aber im genannten Jahre das Lyzealgebäude vom Staats-Obergymnasium geräumt wurde, um sein neues Heim zu beziehen, mußten auch die genannten Herbarsammlungen anderweitig untergebracht werden. Da im neuen Gymnasialgebäude hiezu kein Platz vorhanden war und dieselben im neuen, so beengten Gartenhaus auch nicht aufgestellt werden konnten, mußte Verfasser, um diese so kostbaren Sammlungen zu erhalten, eine größere Privatwohnung aufnehmen, in der zwei Zimmer und das geräumige Entree mit Herbarkästen besetzt wurden. Im Jahre 1910 änderten sich jedoch die privaten Verhältnisse des Verfassers derart, daß er sämtliche Piècen zu seinem Gebrauche heranziehen mußte. Da nun der Verfasser schließlich doch nicht auf seine Kosten besondere Räume für die Aufstellung dieser Sammlungen mieten konnte, wurden dieselben ins Gartenhaus geschafft, wo sie, wie erwähnt, das eine Zimmer füllen. Da zur Aufstellung der Herbarien dreimal so viel Raum erforderlich wäre, wie ihn das eine Zimmer bietet, mußten die 200 Faszikel dicht über und nebeneinander gelegt werden und sind daher jeder Benützung als auch der schon der Erhaltung wegen immer wieder notwendigen Durchsicht entzogen und so dem Verderben preisgegeben.

Um diesen desolaten, einer öffentlichen Anstalt nicht würdigen und eine gedeihliche Tätigkeit vielfach hindernden Verhältnissen abzuhelpfen, ist der Zubau eines Zimmers zum Gartenhause, ferner die Herstellung eines Geräteraums und eines entsprechenden Arbeitslokales für den Gärtner so wie auch eines kleinen Vermehrungshauses, das zugleich als Überwinterungslokale zu dienen hätte, unabweislich erforderlich. Da die Kosten dieser Erfordernisse im ganzen nur 7400 K betragen würden, ist wohl die Hoffnung berechtigt, daß die hohe Unterrichtsbehörde in wohlwollender Erkenntnis der Notwendigkeit die Herstellungen dieser Erfordernisse nicht versagen werde.

Da die obbezogenen, auf die sukzessive Ausgestaltung des Gartens bezugnehmenden, in den Jahresberichten des Staatsobergymnasiums publizierten Daten nur bis zum Jahre 1900 reichen, sei behufs Ergänzung derselben hinzugefügt, daß für die Kultur eines Teiles der Sumpf- und Wasserpflanzen, die 1886 im Garten gar nicht vertreten waren, im Jahre 1907 zwei gemauerte Kasten hergestellt wurden, die jedoch nur wenig entsprechen, da sie mit einer Wasserleitung nicht verbunden sind. Der größere Teil der Wasserpflanzen muß aber in hölzernen Kübeln gezogen werden, worin manche Arten, wie namentlich Vertreter der *Nymphaeaceen*, natürlicherweise nur kümmerlich zur Entfaltung gelangen. Überdies ist die Kultur in Kübeln auch unverhältnismäßig kostspielig, da die Holzgefäße den zerstörenden Einflüssen der Feuchtigkeit in kurzer Zeit anheimfallen und immer wieder durch neue ersetzt werden müssen.

Diesem Übelstande könnte durch Einführung der Wasserleitung und Herstellung eines Bassins gründlich abgeholfen werden, was um so leichter durchführbar wäre, als jetzt ein Hauptstrang der Wasserleitung knapp an der Einfriedungsmauer vorüberzieht.

Durch Einleitung des Wassers wäre indessen auch die Möglichkeit geboten, gewisse auf Schutz der Naturdenkmäler hinielenden, die Pflanzendecke betreffenden Intentionen der hohen Unterrichtsverwaltung zu verwirklichen. Berücksichtigt man nämlich, daß im Laufe der letztverflossenen Dezennien schon infolge partieller, durch Ausheben tiefer Abzugsgräben herbeigeführter Entsumpfungen eine Reihe von dormalen nur mehr im botanischen Garten erhaltenen Sumpf- u. Wasserpflanzen am Laibacher Moor ausgestorben ist, so gelangt man zur Erkenntnis, daß sich dieser Prozeß nach der jetzt radikal in Angriff genommenen Trockenlegung ungeahnt rasch weiter vollziehen und daß somit in nicht allzuferner Zeit ein bedeutender Bruchteil der interessantesten Gewächse der Flora Krains nur mehr der Geschichte angehören werde. Es wäre daher gewiß ein wichtiges Kapitel der auf Erhaltung von Naturdenkmälern hinielenden Bestrebungen realisiert, wenn diesen durch die obwaltenden Verhältnisse bei uns zu Lande auf das Aussterbeetat gesetzten Gewächsen eine dauernde Erhaltungsstätte in dem knapp an das Laibacher Moor anstoßenden botanischen Garten gesichert würde. Durch Einführung der Wasserleitung, deren Kosten sich mit Einbe-

ziehung des Bassins auf nur 1200 K belaufen würden, wäre aber auch einer der im Garten vertretenen Hauptkulturzweige, nämlich die Pflege der Feuchtigkeit liebenden alpinen Typen, wesentlich gefördert, abgesehen davon, daß man sich heutzutage eine größere Gartenanlage ohne Wasserleitung nicht leicht denken kann.

Erwähnt sei noch, daß man die nach Kassierung des Obstgartens und der Baumschule in Angriff genommene Neugruppierung der systematischen Anlagen (s. Jahresber. des k. k. St. O. G. pro 1899) im verflossenen Jahre zu Ende gebracht hat und daß im Jahre 1904 30 neue pflanzengeographische Gruppen errichtet wurden.

Bei der Anlage der neuen systematischen Abteilung, die auf 105 Quartieren verteilt ist, war die Leitung bestrebt, so weit dies die geringe Flächenausdehnung des Gartens ermöglichte, die natürliche Verwandtschaft möglichst hervortreten zu lassen und mit den krautigen perennen Formen (Stauden) der einzelnen Verwandtschaftskreise auch deren baum- und strauchartige Formen zu vereinigen, letzteres natürlich nur insoweit, als es das andere ebenso berechnete Streben, die Beschattung der krautartigen Gewächse durch die Bäume zu verhindern, erlaubte. Annuelle und bienne Arten, deren Kultur eine besondere Sorgfalt erheischt, werden in der systematischen Abteilung nur in jenen Gattungen berücksichtigt, die der Mehrzahl nach nur solche Formen umfassen. Die einzelnen Familien wurden dementsprechend nach ihrer Verwandtschaft (zumeist im Sinne Englers) derart angeordnet, daß sich auch die Ordnungen und Reihen nach ihren verwandtschaftlichen Beziehungen aneinander schließen. Wegen der unzureichenden Dotation mußten leider die die Quartiere der systematischen Abteilung füllenden Arten vielfach nur mit provisorischen Holzetiketten versehen werden und konnten auch keine die einzelnen Familien nominierenden Tafeln angeschafft werden.

Bezüglich der bestehenden pflanzengeographischen Anlagen erwies sich auch die Notwendigkeit einer Neugruppierung. Diese wurde im Herbst 1911 in Angriff genommen und es wurden bisher Gruppen bepflanzt, welche die Formationen des pannonischen und südalpinen Buschgehölzes, des Kiefern-, Schwarzföhren-, Tannen-, Fichten-, Buchen- und Voralpenwaldes zur Anschauung bringen; ferner wurde eine Gruppe mit subalpinen und alpinen Geröllpflanzen und eine mit subalpinen Hochstauden (sog. Hochstaudenwiese) fertiggestellt.

Die weiteren diesbezüglichen Gruppen sollen im Jahre 1912 zur Ausführung gelangen und werden die Formationen der Wiesen- und Hochmoore, der niederen Segge (*Carex humilis*), der Borstwiese, der Bergsegge (*Carex montana*), des Walliser Schwingels (*Festuca valesiaca*), der montanen Fels- und Geröllpflanzen, der pontischen Heide, des Sevenstrauches, des Knieholzes, der Grünerle, der gewimperten und rostfarbenen Alpenrose, des Zwergwachholders, der Zwergweiden, der Voralpenfluren, der Blaugrashalde (*Sesleria varia*), der voralpinen Felsenpflanzen, der Borstgraswiese (*Nardus stricta*), der Rost- und

Horstsegge (*Carex ferruginea et sempervirens*), des Steinrösels (*Daphne striata*), der Milchkrautweide, der Polster- und Krummsegge (*Carex firma et curvula*), der hochalpinen Lachen und Moore, der Zwergazalea (*Loiseleuria procumbens*), der Schneetälchenmatten und alpinen Quellfluren, der Gesteinsfluren und hochalpinen Felsenpflanzen veranschaulichen. Ferner sollen auf eigenen Gruppen Charakterpflanzen der submediterranen Buschgehölze, die submediterrane Felsen- und Trifflora, als auch asiatische und amerikanische Typen vereinigt werden, insoweit dieselben unser Klima ertragen.

Was schließlich den gegenwärtigen Stand der im hiesigen Garten in Kultur stehenden Gewächse anlangt, ist derselbe aus der angefügten Tabelle zu ersehen. Darnach standen in den Jahren 1910/1911 6412 Arten und Formen in Kultur, die sich auf 1425 Gattungen und 175 Familien verteilen, wovon 1500 ein- und zweijährige Kräuter.

Nach der geographischen Verbreitung waren es 2047 außereuropäische, 4365 europäische, darunter 2234 krainische Typen.

Es kann sich demnach der Laibacher botanische Garten, was Reichhaltigkeit der im Freiland kultivierten Formen anlangt, mit so manchem botanischen Garten der in- u. ausländischen Universitäten messen und es dürfte nur wenige Gärten geben, die die Flora ihres Landes in solcher Vollständigkeit vertreten hätten, wie dies im Laibacher Garten bezüglich der krainischen Flora der Fall ist.

Der Verfasser glaubt nicht unbescheiden zu sein, wenn er betont, daß der Aufschwung des Gartens seit 1887 unter den obwaltenden Verhältnissen hauptsächlich seiner intensiven Tätigkeit zuzuschreiben ist. Abgesehen von nicht geringen finanziellen Opfern, hat derselbe während seiner Aktivität durch 23 Jahre durchschnittlich mindestens 4 Stunden täglich dem Garten gewidmet, ohne hiefür nur die geringste Stundenerleichterung in seiner Lehrverpflichtung genossen zu haben und in den beiden letztverflossenen Jahren des sogenannten Ruhestandes, wo es galt, das infolge der vorher nahezu zwei Jahre andauernden Krankheit Versäumte nachzuholen, belief sich die tägliche Arbeitsdauer durchschnittlich auf 8—10 Stunden. Hiebei hat der Verfasser größtenteils auch Arbeiten geleistet, deren Ausführung durchaus nicht dem Kustos eines botanischen Gartens zukommen und die in anderen Gärten von botanisch geschulten Gärtnern und Gehilfen ausgeführt werden.

Soll nun der Garten auf dem gegenwärtigen Niveau erhalten und auch in seinem Äußeren durch entsprechende Etikettierung der Pflanzen, möglichste Reinhaltung der Kulturen und Gartenwege etc. gehoben werden, so ist die Erhöhung der dermaligen staatlichen Dotation, die ja der vor 100 Jahren systemisiert gewesenen nahezu gleichkommt, eine *conditio sine qua non*. Man braucht ja nur zu erwägen, daß schon seit der im Jahre 1893 stattgehabten Dotationserhöhung die Arbeitslöhne um 100 Prozent gestiegen sind und daß sich seit der Zeit auch alle anderen Bedürfnisse sehr bedeutend verteuert haben.

	Gattungen	Arten, Varietäten und Bastarde					Gattungen	Arten, Varietäten und Bastarde					
		krajinische	europäische überhaupt	außer- europäische	Zusammen			krajinische	europäische überhaupt	außer- europäische	Zusammen		
31	Calycanthaceae . . .	2	—	—	2	83	Loasaceae	4	—	—	8	8	
32	Lauraceae	1	—	1	—	84	Begoniaceae	1	—	—	4	4	
33	Papaveraceae	14	10	34	25	85	Datiaceae	1	—	—	1	1	
34	Cruciferae	62	101	255	19	274	86	Cactaceae	10	—	2	28	30
35	Capparidaceae	4	—	3	5	87	Thymelaeaceae	2	7	9	1	10	
36	Resedaceae	1	2	7	2	9	88	Elaeagnaceae	3	—	2	4	6
37	Droseraceae	3	3	5	—	5	89	Lythraceae	4	3	4	7	11
38	Crassulaceae	7	13	59	39	98	90	Punicaceae	1	—	1	—	1
39	Saxifragaceae	17	24	76	35	111	91	Myrtaceae	3	—	1	3	4
40	Pittosporaceae	1	—	—	1	1	92	Onagraceae	14	17	23	31	54
41	Hamamelidaceae	4	—	—	4	4	93	Halorrhagidaceae	4	3	3	4	7
42	Platanaceae	1	—	—	1	1	94	Araliaceae	5	1	2	6	8
43	Rosaceae	41	101	284	177	461	95	Umbelliferae	74	110	179	31	210
44	Leguminosae	65	141	318	82	400	96	Cornaceae	2	2	3	4	7
45	Geraniaceae	3	19	31	15	46	97	Clethraceae	1	—	—	1	1
46	Oxalidaceae	2	3	3	21	24	98	Pirolaceae	1	4	4	—	4
47	Tropaeolaceae	1	—	—	6	6	99	Ericaceae	18	12	25	17	42
48	Linaceae	1	8	14	1	15	100	Myrsinaceae	1	—	—	1	1
49	Erythroxylaceae	1	—	—	1	1	101	Primulaceae	17	24	80	14	94
50	Zygophyllaceae	3	—	3	—	3	102	Plumbaginaceae	6	1	17	9	26
51	Cneoraceae	1	—	1	—	1	103	Ebenaceae	1	—	1	1	2
52	Rutaceae	6	3	6	9	15	104	Styraceae	3	—	1	3	4
53	Simarubaceae	1	—	—	1	1	105	Oleaceae	9	3	9	15	24
54	Meliaceae	1	—	—	1	1	106	Loganiaceae	1	—	—	2	2
55	Polygalaceae	2	5	5	—	5	107	Gentianaceae	6	19	25	6	31
56	Euphorbiaceae	6	21	39	15	54	108	Apocynaceae	5	2	5	9	14
57	Callitrichaceae	1	2	2	—	2	109	Asclepiadaceae	6	2	7	13	20
58	Buxaceae	1	1	1	—	1	110	Convolvulaceae	9	5	14	13	27
59	Empetraceae	2	1	2	—	2	111	Polemoniaceae	5	—	2	23	25
60	Coriariaceae	1	—	1	—	1	112	Hydrophyllaceae	5	—	—	12	12
61	Limnanthaceae	1	—	—	1	1	113	Borraginaceae	23	29	69	14	83
62	Anacardiaceae	3	2	4	6	10	114	Verbenaceae	6	1	2	14	16
63	Celastraceae	2	3	3	13	16	115	Labiatae	40	66	139	26	165
64	Aquifoliaceae	1	1	1	1	2	116	Nolanaceae	1	—	—	3	3
65	Aceraceae	1	5	6	7	13	117	Solanaceae	18	11	20	57	77
66	Hypocastanaceae	1	—	1	3	4	118	Scrophulariaceae	36	70	118	51	169
67	Sapindaceae	4	—	—	5	5	119	Lentibulariaceae	2	4	4	—	4
68	Balsaminaceae	1	1	1	9	10	120	Orobanchaceae	2	7	12	—	12
69	Rhamnaceae	4	8	17	5	22	121	Gesneraceae	6	—	4	5	9
70	Vitaceae	3	1	1	7	8	122	Bignoniaceae	3	—	—	9	9
71	Tiliaceae	3	2	4	4	8	123	Martyniaceae	3	—	—	6	6
72	Malvaceae	13	7	21	16	37	124	Globulariaceae	1	4	6	—	6
73	Sterculiaceae	2	—	—	2	2	125	Acanthaceae	3	—	5	2	7
74	Dilleniaceae	1	—	—	3	3	126	Plantaginaceae	2	7	18	—	18
75	Theaceae	1	—	—	2	2	127	Rubiaceae	11	30	42	8	50
76	Guttiferae	1	9	20	2	22	128	Caprifoliaceae	18	10	19	21	40
77	Tamariscaceae	2	1	5	—	5	129	Adoxaceae	1	1	1	—	1
78	Cistaceae	4	8	18	2	20	130	Valerianaceae	5	15	25	4	29
79	Bixaceae	1	—	—	1	1	131	Dipsaceae	8	18	46	6	52
80	Violaceae	1	19	41	7	48	132	Cucurbitaceae	20	2	3	56	59
81	Passifloraceae	1	—	—	4	4	133	Campanulaceae	13	34	76	15	91
82	Caricaceae	1	—	—	1	1	134	Compositae	152	269	529	222	751

Slovstvo.

Zabukovec Janes, Zgodovina župnije Slavina. V Ljubljani, 1910.

Izdal knezoškof. ordinariat ljubljanski.

Knjiga broječa 333 strani, je pomnožila zaslužno delo našega domačega duhovništva za nov prispevek. Pisatelj je bil nekdanj kapelan v Slavini in je po 14 letnem odmoru spisal takrat nameravano knjigo. Vir tenax propositi. Za neposredni vzorec mu je služila Pokornova „Besnica pri Kranju“, katere razporedbe se je natančno držal. Menim, da po pravici.

Snov je bogata in zanimiva. Preobložen s stanovskim delom je pa g. pisatelj hitel, bogate beležke krčil in varil. To je posebno jasno videti v prvem poglavju „Prirodoznanski opis slavinske župnije“. Tu se opaža nekaka nervozna naglica med vrsticami. Med prirodznanskim opisovanjem nahajamo oddelke, ki se tičejo arheologije in gospodarske zgodovine, stvari, s katerimi bi se bilo dalo lepo zaokrožiti poglavje III. in V.; tam jih pogrešamo. Zaradi tega je prvo poglavje za drugimi zaostalo. Prepičlo so zasnovani predeli o flori, fauni in podnebjju. Kraška flora ima specialitete; papeževa sveča pa ni nenavadna, ampak se nahaja povsodi. „Astramontana“ je ime brez pomena; slovensko imé bi dopuščalo morebiti določitev rastline, ki bo najbrže kak oman (*Inula*) ali pa volovec (*Bupthalmum*). — Kraška fauna je velezanimiva, ima redke vrste gaščaric, kač in žuželk. To bi bilo omenjati. Gledé podnebjja bi bilo želeli natančnejših podatkov, osobito statističnih pregledov o padavini. — Druga poglavja so pa mnogo popolnejša in čitatelja kolikor toliko odškodujejo za navedene nedostatke. Vendar je omeniti, da je starejša zgodovina jako pičla, ne samo zaradi pomanjkanja gradiva, ampak tudi zato, ker vse dostopno gradivo ni prišlo v presojo. Tako n. pr. Schumi, *Arch.*, I., 248, št. 17 iz l. 1300, in I., 249, št. 24, iz l. 1300. — Novejši podatki so mnogo bolje izrabljeni. Velika prednost te zgodovine je, da je obilno s podobami okrašena. Najzanimivejša je nepretregana vrsta portretov v Slavini delujočih župnikov od l. 1766 do danes. Posnetki posameznih cerkvá tvorijo prispevek za domačo umetnostno topografijo. — Jezik je poljuden in lahko čitljiv. — V celoti je knjiga navzlic omenjenim nedostatkom zaslužno delo, za katero bodo topografi in zgodovinarji g. pisatelju hvaležni. *Mantuani.*

Dr. Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.

Tretja knjiga (l. 1001—1100).

Za naše domovinoznanstvo pomenljiva knjiga. Znano je dovolj, kako zaostajata Kranjska in Primorska za drugimi avstrijskimi kronovinami glede zbornikov, ki bi podajali zgodovinsko gradivo, urejeno po strokovnih načelih in kritično presojeno. Koroška se ponaša z uglednim Jakschevim

delom „Monumenta historica ducatus Carinthiae“, Štajerska ima Zahnov „Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark“, na Kranjskem smo si morali doslej pomagati s Schumijevimi zborniki (Archiv, Urkunden und Regesten), čeprav so v marsičem pomanjkljivi, za Goriško pa še takih del ni bilo. — Kosovo „Gradivo“ ustreza torej nujni potrebi. Pomen ima še posebej za Kranjsko, ker nam podaja naše zgodovinske listine vsaj v obliki regist, dokler ne dobimo popolnega, strokovnjaško obdelanega diplomatarija. Poudarjam ta pomen, ker je nujno potrebno, da se za to delo zanimajo naše javne oblasti in ga podpirajo. Doslej je moralo skoraj vse troške za „Gradivo“ nositi zasebno književno društvo („Leonova družba“), ki je za izdajanje žrtvovala že velike vsote, dasiravno pri naših knjigotržnih razmerah ni upati, da bi se ji kedaj povrnile.

Prof. Kos je pri zbiranju gradiva segel precej na široko. Vse, kar je s Slovenci v bližnji in daljni zvezi, ima čitatelj pred seboj kritično razbrano, skrbno obdelano in raztolmačeno. Knjiga nudi v tem oziru raje preveč, kakor premalo. — Gradeške patriarhe je avtor v tretjem zvezku opravičeno prezrl, ker niso imeli za Slovence nobenega pomena, pa isto velja tudi o njihovih dolgotrajnih bojih z akvilejskimi patriarhi (št. 50, 51, 52, 60, 65 itd.). — Male pomanjkljivosti pri napravljanju regist, n. pr. pri darilni listini za Bled (št. 17.), kjer se ne omenja, da je bilo darovano posestvo s cerkvami („cum ecclesiis“) ali v pogodbi freisinškega škofa Ellenharda z akvilejskim patriarhom Sigehardom (št. 284), kjer izraz „christianitatis iura“ ni prav poslovenjen, sem prilično omenil že drugod. — Avtor ima vse zgodovinske trditve raznih pisateljev, ki se ne dajo dokazati iz istodobnih virov, za neresnične. Zato zavrača v „Uvodu“ (str. XVI. sl.) mnoga poročila Valvasorjeva, Schönlebenova, Megiserjeva, Dimitzeva i. dr. Taka kritika je sicer umestna, pa vendar mora biti zelo previdna. Iz 11. stoletja imamo primeroma ohranjenih zelo malo listin. Zato so podatki o topografiji in osebah silno skromni. Kratkotamo vse tajiti, kar se v njih ne omenja, ne gre, ampak je treba neresničnost takih trditev dokazati še z drugimi razlogi. Omenil sem za vzgled pisateljevo sodbo o Turjačanih, katerim za 11. stoletje ne prisoja še eksistence, čeprav rodbinska tradicija, pisana „genealogija“, ki se sklicuje na starejše zanesljive vire in mnogo pisateljev (Schönleben, Valvasor), drugače trdi. Na drugem kraju tega lista (str. 93) prof. Kos izpodbija zanesljivost „genealogije“, češ, da osebna imena, ki jih navaja, takrat niso bila moderna, da se ne ve, kje je bil „Finkenberg“ in da so se slične genealogije večkrat potvarjale. Poslednje prav rad priznam, ako je šlo zato, da se kaka rodbina spravi v zvezo s kakim imenitnim možem, Karolom Velikim ali Julijem Cezarjem, ali da se ji prisodi slava starodavnosti. Turjaška genealogija ne kaže take tendence. Kaj bi bil sestavljevec dosegel, ako je rodovnik za 80—100 let nazaj potisnil? In stika z drugimi imenitnimi osebami ali rodbinami celo nič ne omenja. Domišljija bi imela tu pač široko polje. — Kje je bil „Finkenberg?“. V naših deželah mu bode težko določiti mesto, a prav tako se godi mnogokrat

omenjenemu „Falkenbergu“ in še drugim gradovom. Pri Nemcih pa je mnogo „Finkenbergov“ (tako na Tirolskem, v Šleziji, na Saksonskem). — Iz rabe osebnih imen je težko kaj zanesljivega sklepati, ker je bila v tem oziru moda pri raznih rodbinah različna. — Vsega tega tu ne navajam, kakor da bi zagovarjal popolno pristnost turjaške genealogije, pač pa hočem opozoriti na možnost, da so Turjačani bili že v 11. stol. na Kranjskem.

Kako se v zgodovinskih stvareh nazori večkrat izpreminjajo, naj dokaže sledeči slučaj.

Schönleben (Carniola antiqua et nova. T. I. pag. 515) pripoveduje, da je v Rozaču na avstrijski meji Diomunda, soproga goriškega grofa Markwarda, l. 967. (?) ustanovila kolegij kanonikov, kamor je pozneje akvilejski patriarh Ulrik poklical benediktince. Na prvi pogled je to poročilo malo verjetno. „Gradivo“ o ustanovljenju rozaškega samostana ne nudi zanesljivih podatkov. Avtor pravi (str. 220): „Kdaj je bila rozaška opatija ustanovljena, ni znano. Iz nekega pisma papeža Inocenca II. do oglejskega patriarha Peregrina z dne 29. junija l. 1132. je razvidno, da je takrat že bila. „Oglejski patriarh Udalrik I. je baje v Rozaču postavil cerkev sv. Petra ter pri njej ustanovil benediktinski samostan“ (št. 385.). Isto trde tudi drugi zgodovinarji. Jaksch pa je našel v nekem dunajskem kodeksu kopo listin, ki jih je objavil v „Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige“ Bd. 32 pag. 229 sl. — Iz njih posnamemo, da je dotacijo za samostan v Rozaču dal grof Markward II. Eppensteinski, patriarh Henrik (1077—1084) pa je tam ustanovil avguštinsko proštijo, ki se je šele za časa Ulrika I. izpremenila v benediktinsko opatijo. Schönlebenovo poročilo je torej izvzemši napačne letnice v bistvu potrjeno.

Ker prof. Kos rabi le tiskane vire, ni dvoma da se bode dalo „Gradivo“ z novimi arhivalnimi doneski še izpopolniti. Za 11. stoletje morda takih listin še ne bode mnogo, tembolj se bodo pa množile za poznejšo dobo. Treba bo torej objavljati tudi „Dodatke“ k „Gradivu“. Vsekako gre prof. Kosu zasluga, da je s svojim obsežnim delom položil zanesljiv temelj slovenski zgodovini.

Dr. Josip Gruden.

Fr. Tučan (Zagreb). Oblike površja na karbonatnih kameninah v kraških krajinah. (Die Oberflächenformen bei Karbonatgesteinen in Karstgegenden, Zentralblatt für Mineralogie etc. 1911, pag. 343—850, 8 Textfiguren).

V Hrvatskem Primorju (kakor tudi na Kranjskem, Goriškem in v Istri, pristavek poročevalcev) so kamenita, gola kraška tla ponekod daleč na okoli izdelana škrbovito (als Karrengebiet modelliert). Na vodoravnem ali le malo visečem kamenitem površju so izjedene različne dolbine, tako da je apnik ves prevotljen in da med dolbinami štrlijo ostri robovi; luknje in dolbine so okrogle, ali podolgaste, ali nepravilne; nekatere segajo kakor cevi globoko v kamen. V strme stene pa so zarezani

ozki ali široki, kratki ali dolgi, plitki ali globoki žlebovi, ki teko od zgoraj navzdol. Izjedeno površje je dobro uglajeno.

Podoba je, da je te oblike površja ustvarila izpodnebna voda s svojim mehanskim vplivom, ne s kemijskim; to se pravi, zdi se, da dežnica, ko pade na vodoravno ali le malo nagnjeno površje, izdolbe votline, ko pa odteka čez strmo površje izstruži žlebiče.

Predstojnik mineraloškega muzeja dr. F. Tučan pa meni, da teh oblik ne izdeluje le mehaniški, „nego tudi kemijski vpliv vode“.

Koder so kraška tla zgrajena iz dolomita, vseh teh oblik ni, čeprav voda kemijsko raztaplja tudi to kamenino. Dolomit, če je zrnatega zloga kakor sladkor, ni nikdar prevotljen in kraška krajina na takem dolomitu je popolnoma brez škrbovja (Karrengebilde). Najedeno površje dolomitovo je hrapovo in na videz peščeno, ne pa gladko, kakoršno je apnikovo.

Da vse te posebnosti apnikovega in dolomitovega površja izdeluje „v prvi vrsti“ kemijsko raztapljanje, o tem se je prepričal Tučan s poizkusi. Položil je večje kose apnika in dolomita v solno ali pa v solitno kislino, in nastale so na površju kosov prav take izjedi, kakor jih vidimo v prirodi na kraških tleh. Vodoravne (gornje) oddelke apnikovih kosov je kislina naluknjala, spodaj in ob strmih straneh pa je izjedla žlebiče. Ti žlebiči spodaj in ob straneh kosov so, tako sodi Tučan, mehanskega izvora, in nastanejo, ko mehurčki ogljikovega dvokisa trumoma drviyo kvišku in se tarejo ob kamenu. Površje votlin in jamic na apniku kislina izgleda.

V poizkusu izvotli kislina apnik, nikdar pa zrnatega dolomita. Na njem izje le široke, malo uglobljene prostore, površje pa naredi hrapavo in kakor peščeno.

V prvi vrsti je zlog kamenine povod, da deluje kislina na apniku in na dolomitu različno. Apniki hrvatskega Krasa (Fr. Tučan, Die Kalksteine und Dolomite des Kroatischen Karstgebietes. Ann. geol. de la péninsule balkanique, 6. p. 2. 1911) so zrnatega zloga, poedina zrnca pa imajo rogljato površje, in so staknjena tako, da rogeljci vsakega zrnca segajo v vpahke med rogeljci sosednjih zrnec. Če se tako zloženega kamena loti kislina, ne kruši zrnca za zrnecem, „nego jih hkratu raztopi“ in odtod prihaja, da je navotljeno površje izgajeno. Z dolomitom je stvar druga. Dolomitova zrnca mejijo več ali manj ravne ploskve, zrnca se le dotikajo, pa se ne ujemajo. Kedar se kislina loti dolomita, zrnca kaj lahko odloči ali odkruši, kamenina razpade na površju, in zrnca, ki ondi obležijo, dokler jih kislina razje, naredijo hrapovo, peščeno površje. Na dolomitu torej kislina napravi le široke negloboke zajedke, apnik pa navrta in navotli.

F. S.

Zapiski.

Imenoslovne črtice. 1. Stehanja vas. Oblike „Stocheindorff, Stogehansdorf“ (Swohansdorff je menda le pomota prepisovalčeva!) razlaga Schumi v svojem Urkunden- u. Regestenbuch II, 39 in v registru (ibid. II, 410) za Stojanski vrh v Svetokriški občini Krškega okraja. Ta razlaga je po mojem mnenju napačna. Na obeh mestih i v podaritveni listini mejnega grofa Henrika de dato 17. julija 1228 i v potrditveni listini Oglejskega patriarha Bertolda de dato 13. avg. 1250 nam je menda razumeti „duas villas in Stocheindorff et Lock“ (oziroma „Swohansdorf et Louch“ — pravilno menda „Stohansdorf et Lonch“) le za Stehanjo vas in Loko, a tudi to Loko bi jaz rajši iskal v Žalinski občini, nego v Leskovški fari pri Krškem, ker je vse to bliže Stične kot pa Svetokriška in Krška občina. Kako naj bi bilo sedanje nemško ime Stockendorf nastalo iz starih listinskih oblik, s tem se ne mislim ukvarjati, — toda o tem pa ne dvomim, da je Marianov „Stogehansdorf“ in Puzeljov „Stoheindorf“ ravno Stehanja vas.

To krajno ime ima v svoji determinativni polovici za osnovo osebno ime Stehan. Osebna imena na „-an“ v slovanščini niso nenavadna. Prim.: Bojan, Dušan, Stojan, Vukan (Vuk), Vujan (Vujo), Vuksan (Vukas). Ali je Steh, čegar podaljšanka ima biti Stehan, hipokoristikon od Stanislav, ali okrnjenka iz [Ev]stah ali kaj drugega, tega tu ne mislimo raziskavati, nam zadostuje vedeti, da je „Stehanj“ s sufiksom „-jb“ iz osebnega imena „Stehan“ izveden posesivni pridevnik, — kakor n. pr. Štepanj iz Štepan — in od tod Štepanja vas (Stefansdorf), tako tudi tu Stehanja (ali Stehanova) vas (das Dorf des Stechan). Nekí veljak Stehan je bil torej župan ali starešina te naselbine.

V navedeni listini so še omenjene Volavljje iz Prežganjske fare, Trebeljevske občine. Ker je to množinsko krajevno ime, bi se dalo soditi, da je stanovniško ime izvedeno iz *volava ali *ulava, kar bi bilo podaljšanka iz ula (demin. ulica die Gasse), tedaj morda preska ali préseka skozi gozd (Durchhau, Lichtung), ali dolina poprečnica (Quertal). Tako mora človek včasih, ako mu nedostaja brezdvomnih in jasnih podatkov, domnevoma priti do možnih, ne neverjetnih podlag. Če imamo n. pr. poleg dalja daljava, poleg gošča goščava, zakaj bi ne imeli poleg „ula“ tudi *ulava, in če je od „ula“ deminutivum „ulica“, ali bi ne bilo mogoče iz *ulava dobiti deminutivum *ulavica ali *volavica (voláv'ca)? — Iz teh dveh po domnevi dognanih lokalnih pojmov „*ulava, *ulavica“ (= zaseka, Verhau, Gehege, Wildbahn) bi dobili stanovniška imena Volávvlje in Volávčce (iz Ulávvlje, Ulávčce). Začetni nenaglašeni „u“ je dostikrat „vo“. V poljanščini imamo n. pr. za uljnik „voljnik“ (das Bienenhaus), za učenik „vočenik“ (der Lehrer), za ušesa „vošesa“ (die Ohren) itd.

Naj omenim pri tej priliki še eno domnevo. Jaz izrazim seveda, ker kraja in njega zgodovine ne poznam, — samo domnevo, ali je kaj na njej, naj drugi, ki se za stvar zanimajo in jo bolje poznajo, doženo

in dokažejo. Moj refren je vedno: „Fiat applicatio!“ Na Tolminskem je vas Volče. Ker ima to krajno ime množinsko obliko, tedaj uhaja človeku misel na to stran, da utegne to biti stanovniško ime. — Narod odgovarja na vprašanje kam: v Volče, na vprašanje kje: v Volčah, na vprašanje od kod: iz Volč, ali tudi morda „iz Volčan“, meni sicer ni znano, toda zdi se mi pa prav verjetno, če pomislimo na latinsko-laško obliko *Volzana*. Ker izvajamo stanovniška imena le iz lokalnih pojmov, tedaj se nam ponuja za podlago stanovniškega imena *Volčane (Ulčane) ravno „ul'ca“ (Seitental). Ali ni morda krajnoimenski pridevnik „volčanski“ namesto „volški“ tudi v rabi? — Domnevo, da so Volče nastale iz stanovniškega imena Volčane, sem podprl z latinsko-laško obliko *Volzana*, dasiravno vem, da imamo poleg množinskega krajnega imena „Volče“ tudi singular „Volča“. Poljanci pravijo dandanes tudi že: „na Vovč' (Volči), na Vovča (Volčo), oz Vovča (raz Volčo)“, dasiravno se iz Gemeindelexikona (str. 58) razvidi množinska oblika „Volče (Woutschach)“. Na enak način bi iskal jaz razloga za laško končnico nekterih krajnih imen na „-ano“ v tem, da so se izcimila in razvila iz slovenskih stanovniških imen na „-ane (-jane)“. Tako n. pr. sklepam iz taljanskega „Vipulzano“, da so sedanje Vipolže pravzaprav Vipolžane. Enako zvezo vidim med slovenskim imenom Jamlje, Orehovlje in pa med taljanskim Jamiano, Raccogliano. — Nastanjenci na Jami so Jamjani (strsl. ЯМЯНЕ z epentezo l^a ЯМЯНЕ) Jamljane (die Grubner), kje? v Jamljant^h ali v Jamljah (bei den Grubnern); kam? v Jamljane ali v Jamlje; od kod? iz Jamljan ali iz Jamelj. Nastanjenci ob Orehovju (=Orešje Nußbaumwald) so Orehovjani z epentetičnim l^{om} Orehovljani (Nußdorfer), v Orehovljant^h (Orehovljah), v Orehovljane (Orehovlje), iz Orehovljan (Orehovelj?) Pri Vipolžah se seveda ne dá uganiti, katero krajevno ime da služi stanovniškemu za podlago, ali Vipoltg ali Vipolza (vy = iz? — in polza Abhang, ozir. poleg längs??). — Ali pozna goriščina tudi predlog „vy“ kakor koroščina? — Ali bi utegnili biti Vipolza tam, kjer se je grič na robu gorovja izmaknil iz sklopa ter polezel proti nižavi, t. j. udrl se in usadil? — Vsaj „polza“ (steiler Abhang) tudi ni nič drugega, nego drča (Riese), po kateri je plaz zdrsnil, prava polzka strmina. Primeri ime štajerske vasi Polzela, nemško Heilenstein (Unger-Khull, Steirischer Wortschatz, 337: heil = schlüpfrig, glatt; die Heile = Glätte, Schlüpfrigkeit; heilitzen = ausgleiten.) in Polzelo v Lužarski občini pri Vélíkih Laščah. — Dalje še spadajo menda semkaj razni Plazi (n. pr. pri Breginju v Kobaridskem okraju), Plažiše (Plaschischen) pri Hodičah na Koroškem — menda plazišče Abrutschgelände — in naposled Plaznica (Blasnitzen) pri Beli (Vellach) tudi na Koroškem. — Preveč smo se že zastranili, da bi utegnili še preiskovati, ali so naše Zapuže in češki Plzenj tudi iz tega sorodstva. Pa pri drugi priliki!

Končno pa imam dostaviti še neki popravek ter pokazati, kako jo razlagatelj krajnih imen lahko hitro zavoji, če prenerazborno slepo tjavendan puhloomstvuje.

V zadnji Carnioli (str. 75) sem sklicevaje se na to, da apelativnega samostalnika „mrt“ ne poznamo, razlagal krajno ime „Volčji mrt“, češ da je nastalo iz lokala „Volčim[b]rd“ fonetično zapisanega po Valvasorjevi metodi. Ta je bosa. Ko bi imeli tako obliko zapisano samo enkrat ali dvakrat pri kakem našega jezika nevesčem pisatelju, kakor imamo n. pr. še danes v Gemeindelexikonu (str. 54) „Jartschinberdo und Kriv“ za Jarče brdo in Krivo brdo, ali kakor se nahaja v starih urbarjih (1584) „Jartschemberdi“ zapisano od slovenščine nezmožnih graščinskih pisarjev, tedaj kvečemu bi smeli morda sprožiti tako domnevo, — toda v zdržema nadaljevani dedovini živega jezika to ne gre prav. Dalje pa treba pomisliti, da imamo v tamošnji bližini razun Volčjega mrta še več mrtov n. pr. Goli mrt v občini Tržišče, Dolgi mrt v občini Dvor (Johannestal), Slabi mrt v občini Sv. Križ in Simrt v občini Boštanj. — Če primerjamo „brčati“ in „mrčati“, oba z istim pomenom (murren, brummen), pa „mrda mrdanja“ in „prda prdanja“, ali „preati, prkati (prskati) na eni in „mrcati, mrkati“ (brunften) na drugi strani, ali „mršeti“ (schwach regnen) in „pršeti“ (nieseln), tedaj se nam vsili dozdevek, da bi utegnil biti „mrt“ toliko kot „prt“ v pomenu „steza“ skozi gozd (Fußsteig). Primeri „prtina“ = gaz (Schneebahn), „prtiti“ = gaziti, gaz delati, — ovčja steza, kozja pot — preseka (die Schneiße, Wildbahn). — Primeri še vsporednice „bramor“ in „mramor“ (die Werre), „bravljinec“ in „mravljinec“ (Ameise) pa „mrleti“ in „brleti“ (schwach brennen) itd.

Če bi rekli, da je mrt = prt t. j. gaz ali steza, bi se ta pojem sicer dal za silo združiti z zgoraj navedenimi determinacijami (gola, dolga, slaba steza), toda prav verjetna ta kombinacija vendar ni. Končno nam vendar le še najbolj kaže, da se povrnemo k samostalniku „mrt“, pa če ga doslej nimamo zabeleženega v naših slovarjih, ga vendar ne smemo negirati, ampak ga moramo na podlagi navedenih krajnih imen in kot podstavo pridevnika „mrtev“ priznati za veljavno tvorbo. V češčini imenujejo „mrt“ [i, f.] vse, kar je odumrlo, oprhnilo, in se posušilo, torej tudi suho dračje ali suhljad (uschle chamradí) in drugo pogodno oblopnino pa tudi mrtvo zemljo, na kateri zaradi pomanjkanja luči in zraka nič ne raste (mrtí, n. slov. mrtje, n. Walderde). — Po tem takem bi „mrt“ lahko imenovali tudi v slovenščini vsako sehliče in mrlkasto grmovje pa tudi za rast neugodno ilovnato melino in neporastlo reber, vsako goljavo. — Da je poleg mrt, i, f. mogoč tudi mrt, a, m. ni tako nenaravno; primeri: grez, a, m. in grez, í, f. — obrt, a, m. in obrt, í, f. — lat, a, m. in lat, í, f., oboje (masc. in fem.) z istim pomenom. Mrt je torej goljava, pusta ledina, pustota brez prave vegetacije (dürre, trockene, wüste Heide), ali le z nizkim grmovjem in dračjem porastena (Horst, Gestrüppe) in Volčji mrt potemtakem puščava, v kateri se volkovi pojavljajo (Wolfshorst). Ali je pa morda „mrt“ nerodovitno, torej mrtvo močvirje. — Primerjaj madžarsko besedo „morotva“ = močvirje. Mikl. Ety. Wtb. 190.

L. Pintar.

O najstarejših Turjačanih. V tretjem zvezku svojega Gradiva (str. XVI) sem poudarjal, da so nekatere zgodovinske trditve o starih gradovih po Kranjskem popolnoma brez podlage. Rekel sem, da zanesljivi viri ne vedo nič, da je okoli leta 1067. Konrad s Turjaka postavil Zgornji Turjak; prava zgodovina ne pozna rečenega Konrada, a tudi ne njegovih bratov Adolfa in Pilgrima.

Nato je dr. Jos. Gruden najprej v letošnjem Dom in Svetu (str. 405) odgovoril, da ne gre obsojati vsake trditve, ki je vsaj verjetna, čeprav se ne da izpričati z listinami iste dobe. Pisatelj se med drugim sklicuje na „Genealogijo“ iz leta 1584. in na zgodovinske listine, ki so bile nekdam na Turjaku.

V istem smislu piše rečeni pisatelj tudi v letošnjem Času (str. 417), kjer tudi navaja „Genealogijo“ ter se sklicuje na listine iz 11. stoletja, ki so bile nekdam v turjaškem arhivu shranjene.

Ako bi na to ničesar ne odgovoril, bi čitatelji mogli misliti, da sem predrugačil svoje mnenje o najstarejših Turjačanih.

Poglejmo najprej na „Genealogijo“, ki je bila okoli leta 1584. sestavljena! Spisana je bila tedaj v istem stoletju, v katerem so Aventinus (Turmair), Lazius, Megiser in še nekateri drugi kar na debelo izmišljevali zgodovinske dogodke, a zopet drugi so jih bolj ali manj posnemali. Kako nam je Megiser opisal našo starejšo zgodovino in kako se je skliceval na pisatelje, kateri niso nikdar živeli, sem nekoliko pojasnil v Izvestjih Muzejskega društva X (1900), str. 11—20.

Kar se tiče pisatelja prej imenovane „Genealogije“, nam ni pozabil povedati, da se listine, iz katerih je zajemal, nahajajo na Turjaku. Tedaj leta 1584. so bile te listine bajé na Turjaku. Kje so pa dandanes? Ako so se v rečenem gradu ohranile listine iz 13., 14. in 15. stoletja, zakaj tudi ne listine iz 11. in 12. stol.? Schönleben in Valvasor bi nam lahko kaj poročala o teh listinah, če so bile res kdaj na Turjaku; ako ne drugega, pa vsaj to, da so pred tolikimi leti izginile. V kopijalni knjigi iz 18. stoletja, ki se še sedaj nahaja na Turjaku, ni ne duha, ne sluha o teh najstarejših listinah. Najbrže je pa s temi listinami tako, kakor z Megiserjevimi izmišljenimi pisatelji.

„Genealogija“ (nekatero odlomke iz nje je priobčil Schumi v svojem Arhivu, II, str. 239—242) nam pripoveduje, da so leta 1057. na Turjaku živeli bratje Konrad, Adolf in Pilgrim. Leta 1067. se je imenovani Konrad oženil z Barbaro iz Finkenberga in postavil Zgornji Turjak. Leta 1081. je umrl. Dve leti pozneje je njegov sin Konrad (ki pa ni mogel več imeti kakor 15 let) vzel v zakon Katarino iz Žovneka, ki mu je rodila sina Pilgrima. Ta se je oženil s Sofijo Herzogburgerjevo in l. 1181. je umrl, zapustivši sina Adolfa.

Tu so imenovane razne osebe, a niti o eni nimamo najmanjšega zanesljivega poročila, da je res kdaj živela. Omenja se Barbara iz Finkenberga. Kje je bil ta Finkenber? Menda nikjer. Poznam pač Finkenstein (Bekštajn) na Koroškem in Finkenegg na Štajerskem, a Finkenber mi je neznan. Je li morebiti to grad Fünfenberg pri Boljuncu? Soproga Turjačana Konrada se je zvala „Barbara“. To osebno ime pa ni bilo v 11. in 12. stoletju med našimi predniki kar čisto nič moderno. Jaksch je priobčil čez 3000 listin za Koroško in Zah. skoraj 1500 za Štajersko in v vseh teh listinah ni najti imena „Barbara“. Pred seboj imam tri zvezke M. G. Necrol., v katerih je na tisoče imen moških in ženskih oseb, ki so živele v srednjem veku. Barbar je malo in še te so vse iz 15. stoletja.

Po „Genealogiji“ se je brat Turjačana Konrada zval Adolf. Ravno tako je bilo bajé ime njegovemu pravnuku. Ime Adolf je bilo pač od 13. stoletja naprej v navadi, ne pa v 10. in 11. stoletju. — V „Genealogiji“ čitamo, da se je Turjačan Konrad (II.) leta 1083. poročil s Katarino iz Žovneka. Temu nasproti naj omenim, da so nam za 11. stoletje pač znani nekateri mejni grofje po Savinjski dolini, gospodje iz Žovneka se pa še le v 12. stoletju prvič pokažejo v zgodovini. Osebno ime Katerina se v 11. in 12. stoletju pri nas, kolikor mi je znano, ni rabilo, temuž še lo od 13. stoletja naprej.

Rečeni Konrad (II.) se je bajé vojskoval z ortenburškim grofom Otonom, kateri mu je razrušil grad Turjak. Temu nasproti moram reči, da nam noben zanesljiv vir nič o tem ne poroča.

Ako to, kar sem tu navedel, upoštevam, moram reči, da omenjena „Genealogija“ nima v mojih očeh za 11. in 12. stoletje prav nobene zgodovinske vrednosti. Po vsej pravici se sme trditi, da zgodovina ne pozna za enajsto stoletje nobenega Turjačana. Tudi ne vemo, je li rodovina prišla iz tujih krajev, ali pa so bili nje

predniki priprosti slovenski kmetje. Kar se tiče 12. stoletja, nam je znan en sam Turjačan, to je „Engelbertus de Vrsberch“, kj se omenja v letih 1162, 1177 in 1178.

Isto vrednost, kakor zgoraj opisana „Genealogija“, ima napis na kamenu iz leta 1520, o katerem poročala Valvasor (Ehre d. H. Krain, III^b, 23 z letnico 1570) in Radics (Herbard VIII., str. 4).

Tangl, ki ni bil preveč natančen, ko je pisal o nekaterih plemenitih rodo-
vinah, je vendar izrekel besede (Archiv f. österr. Gesch. XXX, 260): „Ich halte
auf solche genealogische Machwerke, welche der urkundlichen Unterlage entbehren,
gar nichts“. Sicer pa nimajo samo Auersperžani v svojem rodovniku med naj-
starejšimi predniki takih članov, ki niso nikdar živeli; to srečo imajo še marsikateri
druge stare plemenitaške rodovine. Pred nekaterimi leti mi je neki grof, čigar
predniki se prvič omenjajo v 12. stoletju, popolnoma resno zatrjeval, da so bili
njegovi najstarejši pradedje v sorodu s cesarjem Karolom Velikim. Kako je to
mogoče? Večkrat se dobi kak lačen in žejen ali pa protekeje potreben „genealog“,
ki s pomočjo svoje domišljije ustvari plemenitemu gospodu v veselje in ponos,
sebi pa v korist nekoliko novih prednikov. O kralju Matjažu so njegovi prilizovalci
trdili, da je potomec Marka Valerija Korva, ki se je v okolici starega Rima bajé
vojskoval z Galci. Auersperžani naj svoj rodovnik dobro pregledajo ter izbršejo
iz njega zgoraj imenovane Adolfe, Pilgrime in Konrade, potem pa tudi vse tiste
svoje prednike (!), katere imajo na vesti Schönleben, bivši ljubljanski profesor
Richter in drugi!

Dr. Fr. Kos.

Društveni vestnik.

Imenovanja. Nj. cesarska in kraljeva visokost, presvetli gospod
nadvojvoda Franc Ferdinand je kot protektor c. k. centralne komisije
za negovanje spomenikov s previs. odlokom z dné 29. novembra 1911
imenoval ravnatelja kranjskega deželnega muzeja, gosp. c. kr. profesorja
dr. Josipa Mantuanija in Nj. prevzv. Hugona kneza Windisch-
grätza, c. in kr. komornika, za člana spomeniškega sveta ime-
novane komisije. — Naučno ministrstvo je imenovalo gosp. dr. Walterja
Schmida za dopisujočega člana Avstrijskega arheološkega
zavoda.

Novi člani „Muzejskega društva“ od 1. novembra 1911. l. Flere
Josip, c. kr. poštni nadoskrbnik v Ljubljani. — Hafner Matevž, c. kr.
notar v Ljubljani. — Dr. Kersnik Janko, ravnatelj „Kmetске posojilnice“
v Ljubljani. — Dr. Kidrič Fran, c. in kr. uradnik c. kr. dvorne knjižnice.
— „Klub slovenskih tehnikov“ v Pragi.

Izredni občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ se je vršil
20. decembra. Ravnatelj prof. dr. Jos. Mantuani je predlagal dogovorno
z odborom premembe društvenih pravil, ki so bile sprejete soglasno in
se bodo takoj predložile deželni vladi v potrditev.